

iletis.im

GALATASARAY UNIVERSİTESİ İLETİŞİM DERGİSİ
GALATASARAY UNIVERSITY JOURNAL OF COMMUNICATION
UNIVERSITÉ GALATASARAY REVUE DE COMMUNICATION

HAZİRAN
JUNE 2025
JUN

42

Sunuş
Editör Ekibi

**Kapsayıcılık, Çeşitlilik ve Kesişimsellik Bağlamında
Kurumların Queer Çalışanlara Yönelik İletişim Stratejileri**
Serra UYSAL, Halime YÜCEL

Kültür Ölçmeye Direndiğinde:
Kültürel Sürdürülebilirlik ve Müzik Kenti Kırşehir
Aybüke DOĞAN

The Representation of Children's Rights in Cumhuriyet Newspaper:
A Thematic Analysis in a Socio-Political Context
Tuğba CANBULUT

YouTube'da Türk-Ermeni İlişkileri ve Yurttaş Diplomasisi:
Ruhi Çenet'in "Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor:
Ermenistan" Başlıklı Vlog'u Üzerine Bir Analiz
Gözde KURT YILMAZ

İleti-ş-im 42 • haziran/june/juin 2025

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Bilimsel Hakemli Dergidir.

Bu esere ilişkin olarak Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndan doğan haklar saklıdır. Burada yer alan makalelerde ileri sürülen görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu, makalelerde ileri sürülen görüşlerden dolayı herhangi bir sorumluluk üstlenmemektedir.

İleti-ş-im, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından, yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan, hakemli ve açık erişimli bir akademik dergidir. İleti-ş-im, ULAKBİM TR Dizin - Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı, ve EBSCO Communication & Mass Media Complete (CMMC) tarafından taranmaktadır.

İleti-ş-im is a peer-reviewed open access journal published biannually every June and December by Galatasaray University Faculty of Communication. İleti-ş-im is indexed by ULAKBİM Social and Human Sciences Database, and EBSCO Communication & Mass Media Complete (CMMC).

İleti-ş-im est une revue scientifique en libre accès à comité de lecture, publiée semestriellement en juin et en décembre par la Faculté de Communication de l'Université Galatasaray. İleti-ş-im est indexé par ULAKBİM Base de données des sciences sociales et humaines, et EBSCO Communication & Mass Media Complete (CMMC).

Editör / Editor / Directeur de la publication

Ceren Sözeri Özdal ve Ayşe Toy Par

Editör Yardımcıları / Assistant Editors / Secrétariat d'édition

Ayşe Toy Par Onurcan Güden
Betül Aydoğan Duru Su Kadioğlu
Yaşar Şekerci İlker Kafalı

Dil Editörleri

Gökmen Gezer
Olca Kunal

Yayın Kurulu / Editorial Board / Comité de rédaction

Kerem RIZVANOĞLU / Galatasaray Üniversitesi
Ceren SÖZERİ ÖZDAL / Galatasaray Üniversitesi
Ayşe TOY PAR / Galatasaray Üniversitesi
Elgiz YILMAZ ALTUNTAŞ / Galatasaray Üniversitesi
Fülbüya YUSUFOĞLU / Galatasaray Üniversitesi
Tolga ÇEVİKEL / Galatasaray Üniversitesi
Ece VİTRİNEL / Galatasaray Üniversitesi
Özgür İlke ŞANLIER YUKSEL / Çukurova Üniversitesi
Luca BARRA / University of Bologna
Loïc BALLARİN / Université de Lorraine

Sayfa Tasarımı-Uygulama / Page Design - Application / Mise-en Page

Özgürol Öztürk
Sera Bütün

Kapak Tasarım / Cover Design / Design de la Couverture

Kerem Rizvanoğlu

İleti-ş-im

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi
Çırağan Caddesi, No: 36 34349
Ortaköy/İstanbul

<http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr>

Tel: +90 212 227 44 80
Faks: +90 212 227 51 48

ISSN 1305-2411

E-ISSN 2548-124X

Yayın Danışma Kurulu / Advisory Board / Comité Scientifique

Ümit ATABEK, Yaşar Üniversitesi
Oya Şaki AYDIN, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Suavi AYDIN, Hacettepe Üniversitesi
Abdel BENCHENNA, Université Paris 13
Mutlu BINARK, Hacettepe Üniversitesi
Kadri BOUALEM, Université du Québec a Montréal
Michel BOURSE, Galatasaray Üniversitesi
Patrick BRUNETEAUX, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne
Seçil BÜKER, Gazi Üniversitesi
Mete ÇAMDERELİ, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Özden CANKAYA, Galatasaray Üniversitesi
Dilruba ÇATALBAŞ ÜRPER, Galatasaray Üniversitesi
Özlem DANACI YÜCE, Galatasaray Üniversitesi
Pierre DUMONT, Université Paul Valéry
Çiler DURSUN, Ankara Üniversitesi
Gino GRAMACCIA, Université Bordeaux Montaigne
Martine JOLY, Université Paris-Sorbonne
Raşit KAYA, Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Şükran KUYUCAK ESEN, Marmara Üniversitesi
Thierry LANCIEU, Université Bordeaux Montaigne
Yves LAVOINNE, Université Robert Schuman
Gül Rengin KÜÇÜKERDOĞAN, Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Tristian MATTELART, Université Paris 8
Dominique MARCHETTI, Centre Jacques Berque
Oğuzhan ÖZCAN, Koç Üniversitesi
Ruken ÖZTÜRK / Ankara Üniversitesi
Nil ÖZÇAĞLAR TOULOUSE / Université Lille Nord de France
Tarik SABRY, University of Westminster
Jean-François TETU, Université de Lyon 2
Nilüfer TIMİSİ, İstanbul Üniversitesi
Nurçay TÜRKÖĞLU, Arel Üniversitesi
Billur ÜLGER, Yeditepe Üniversitesi
Aysegül YARAMAN, Marmara Üniversitesi
Helene-Marie-MONTAGNAC, Université Bordeaux Montaigne

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi adına sahibi / Owner, in the name of Faculty of Communication / Propriétaire au nom de la Faculté de Communication

Kerem Rizvanoğlu, Dekan / Dean / Doyenne

İÇİNDEKİLER

4 Sunuş

Araştırma Makaleleri

- 06** *Kapsayıcılık, Çeşitlilik ve Kesişimsellik Bağlamında Kurumların
Queer Çalışanlara Yönelik İletişim Stratejileri*
Serra UYSAL, Halime YÜCEL

- 39** *Kültür Ölçmeye Direndiğinde: Kültürel Sürdürülebilirlik ve Müzik
Kenti Kırşehir*
Aybüke DOĞAN

- 72** *The Representation of Children's Rights in Cumhuriyet Newspaper:
A Thematic Analysis in a Socio-Political Context*
Tuğba CANBULUT

- 97** *YouTube'da Türk-Ermeni İlişkileri ve Yurttaş Diplomasisi: Ruhi
Çenet'in "Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan" Başlıklı
Vlog'u Üzerine Bir Analiz*
Gözde Kurt Yılmaz

- 124** *Düzeltilme Makalesi*
*Ereğli Kömür İşletmeleri - Armutçuk - Kandilli Maden Bölgesi'nde
Sosyal Hak Olarak Sinemaya Gitmek ve Armutçuk İşçi Sineması*
Mehtap ÖZSOY

Sunuş

Editör Ekibi

“İleti-ş-im” dergisinin 42.sayısıyla merhaba. Bu sayımızda sesleri duyulmayan kimliklerin, şehirlerin, çocukların sorunlarını ve ülkeler arası barış inşasını dert edinen makalelerimiz var. Queer çalışanların gözetilmeyen kurum içi gereksinimlerinden, Kırşehir’in kendini uyduramadığı UNESCO kriterlerine, toplumsal duyarlılık artsa da önlenemeyen çocuk hakkı ihlallerine, başkalarını suçlar-ken aynı dile sarılan, barışı gözetmeyen popüler vlogger’lara uzanıyoruz. Makalelerin en önemli ortak yanı toplumsal sorunları farklı yönlerden tartışmaya açmanın yanı sıra dikkate alınması gereken çözüm önerileri de sunmaları.

Sayımızın ilk makalesi bu ayın anlam ve önemiyle de buluşuyor. Serra Uysal ve Halime Yücel’in kaleme aldığı “Kapsayıcılık, Çeşitlilik ve Kesişimsellik Bağlamında Kurumların Queer Çalışanlara Yönelik İletişim Stratejileri” başlıklı makale kurumların queer çalışanlara yönelik iletişim stratejilerini queer bireylerin temsiliyeti, kurumsal internet siteleri ve raporlar üzerinden analiz ediyor. Araştırma, çeşitlilik ve kapsayıcılık politikalarının yüzeyselliğini ortaya koyarken çoğunlukla heteronormatif yapıları yeniden ürettiğine de dikkat çekiyor. Özellikle queer çalışanlarla yapılan görüşmeler yalnızca dış iletişimde değil, iç iletişim, kurumsal politika ve uygulamalarında da queer bireylerin deneyimlerine duyarlı bir yaklaşımın eksikliğini gözler önüne seriyor.

Aybüke Doğan’ın “Kültür Ölçmeye Direndiğinde: Kültürel Sürdürülebilirlik ve Müzik Kenti Kırşehir” makalesi UNESCO’nun “Yaratıcı Kentler Ağı”na ve onun belirlediği kriterlere eleştirel bir perspektif sunuyor. Doğan’ın yüksek lisans tezinin verilerini içeren bu makalede 2021–2025 yılları arasında, toplam 31 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve ortaya şu sonuç çıkmış: Kırşehir’in müzikal kimliği, düğünler gibi kültürel altyapı mekânlarında süren kayıt dışı ekonomi ve yerel aktarım biçimlerine dayanıyor ve bu UNESCO’nun geliştirdiği ölçüm ve raporlama kriterlerine uymuyor. Daha da ötesi nicel göstergelere dayalı değerlendirme sistemleri kentler arasındaki eşitsizliği yeniden üretiyor. Doğan, kültürel üretimleri sürdürmenin yalnızca raporlanabilir ve ekonomik göstergelerle tanımlanamayacağını savunuyor ve yerel pratiklerin mevcut sürdürülebilirlik uygulamaları içinde nasıl kırılanlaştığını tartışmaya açıyor.

Tuğba Canbulut'un "The Representation of Children's Rights in Cumhuriyet Newspaper: A Thematic Analysis in a Socio-Political Context" başlıklı makalesi Türkiye'de çocuk haklarını konu alan haber söyleminin ve sosyo-politik bağlamın yıllar içinde nasıl değiştiğini inceliyor. 1990-2024 arası, oldukça uzun bir dönem Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan haberlerin tematik analizini içeren araştırma çocuk haklarına ilişkin bilincin kademeli olarak arttığını; eğitim, hak ihlalleri ve şiddetle ilgili konuların zamanla daha fazla ön plana çıktığını gösteriyor. Bu çalışmanın altını çizdiği en önemli olgu yoksulluğun, eğitimden uzak kalmanın ve eşitsizliğin şiddet ve çocuk hakları ihlalleriyle güçlü bir bağlantısının olduğu. Yazar, medyaya çocuk hakları ihlalleri içeren haberlere çözüm önerileri de eklemesini bunun için hak örgütleriyle daha güçlü bir iletişim kurmasını öneriyor.

"YouTube'da Türk-Ermeni İlişkileri ve Yurttaş Diplomasisi: Ruhi Çenet'in "Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan" Başlıklı Vlog'u Üzerine Bir Analiz"inde Gözde Kurt Yılmaz, Youtube'da çok popüler bir vlogger olan Ruhi Çenet'in mesajlarını eleştirel söylem analiziyle masaya yatırıyor. Çalışmanın amacı temsil gücü yüksek "Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan" adlı video aracılığıyla yurttaş diplomasisinin rolünü tartışmak. Ermenistan'da Türklere yönelik ayrımcı ve nefret söylemleri içeren videoda yazarın esas dikkat çektiği Çenet'in söylemlerinde de toplumlar arası diyalog veya karşılıklı çözüm arayışına dair belirgin bir vurgunun olmaması. Kurt Yılmaz'ın genellemeler, toplumlar arasında daha derin ayrımlar yaratmaya yönelik söylemlere dair analizi yurttaş diplomasisinin sınırları ve risklerini göstermesi açısından önemli. Yazar, uluslararası ilişkilerde hassas konularda yurttaş diplomasisinin nasıl daha yararlı kullanılabileceği konusunda da öneriler geliştiriyor.

Dergimizin 40. sayısında Mehtap Özsoy'un kaleme aldığı "Ereğli Kömür İşletmeleri Armutçuk-Kandilli Maden Bölgesi'nde Sosyal Hak Olarak Sinemaya Gitmek ve Armutçuk İşçi Sineması" adlı makalenin kaynakça bölümünde bir hata fark edildiğinden bu sayımızda düzeltmek adına yeniden yayınlıyoruz. Mehtap Özsoy ayrıca bu makalesiyle Hakan Savaş Sinema Kültürüne Katkı Ödülleri'nde "En İyi Sinema Makalesi" ödülünü kazandı, bu vesileyle kendisini tebrik ediyoruz.

Okumaya bol bol vakit bulabildiğiniz bir yaz dönemi geçirmeniz dileğiyle...

Araştırma Makalesi / Research Article / Article de Recherche

Kapsayıcılık, Çeşitlilik ve Kesişimsellik Bağlamında Kurumların Queer Çalışanlara Yönelik İletişim Stratejileri¹

Serra UYSAL

serrauys@hotmail.com

ORCID: 0009-0005-9068-8439

Halime YÜCEL

Prof. Dr.

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi

hbyucel@gsu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9526-3908

Abstract

Communication Strategies of Institutions Towards Queer Employees in the Context of Inclusivity, Diversity, and Intersectionality

This study investigates institutional communication strategies toward queer employees, the role of queer theory in strategic communication, and how organizations implement this theory in practice. By analyzing corporate websites and reports for the representation of queer individuals, along with interviews with strategy developers, the research examines institutional communication dynamics. The findings reveal that institutions often lack clear and effective communication strategies addressing queer employees' specific needs. While diversity and inclusion policies may project a superficially inclusive discourse, they predominantly reproduce heteronormative structures. Interviews underscore the limited impact of inclusion initiatives and the absence of explicit strategies tailored to queer employees' lived experiences and needs. The study demonstrates that institutions must adopt an approach sensitive to queer experiences not only in external communication but also in internal communication, corporate policies, and practices. To develop a genuinely inclusive and transformative strategy, it

¹ Bu çalışma, Serra Uysal'ın 2024'de Prof. Dr. Halime Yücel danışmanlığında Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladığı "Kurumların Queer Bireylere Yönelik İletişim Stratejileri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

is critical for organizations to establish a holistic communication policy that challenges heteronormative structures and prioritizes the needs of queer employees.

keywords: *Queer theory, corporate communication, heteronormative structures, inclusion policies, strategic communication*

Résumé

Stratégies de Communication des institutions envers les employés queer dans le contexte de l'incusion, la diversité et l'intersectionnalité

Cette étude examine les stratégies de communication des entreprises à l'égard des employés queer. À travers l'analyse de la représentation des employés queer sur les sites web et les rapports institutionnels, ainsi que des entretiens avec les responsables, on propose une évaluation des dynamiques de communication institutionnelle. Les résultats montrent que les entreprises manquent souvent de stratégies claires et efficaces pour répondre aux besoins spécifiques des employés queer. Bien que les politiques de diversité et d'inclusion semblent inclusives en apparence, elles perpétuent souvent des structures hétéronormatives. Les entretiens mettent en évidence l'impact limité des efforts d'inclusion et l'absence de stratégies explicites. L'étude souligne la nécessité pour les institutions d'adopter un cadre de communication qui remette en question les structures hétéronormatives et réponde efficacement aux besoins des employés queer.

mots-clés: *Théorie queer, communication institutionnelle, structures hétéronormatives, politiques d'inclusion, communication stratégique*

Öz

Bu çalışmada kurumların queer çalışanlara yönelik iletişim stratejileri, queer kuramın stratejik iletişimdeki yeri ve kurumların uygulamaları çerçevesinde araştırılmaktadır. Queer bireylerin temsiliyeti, kurumsal internet siteleri ve raporlar üzerinden değerlendirilirken strateji oluşturunucularla yapılan görüşmeler aracılığıyla kurumsal iletişim dinamikleri incelenmektedir. Elde edilen bulgular, kurumların queer çalışanlara yönelik iletişim stratejilerinin belirsizliğini ve yetersizliğini göstermektedir. Çeşitlilik ve kapsayıcılık politikaları yüzeysel bir kapsayıcılık söylemi sunsa da çoğunlukla heteronormatif yapıları yeniden üretmektedir. Görüşmeler, kapsayıcılık çerçevesinde atılan adımların sınırlı etkisini ve queer çalışanların özel gereksinimlerine yönelik açık bir strateji eksikliğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın sonuçları, kurumların yalnızca dış iletişimde değil, iç iletişim, kurumsal politika ve uygulamalarında da queer bireylerin deneyimlerine duyarlı bir yaklaşım benimsemeleri gerektiğini göstermektedir. Gerçek anlamda

kapsayıcı ve dönüştürücü bir strateji geliştirmek için, kurumların heteronormatif yapıları sorgulayan ve queer çalışanların gereksinimlerini gözeten bütüncül bir iletişim politikası oluşturmaya önem taşımaktadır.

anahtar kelimeler: Queer kuram, kurumsal iletişim, heteronormatif yapılar, kapsayıcılık politikaları, stratejik iletişim

Giriş: Örgütsel Çalışmalar ve Queer Kuramın Kesişimi

Örgütsel çalışmalar, farklı kuramsal kaynaklardan beslenen çok disiplinli bir alandır. Temel amacı, çağdaş toplumda örgütlenme süreçlerini anlamaya yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmek ve uygulamaktır. Bu alan yalnızca iş dünyası veya kurumsal yapılarla sınırlı kalmaz, bireylerin yaşamlarını nasıl örgütlediklerini ve farklı örgütlenme biçimlerinin nasıl ortaya çıkabileceğini de inceler. Yaşamı örgütlenme biçimlerinden biri de toplumsal cinsiyet ve cinsellik normlarıyla yakından ilişkilidir (Souza, 2017). Örgütlenme sürecinin dinamik doğası, geleneksel cinsiyet ve cinsellik normlarını yeniden değerlendirip daha akışkan kimlik ve ilişki yapılarına yer açmaya olanak tanır.

Queer kuram, cinsiyet ve cinsellik normlarının oluşumunu, bireylerin kimliklerini ve toplumsal yapıları biçimlendirmesini kavramayı sağlayacak eleştirel bir bakış açısı sağlar. Cinsiyet ve cinselliğin değişmez ve doğal olmadığını, sürekli yapılandırılıp yeniden üretildiğini vurgular. Örgütsel çalışmaların “dünyayı daha öngörülebilir ve yaşanabilir kılmak” hedefi, queer kuramın normatif cinsiyet ve cinsellik anlayışlarını sorgulama çabasıyla örtüşmektedir.

Bu çalışmada öncelikle queer kuram ve örgütsel iletişim çalışmaları arasındaki kesişim ele alınmıştır. Ardından, kurumların queer çalışanlara yönelik iletişim stratejileri incelenmiştir. Kurumsal internet siteleri ve raporlar aracılığıyla queer bireylerin temsili değerlendirilmiştir. Kurumların queer çalışanlara yönelik iletişim stratejileri, yalnızca dış iletişim ve imaj yönetimi açısından değil, iç iletişim, kurumsal politikalar ve uygulamalar bağlamında da ele alınmıştır. Araştırmanın temel amacı, queer kuramın örgütsel araştırmalardaki yerini inceleyerek kurumların queer çalışanlara yönelik stratejilerini nasıl biçimlendirdiğini anlamaktır. Bu kapsamda, queer kurama dayalı temel kavramlar açıklanmış, kurumların stratejik iletişim süreçlerindeki yerleri değerlendirilmiştir. Şirketlerin queer çalışanlara yönelik gerçek desteği, yalnızca dış iletişim stratejileriyle değil, iç politika ve uygulamaların bu topluluğun gereksinimlerini ve haklarını nasıl desteklediğiyle de ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda şirketlerin internet siteleri ve açık erişimli çeşitlilik raporları yoluyla iletişim stratejileri değerlendirilmiştir. Ayrıca, kurumların queer çalışanlara yönelik geliştirdiği stratejileri daha derinlemesine anlamak için, strateji yapılandırıcılarıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma, örgütsel çalışmalarla queer kuramın kesişimindeki varsıllığı ve karmaşıklığı bulgulamayı amaçlamaktadır. Örgütsel yapılar ve iletişim stratejileri üzerinden queer bireylerin deneyimlerini değerlendirerek normatif cinsiyet ve cinsellik anlayışlarını sorgulamayı ve alternatif örgütlenme biçimlerini araştırmayı hedeflemektedir.

Örgütsel İletişimde Queer Kuram: Paradigmaların Değişimi

Örgütsel iletişim, bir örgüt içindeki iletişim süreçlerini, iletileri, simgeleri, anlamları ve etkileşimleri inceleyen disiplinlerarası bir alandır (Littlejohn ve Foss, 2011). Bireyler, gruplar ve departmanlar arasındaki iletişim dinamiklerinin yanı sıra, örgütün amaç ve hedeflerine ulaşabilmesi için gerekli bilgi ve görüşlerin paylaşımını kapsar (Jablin vd, 2015). Putnam ve Nicotera'ya göre örgütsel iletişim, örgütün varlığını sürdürebilmesi için gereken anlamlı simgesel etkileşim sürecidir (2018). Sözlü ve sözsüz iletişim yoluyla gerçekleşen bu süreç, örgütün kültürünü, yapısını ve işleyişini derinden etkiler.

Kurum kültürü ve toplumsal cinsiyet

Her örgütün kendine özgü bir kültürü ve kimliği vardır (Akıncı, 1997). Kurum kültürü, örgütün stratejik hedefleriyle uyumlu olmalıdır, çünkü stratejik yaklaşımlar, kültürün oluşumunda belirleyicidir. Yenilikçi stratejileri benimseyen örgütler, genellikle değişime ve farklılıklara açık kültürel yapılar geliştirir. Aynı zamanda, kurum kültürü, iş birliği ve ekip çalışması gibi değerlere yönelten örgüt stratejilerinin biçimlenmesine katkıda bulunur (Akıncı, 1997). Toplumsal cinsiyetse örgütsel yapı, kültür ve iletişim pratikleri üzerinde etkilidir. Örgütsel iletişimde toplumsal cinsiyet çalışmaları, iş yerindeki cinsiyet dinamiklerini, iletişim süreçleri üzerindeki etkileri ve cinsiyet eşitliği politikalarının uygulanmasını irdeler. Ashcraft (2000) iş yerindeki cinsiyetçi güç ilişkilerinin, bireylerin alternatif ilişki biçimleri geliştirmesine zemin hazırlayabileceğini ileri sürer.

Queer kuram ve örgütsel iletişim

Örgütsel iletişim alanında queer kuram, heteronormatif ve cisnormatif yapıların dönüştürülmesi için alternatif yaklaşımlar önerir. Kurumların heteronormatif ve cinsiyetçi yapısını sorgulayarak farklı cinsiyet kimlikleri ve cinsel yönelimlerin kabul edildiği daha eşitlikçi yapıların oluşturulmasını hedefler (Spurling ve Canas, 2021). Bu yaklaşım, heteronormativitenin örgütsel iletişim süreçlerinde nasıl yeniden üretildiğini ortaya koyar, alternatif iletişim pratiklerinin geliştirilmesine katkı sağlar (Ashcraft ve Mumby, 2004).

Çağdaş yönetim ve örgüt düşüncesi bağlamında, özellikle Butler ve Sedgwick'in çalışmaları temelinde, queer kuram, yöneticilerin ve yönetim uygulamalarının "queering" potansiyelini tartışmaya açar. Parker (2001) bu yaklaşımın örgütsel iletişimde heteronormativitenin sorgulanması ve alternatif pratiklerin bulgulanmasına katkısını vurgular. Ayrıca queer kuram, örgütlerde karşılaşılacak ayrımcılık, önyargı ve eşitsizliklerin görünür kılınmasına ve bu sorunların çözümüne yönelik stratejilerin geliştirilmesine elverir. Butler (1990) ve Sedgwick (1993) gibi kuramcılar, queer kuramın örgütsel yapıları dönüştürebilecek bir çerçeve sunduğunu gösterirler. Schoeneborn, Blaschke ve Seidl (2014) tarafından ortaya konulan *Communicative Constitution of Organizations (Kurumların İletişimsel Yapısı)* yaklaşımının üç temel kuramsal okulunu içeren sınıflandırma, örgütsel iletişim çalışmalarına önemli bir katkı sağlar. Montreal Okulu, örgütlerin söylem üzerinden yeniden üretildiğini vurgularken; Four-Flows modeli, örgütlerin ilişki ağları ve bilgi akışları üzerinden nasıl kurumsallaştığını inceler. Luhmann'ın toplumsal sistemler kuramına dayanan üçüncü yaklaşımsa iletişim sistemlerinin kendi içsel kodları üzerinden işlediğini ve bu kodların kurumsal normları nasıl biçimlendirdiğini ele alır. Bu üç farklı okulun sunduğu analitik araçlar, "sessiz politikalar" ve "keşışimsellik eksikliği" gibi olguların yalnızca içerik ekseninde değil, örgütsel normların nasıl iletişimsel olarak kurulduğu ekseninde de değerlendirilmesine olanak tanır. Böylece, queer teorisinin eleştirel bakış açısı ile örgütsel iletişimin kuramsal altyapısı arasında daha yapısal bir köprü kurulabilir.

Queer kuramın örgütsel iletişim alanına getirdiği eleştirel bakış, geleneksel cinsiyet, cinsellik ve kimlik normlarını sorgulayarak iş yerinde kapsayıcılığın, çeşitliliğin ve eşitliğin sağlanmasına olanak tanır. Örgütsel yapılar içerisinde güç ilişkilerinin ve kimlik ulamlarının yeniden değerlendirilmesine yardımcı olur, böylece toplumsal cinsiyet ve cinselliğin daha esnek, akışkan biçimlerde anlaşılmasına katkıda bulunur.

Heteronormativite ve heteroseksüel matris: queer bakış açısının eleştirisi

Heteronormativite kavramı, bir kültürün heteroseksüel yönelim, pratik, değer ve yaşam biçimlerini doğallaştırarak tanımlandığı, normatif yönelimlerin dışında kalan öğelerin marjinalleştirildiği, göz ardı edildiği, baskı ve şiddetle karşılaştığı toplumsal düzenle ilişkilidir (Çakırlar ve Delice, 2012). Heteronormativite, heteroseksüelliği yalnızca tutarlı değil, aynı zamanda ayrıcalıklı konuma getiren kurumsal yapılar, anlayış biçimleri ve pratik eğilimlerle bağıntılandırılır (Berlant, 1998). Bu yaklaşıma göre heteronormativite, kurumsal düzenlemeler ve toplumsal normlar aracılığıyla hem heteroseksüel hem de eşcinsel bireyler üzerinde bir baskı düzeneği işlevi görür.

Butler, toplumsal cinsiyet normlarının düzenleyici uygulamalarını "heteroseksüel matris" diye adlandırarak heteroseksüel normları benimsemeyen bireyle-
rin, uyumsuzluk nedeniyle başarısız olarak yaftalanacağını vurgular (Souza, 2017).

Heteroseksüel matris, toplumsal cinsiyet kimliği ulamlarının anlamını belirleyen ve bu anlamı düzenleyen kültürel yasalar çerçevesinde kurulmuş politik bir ilişkiler ağıdır.

Heteronormativite, toplumsal kurumların, değerlerin ve pratiklerin biçimlenmesinde merkez bir işlev görür. Warner (1993), heteronormativitenin tüm toplumsal kurum ve ideolojilere işlediğini ve bu düzene yönelik eleştirinin bu kurum ve ideolojilere karşı çıkmak anlamına geleceğini belirtir. Bu çerçevede, queer hareket, salt hoşgörü ve eşit statü talebinin ötesinde, kurumlara yönelik radikal eleştiriye zorunlu kılar (Warner, 1993). LGBTQ+ topluluğunun yükselişiyle heteronormativiteye, toplumun dayattığı cinsiyet normlarına, heteronormatif yapının değişmez ve sınırlayıcı doğasına karşı çıkan güçlü bir muhalefet oluşur (Miller, 2023).

Toplumsal cinsiyetin performatifliği

Butler'a göre toplumsal cinsiyet, değişmez bir rol veya biyolojik bir gerçeklik değil, sürekli olarak gerçekleştirilen performatif bir eylem dizisidir (1990, s. 77). Bireyler, toplumsal beklentilere uyum sağlamak amacıyla belirli cinsiyet rollerini sergilerler, bu da "doğal" ve "değişmez" olarak tanımlanan cinsiyet kavramının inşasına katkıda bulunur. Butler, cinsiyetin toplumsal yapılarca sürekli yeniden üretildiğini, bu durumun cinsiyet rollerine yönelik toplumsal beklentilerin sorgulanmasına olanak tanıdığını ortaya koyar (Breen ve Blumenfeld, 2005).

Özne, toplumsal ve ideolojik yapılarca biçimlendirilir, toplumun yüklediği roller doğrultusunda davranması beklenir, bu rollerden saparsa dışlanma ya da marjinalleştirilme sorunlarıyla karşılaşabilir. Toplumsal cinsiyet ulamları, bu bağlamda, normatif bir düzenin öğeleridir. Queer kuram, heteronormativiteyi eleştirerek toplumsal cinsiyetin doğal ya da değişmez değil, tersine, yinelenen performanslarla oluşturulan ve söylem aracılığıyla sürekli yeniden üretilen bir olgu olduğunu savunur. Örgütsel iletişim çalışmalarında queer kuramın bu bakış açısı, örgüt içindeki normların yalnızca toplumsal cinsiyet ve cinsellik üzerine sınırlı kalmayıp daha geniş bir alana yayıldığını göstermesi açısından önem taşır.

Queer iletişimi bağlamında özne ve kimlik ulamları

Butler'a göre kimlik tartışması, toplumsal cinsiyet kimliği üzerine tartışmadan önce ele alınmamalıdır, çünkü bireyler ancak toplumsal cinsiyetin kavranabilirlik ölçütlerine göre cinsiyetlendirildiklerinde kimlik olarak inşa edilebilirler (1990, s. 64-65). Biyolojik olarak tanımlanan cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım, bir yanılsamadır (Butler, 2008, s.52). Toplumsal cinsiyetin, doğal cinsiyetin kültürel yorumu olarak görülmesi, toplumsal cinsiyet kimlikleri ile cinsel yönelimler arasında normal, doğal veya sapkın gibi ayrımlar yapılmasına ve bu ulamlar arasında hiyerarşik ilişkilerin kurulmasına yöneltir. Dolayısıyla, "doğal" ya da Butler'ın deyişiyle "doğalmış gibi görünen" cinsiyetin karşısına kültürel olarak inşa edilen toplumsal cinsiyeti koymak, toplumsal cinsiyet hiyerarşisini ve buna bağlı şiddeti ortadan kaldırmakta yetersiz kalır.

Kimlik ulamları, bireylerin benlik kavramlarının merkezindedir, bireysel davranışları kısıtlar (McDonald, 2015). Kuramcılar, kimliklerin akışkan olması gerektiğini ve normatif kalıpların esnetilmesiyle geçişlerin kolaylaştırılabileceğini savunurlar. Özellikle çalışma hayatında azınlıklaştırılmış cinsel kimliklerin görünürlüğü, queer kuramın odaklandığı temel konulardandır. Bu durum, kimliklerin sürekli olarak dönüşüm içerisinde olduğunu ve bu dönüşümün toplumsal normlar, kültürel inançlar ile güç dinamiklerince biçimlendirildiğini ortaya koyar. Bu kuramsal bağlantı, Schoeneborn, Kuhn ve Kärreman'ın (2019) çalışmasıyla daha da derinleşir. Yazarlar, örgütsel iletişimi "organizationality" (örgütsellik) kavramı üzerinden değerlendirerek, örgütlerin yalnızca yapılar değil, söylemlerle oluşan geçici ve bağlama bağlı konfigürasyonlar olduğunu savunur. Bu yaklaşım, queer teoriyle kesişen önemli bir alan açar; değişmez kurumsal kimlikler yerine, iletişim yoluyla sürekli yeniden inşa edilen yapılar fikri, queer kuramın kimliklerin akışkanlığı yaklaşımıyla örtüşür.

Queer kuram, örgütlerin daha kapsayıcı ve çeşitliliği destekleyen iletişim stratejileri geliştirmesine katkı sağlayacak eleştirel bir çerçeve sunar. Özellikle kimlik ulamlarının birbirleriyle etkileşimlerinin, örgütsel dinamiklere, politikalara ve uygulamalara yansımalarının incelenmesi, örgütlerin yapılarını yeniden değerlendirmelerine olanak tanır.

Kesişimsellik: Kimliklerin birleşim noktası

Kesişimsellik, bireylerin deneyimleri anlamak için farklı toplumsal kimliklerin, cinsiyet, ırk, sınıf, cinsellik, engellilik vb., birbirleriyle etkileşimini kavramsallaştıran bir yaklaşımdır. Kimlikleri birbirleriyle kesişen ve etkileşen dinamikler gibi ele alır; değişmez, tekil veya öze indirgenebilir değil, sürekli değişen ve birbirleriyle kesişen yapılar olduğu düşüncesine dayanır. Queer kuram da cinsiyet ve cinselliğin yanı sıra ırk, sınıf, engellilik gibi başka kimlik ulamları arasındaki etkileşimleri incelemek amacıyla kesişimselliğe başvurur.

Queer kuram, Foucault'nun iktidar ve güç ilişkileri üzerine geliştirdiği kuramsal çerçeveden yararlanarak, egemen kimlik söylemlerinin aşılması yoluyla direniş olanaklarını araştırır (Foucault, 1996). Bu yaklaşım, cinsellik ve toplumsal cinsiyet konularında evrenselleştirici ya da azınlıklaştırıcı düşünme biçimlerine epistemolojik bir meydan okumadır; kimlik inşasında iktidarın rolünü ve egemen kimlik ulamlarının içerme-dışlama dinamiklerine dayalı yapısını gösterir (Rahman, 2010).

Kesişimsellik, queer kuramla birlikte, kimlik ulamlarını aşan, daha geniş ve esnek bir kimlik anlayışı geliştirilmesine olanak tanır. Farklı kimliklerin kesişimlerinin yarattığı karmaşık yaşam biçimlerinin incelenmesi yoluyla egemen yapıları ve normları sorgulanmaya, bu yapıların nasıl dönüştürülebileceği üzerine düşünmeye yönelir (Massaquoi, 2015). Bu kavramsal çerçeve, kurumların daha kapsayıcı ve eşitlikçi çalışma ortamları oluşturmalarına katkı sağlarken bireylerin çok boyutlu kimliklerini ve deneyimlerini anlamaya yönelik çeşitlilik yönetimini de güçlendirir.

Çeşitlilik yönetimi ve queer bakış açısı

Çeşitlilik yönetimi örgütlere farklı etnik köken, yaş, cinsiyet, din, cinsel yönelim, fiziksel yetenek ve başka farklılıkları taşıyan bireylerin kabulü ve bu farklılıkların etkin biçimde yönetilmesi sürecidir. Bu yönetim yaklaşımı, farklı özellikler taşıyan çalışanların ortak hedeflere ulaşabilmeleri için iş birliği yapmalarını ve bireysel potansiyellerini artırmalarını amaçlar. Çeşitlilik yönetimi, iş evreninde karşılaşılan ayrımcılık, önyargı ve eşitsizlik gibi temel zorluklara yanıt olarak geliştirilmiştir, ayrımcı uygulamaların izlerini silmeye yönelik stratejik uygulamaların temelini oluşturur. Örgütlerde stratejik planlama, işe alım, eğitim, geliştirme, ücretlendirme ve performans yönetimi gibi süreçleri farklı çalışan gruplarının gereksinimlerini karşılayacak biçimde özelleştirilmeye dayanır. Çeşitlilik yönetimi anlayışının temel amacı, farklılıkların kabulü, değerlendirilmesi ve etkin bir biçimde yönetilmesidir. Çeşitlilik ve kapsayıcılık, etik bir gerekliliğin ötesinde, iş dünyası için stratejik bir avantajdır (McKinsey, 2020).

Queer kuram çalışanların cinsel yönelimleri, toplumsal cinsiyet kimlikleri ve cinsiyet anlatımları konusunda farkındalığın artmasını sağlar, çeşitlilik yönetimiyle daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir yaklaşım benimsemesine, örgütlerin daha kapsayıcı bir çalışma ortamı oluşturmalarına katkıda bulunur (Spade, 2008). Kurumlar, çeşitlilik yönetimini benimseyerek hem çalışanlarına hem tüketicilerine hem de topluma karşı sorumlu davranışlar sergileyebilir (Coyne ve Dye, 2010).

Araştırma: Kurumların Queer Çalışanlara Yönelik Temsil ve Strateji Dinamikleri

Günümüz iş evreninde, örgütlerin farklı kimlik ve özellikler taşıyan çalışanlarına daha elverişli çalışma ortamları sunmaları, çeşitlilik ve kapsayıcılık temelli politikaların benimsenmesi yoluyla önemli bir potansiyel yaratır (Global Compact Türkiye, 2020). Bu çalışmada, ülkemizde şirketlerin dış ve iç iletişimde kullandıkları stratejik içeriklerin queer bireylerin temsili ne ölçüde yansıttığını belirlemek ve kurumların queer çalışanlara yönelik geliştirdikleri iletişim stratejilerinin örgütsel uygulamalardaki yerini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Araştırma soruları

Çalışma, şu araştırma soruları çevresinde oluşturulmuştur:

1. Kurumların internet sitelerinde kullanılan dil ve görsel öğeler, heteronormatif kalıpları nasıl yansıtır?
2. Farklı sektörler ve coğrafi bölgelerdeki kurumların iletişim stratejileri, queer çalışanların temsiliyeti ve dahil edilmesi üzerinde nasıl bir etki yaratır?
3. Kurumların queer çalışanlara yönelik iletişim stratejilerinde kesişimsellik konusuna ne derecede ve hangi kapsamda odaklanılır?

Yöntem

Araştırma, şirket söylemlerinin incelenmesi ve strateji yapılandırıcılarıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler olmak üzere iki yöntem üzerine kurulmuştur. Araştırma kapsamında, öncelikle Türkiye’deki şirketler etkinlik alanlarına göre sınıflandırılmış, en büyükleri ve global ödülleri bulunanları saptanmış, sonuçta 44 şirket ele alınmıştır. Bu şirketlerin kurumsal web siteleri, 2019–2023 yılları arasında yayımlanmış sürdürülebilirlik ve faaliyet raporları ile sosyal medya (özellikle LinkedIn) içerikleri nitel olarak incelenmiştir. Sektörel dağılım, farklı sektörlerden şirketlerin seçilmesiyle de sağlanmış, üretim, finansal hizmetler, perakende, lojistik, yazılım geliştirme, insan kaynakları ve bankacılık gibi sektörlerden temsilcilerin politikaları değerlendirilmiştir. Kurumların sektör bilgileri resmi LinkedIn profillerinden elde edilmiştir. Şirketlerin internet sitelerinde kullanılan dil, görsel öğeler, içerik kapsamı ve temsil edilen grupların temsiliyet biçimleri, örgütsel iletişim stratejilerinin değerlendirilmesi amacıyla incelenmiştir. Şirketlerin LGBTQ+ bireylere yönelik açık politikalarının varlığı, şirketlerin çeşitlilik yönetimi ve insan kaynakları uygulamalarında LGBTQ+ çalışanları destekleyen girişimlerinin olup olmadığı değerlendirilmiştir. Kurumların içerikleri ve söylemleri, farklı cinsel yönelimlere sahip bireylerin nasıl ele alındığı, internet sitelerindeki ilgili bölümlerin incelenmesiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kurumların queer bireyleri hedef alan içerikleri süzülmüş ve kurumsal söylem içerisinde nasıl yer aldıkları araştırılmıştır. Özellikle eşit ücret politikaları, LGBTQ+ çalışanlara yönelik mentorluk programları, queer network oluşturma girişimleri ve dış paydaşlarla yapılan iş birlikleri dikkate alınmıştır. Kurumsal web siteleri güncellik ve içerik kapsamı açısından değerlendirilmiş, eksik veriler nedeniyle güncel raporlar ve destekleyici kaynaklarla analiz güçlendirilmiştir.

Kimi kurumların internet sitelerinin yalnızca vitrin işlevi gördüğü, gerçekte sunulan destek ve kaynakların yüzeysel temsile indirgendiği saptanmıştır. “Vitrin işlevi” anlatımı, kurumların queer bireylere yönelik olarak yalnızca simgesel düzeyde görünürlük sağlayan ancak derinlemesine bir strateji, politika veya eylem planı sunmayan içeriklerdir. Bu kavramın ölçütleri şöyle tanımlanabilir:

- *Tekil temsiliyet:* Yalnızca bir görsel, tek bir söylem ya da bir Pride izlekli gönderi üzerinden görünürlük oluşturma.
- *Simgesel kullanım:* LGBTQ+ bayrağı, kapsayıcı emoji veya kısa vadeli kampanya etiketlerinin kullanımı.
- *Politika yokluğu:* İçerikte çeşitlilik vurgusu olmasına rağmen, açıkça tanımlanmış bir LGBTQ+ strateji belgesinin veya kurumsal uygulama rehberinin bulunmaması.

Bu bağlamda, “vitrin” anlatımı nitel bir gözlemden çok, içerik analizinde karşılaşılan yüzeysel temsiliyeti tanımlamak için kavramsallaştırılmıştır.

İnceleme süreci, veri çeşitliliğini artırmak ve temsiliyeti güçlendirmek amacıyla çoklu kaynak yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmıştır. Ancak analiz sürecinde veri analiz yazılımları kullanılmamış, içerikler manuel olarak değerlendirilmiştir. Veri toplama ve analiz süreci aşağıdaki şekilde yapılandırılmıştır:

- **Zaman aralığı:** Yalnızca 2019–2023 yılları arasında yayımlanmış güncel içerikler dikkate alınmıştır.
- **İçerik türleri:** Kurumsal web sitelerinde yer alan vizyon, misyon, insan kaynakları ve sürdürülebilirlik sekmeleri; kamuya açık yıllık/sürdürülebilirlik raporları ve sosyal medya içerikleri (özellikle LinkedIn, Instagram, kariyer için açılmış özel sayfa paylaşımları) analiz kapsamına dahil edilmiştir.
- **Coğrafi kapsam:** Türkiye merkezli şirketlerin yanı sıra, küresel ölçekte faaliyet gösteren ve Türkiye pazarında da temsiliyeti bulunan çok uluslu şirketlerin içerikleri dahil edilmiştir. Dolayısıyla analiz yalnızca Türkiye merkezli şirketler ile sınırlı değildir; farklı ülkelerden şirketlere de yer verilmiştir.

Kodlama süreci, veri temelli (indüktif) bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. İçeriklerde yinelenen izlekler ve kavramsal örüntüler manuel olarak belirlenmiş, Excel üzerinden sınıflandırılmıştır. Özellikle “çeşitlilik”, “kapsayıcılık”, “kadın istihdamı”, “LGBTİ+ görünürlüğü”, “queer”, “kesişimsellik” gibi anahtar sözcükler üzerinden içerikler izleksel olarak sınıflandırılmıştır. İçerik seçiminde kullanılan dahil etme ve dışlama ölçütleri açık biçimde tanımlanmıştır:

- **Dahil edilen içerikler:** Kurumların resmi iletişim kanallarında paylaştığı, kamuya açık ve güncel içerikler.
- **Dışlanan içerikler:** Kurum dışı kaynaklardan (örn. haber siteleri, üçüncü parti analizler, yorumlar), yurtdışı merkezli ancak Türkiye dışı pazarlara hitap eden sayfalar ve güncelliğini yitirmiş belgeler.

Analiz süreci içerik analizi çerçevesinde yürütülmüş, izlekler veri temelli (indüktif) biçimde ortaya çıkarılmıştır. İzleksel yapılandırma sürecinde şu adımlar izlenmiştir:

Web siteleri, raporlar ve sosyal medya içerikleri sistematik biçimde incelenmiş, veriler Excel tablolarına aktarılmıştır. Tekrarlayan anahtar ifadeler ve kavramsal motifler taranarak “çeşitlilik”, “kapsayıcılık”, “cinsiyet eşitliği”, “özgün kimlik”, “görünürlük”, “politika varlığı/yokluğu” gibi izlekler türetilmiştir. Analiz süreci içerik analizi çerçevesinde yürütülmüş; temsil biçimlerinin bağlamsal ve simgesel yapısı dikkate alınarak eleştirel söylem analizi ilkeleriyle desteklenmiştir.

Kodlayıcılar arası karşılaştırma yapılmamıştır; ancak veriler farklı kaynaklardan (internet sitesi, rapor, sosyal medya) toplanarak veri çeşitliliği (triangulation) sağlanmıştır. Örneklem çeşitliliği ve görüşme verileri ile içerik verilerinin karşılaştırılması yoluyla analitik bütünlük gözetilmiştir.

Araştırmanın ikinci aşamasında, kurumların queer çalışanlara yönelik iletişim stratejilerini değerlendirmek amacıyla, strateji yapılandırıcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşülen katılımcılar, şirketlerinin çeşitlilik ve kapsayıcılık politikalarını belirleyen ya da uygulayan, İnsan Kaynakları, sürdürülebilirlik, kurumsal iletişim ve DE&I (Diversity, Equity & Inclusion) birimlerinde görev yapan uzman ve yönetici düzeyindeki kişilerdir. Katılımcı seçiminde temel ölçüt, çeşitlilik politikaları alanında doğrudan deneyime sahip olmalarıdır. Bu nedenle yalnızca stratejik karar süreçlerinde aktif rol üstlenen kişilerle görüşülmüştür. Katılımcıların kimlikleri ve unvanları, kurumsal bağlamda tanımlanabilirlik riskini azaltmak amacıyla bilinçli olarak anonimleştirilmiştir.

Görüşme sürecinde toplam 34 kişiyle iletişime geçilmiş; bunlardan 8'i görüşmeye katılmayı kabul etmiştir. 19 kişi yanıt vermemiş, 5'i kurum politikaları gereği katılamayacağını belirtmiş, 2 kişi ise iş yoğunluğu nedeniyle zaman ayıramayacağını ifade etmiştir. Katılımcı sayısının sınırlı kalması, araştırmanın metodolojik bir sınırlılığı olarak değerlendirilmiştir. Ancak katılım azlığına rağmen, görüşmelerin derinliği ve katılımcı profilinin çeşitliliği, nitel analiz açısından anlamlı ve doyurucu bulgular sunulmasına olanak sağlamıştır. Bu nedenle çalışma, "nicelikten ziyade niteliksel derinlik" ilkesine dayandırılmıştır. Görüşmeler için hazırlanan soru setine pilot uygulama yapılmamış; ancak ilk iki görüşmeden elde edilen deneyim doğrultusunda soruların sıralaması ve yönlendirme biçimi yeniden yapılandırılmıştır. Tüm katılımcılara aynı sorular yöneltilmiş olmakla birlikte, görüşmelerin doğal akışına bağlı olarak soruların sıralamasında esneklik sağlanmıştır.

Etik süreç ve veri güvenilirliği

Çalışma, ilgili üniversitenin Etik Kurulu onayıyla yürütülmüştür.² Katılımcılara görüşmeler öncesinde araştırmanın amacı, kapsamı ve gizlilik ilkeleri açık biçimde aktarılmış; gönüllü katılım esas alınarak gizliliğe dayalı onam formları imzalatılmıştır. Katılımcıların kimliklerinin anonim kalacağı taahhüt edilmiş ve bu sayede kurum içi uygulamalara yönelik eleştirilerini daha açık biçimde dile getirmeleri sağlanmıştır. Etik Kurul başvurusu sürecinde, katılımcılardan alınan imzalarla birlikte araştırmanın yöntemi ve bağlamı ayrıntılı olarak sunulmuştur. Görüşmelerden elde edilen bulgular, içerik analizi kapsamında toplanan verilerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş, böylece veri kaynakları arasında analitik bütünlük sağlanmıştır. Her ne kadar katılımcı doğrulaması (member checking) uygulanmamış olsa da, görüşmelerden elde edilen izlekler doğrudan alıntılarla desteklenmiş; böylece bağlam geçerliliği korunmuştur.

2 Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 29.03.2023 tarih ve 2023/02 sayılı toplantısında alınan karar ile araştırmanın gerçekleştirilmesi etik ve bilimsel açıdan uygun bulunmuştur. İlgili etik kurul kararı <https://turkiye.gov.tr/galatasaray-universitesi-ebys> bağlantı adresi üzerinden "BS436JK8L2" belge doğrulama kodu kullanılarak görüntülenebilir.

Araştırma, kurumların iletişim stratejilerini aşağıdaki temel boyutlar üzerinden değerlendirmektedir:

- **Kurumların dili ve görsel içerik kullanımı:** İncelenen materyallerin dil ve görsel öğelerinin, toplumsal cinsiyet normları ve heteronormatif stereotipler açısından yansıtılma biçimi değerlendirilmiştir.
- **İçerik kapsamı ve temsil edilen gruplar:** Temsil edilen grupların çeşitliliği ve kapsayıcılığı, kurumun büyüklüğü ve sektör dinamikleri ışığında irdelenmiştir.
- **İletişim stratejileri ve uygulamalarda yer alma:** Kurumların queer çalışanlara yönelik stratejilerinin, hem dış iletişime hem de iç politika ve uygulamalara ne ölçüde yansıtıldığı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, kurumların sosyal sorumluluk anlayışları ve çeşitlilik taahhütleri de dikkate alınmıştır.
- **Sektörel farklılıklar ve strateji yapılandırıcıları:** Farklı sektörlerdeki kurumların queer çalışanlara yönelik yaklaşımları arasındaki benzerlik ve farklılıklar, strateji yapılandırıcılarının, kurum içi ve dışı iletişimde üstlendikleri roller ve karşılaştıkları zorluklar ele alınmıştır.

Araştırmanın ikili yöntemi hem internet sitesi materyallerinin hem de kurum içi uygulamaların değerlendirilmesine olanak tanımıştır.

Kurumların internet sitelerinin incelenmesi

Kurumlar, çeşitlilik ve kapsayıcılığı destekleyici mesajlar yayımlayarak toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeye çalışırken, farklı kesimlerin beklenti ve duyarlılıklarını da dengelemek eğilimindedir. Araştırmanın odak noktası queer bireyleri hedef alan içerikler olduğundan, belirli anahtar sözcük ve kavramlar temel alınmıştır.

Farklı sektörlerden seçilen kurumlar, dil kullanımı, görsel öğeler, politikalar ve uygulamalar gibi çeşitli yönlerden değerlendirilerek çeşitlilik ve iletişim stratejilerinin uygulanışı üzerine genel bir görünüm elde edilmiştir. İnternet sitelerinde kullanılan dilin ve görsel öğelerin heteronormatif kalıpları nasıl yansıttığı, queer bireylerin temsiliyeti ve dahil edilmesi açısından bu stratejilerin etkinliği ortaya konulmak amaçlanmıştır. Kurumların, çeşitlilik tanımlarında hangi kavramlara ne ölçüde yer verdikleri de önemli bir değerlendirme ölçütüdür.

Tablo 1. Kurumların çeşitlilik tanımları incelemesi ve büyüklük ölçekleri

Şirket kodu	Sektör	Çeşitlilik tanımı	Ayrıntılı plan varlığı	Şirket büyüklüğü
K1	Bankacılık	Cinsel yönelim		Büyük ölçekli, çok uluslu
K2	Sigorta			Büyük ölçekli, çok uluslu (Allianz gruba ait)
K3	Gıda ve içecek hizmetleri	Cinsiyet kimliği ve anlatımı		Büyük ölçekli, çok uluslu
K4	Tüketim maddeleri	Cinsel yönelim		Büyük ölçekli, çok uluslu
K5	Sigorta	LGBT+		Büyük ölçekli, çok uluslu
K6	Kimyasal üretim	Cinsel yönelim		Büyük ölçekli, çok uluslu
K7	Perakende satış	Cinsel yönelim		Büyük ölçekli
K8	Petrol ve gaz	LGBT+		Büyük ölçekli, çok uluslu
K9	Üretim	Cinsel yönelim	Ayrıntılı plan	Büyük ölçekli, çok uluslu
K10	İnşaat malzemeleri	Cinsel yönelim, cinsel kimlik	Ayrıntılı plan	Büyük ölçekli
K11	Gıda ve içecek hizmetleri	Cinsel yönelim		Büyük ölçekli, çok uluslu
K12	Üretim			Büyük ölçekli, çok uluslu
K13	Perakende satış	Cinsel yönelim, cinsel kimlik		Büyük ölçekli
K14	Ulaşım, lojistik, tedarik zinciri ve depolama	LGBTQIA+	Ayrıntılı plan	Büyük ölçekli, çok uluslu

K15	Beyaz eşya, elektrikli ve elektronik eşya imalatı	LGBTQ+		Büyük ölçekli, çok uluslu
K16	Kamu hizmetleri	Cinsel yönelim		Büyük ölçekli
K17	Motorlu taşıt imalatı	Cinsel yönelim		Büyük ölçekli, çok uluslu
K18	Üretim			Büyük ölçekli, çok uluslu
K19	Bankacılık	Cinsel eğilim		Büyük ölçekli, çok uluslu
K20	Yarı iletken imalatı	Kapsayıcı dil, doğru adılar		Büyük ölçekli, çok uluslu
K21	Holding şirketleri			Büyük ölçekli
K22	Kişisel bakım ürünü imalatı	LGBTQIA+		Büyük ölçekli, çok uluslu
K23	Perakende satış giyim ve moda	Cinsel yönelim		Büyük ölçekli
K24	Finansal hizmetler	Cinsel kimlik, yönelim, görseller	Ayrıntılı plan	Büyük ölçekli
K25	Motorlu taşıt imalatı			Büyük ölçekli, çok uluslu
K26	Gıda ve içecek hizmetleri			Büyük ölçekli, çok uluslu
K27	Personel bulma ve işe alım	Cinsel kimlik	Ayrıntılı plan	Büyük ölçekli
K28	Yazılım geliştirme			Büyük ölçekli, çok uluslu
K29	Gıda ve içecek hizmetleri	Cinsiyet çeşitliliği		Büyük ölçekli, çok uluslu
K30	Perakende satış	LGBT+	Ayrıntılı plan	Büyük ölçekli, çok uluslu
K31	Sigorta	Cinsiyet yönelimi		Büyük ölçekli
K32	Üretim	LGBTQ+	Ayrıntılı plan	Büyük ölçekli, çok uluslu
K33	İlaç imalatı			Büyük ölçekli, çok uluslu

K34	Profesyonel hizmetler	Cinsiyet önyargısı veya ayrımcılık		Büyük ölçekli, çok uluslu
K35	Bankacılık			Büyük ölçekli
K36	Bilgisayar ve elektrik ürünler imalatı	LGBTQ+		Büyük ölçekli, çok uluslu
K37	İlaç imalatı	Cinsel eğilim		Büyük ölçekli, çok uluslu
K38	Üretim			Büyük ölçekli, çok uluslu
K39	Petrol ve gaz			Büyük ölçekli, çok uluslu
K40	Otomotiv makineleri imalatı	Cinsel tercih		Büyük ölçekli, çok uluslu
K41	Cam, seramik ve beton imalatı	Cinsel yönelim		Büyük ölçekli, çok uluslu
K42	Üretim	LGBTQ+	Ayrıntılı plan	Büyük ölçekli, çok uluslu
K43	BT hizmetleri	LGBTQIA+	Ayrıntılı plan	Büyük ölçekli, çok uluslu
K44	Telekomünikasyon	Cinsel eğilim		Büyük ölçekli, çok uluslu

Tablo 1’de görüldüğü gibi 44 kurumun hepsi “çeşitlilik” tanımını kullanmıştır, ancak bu tanımlarda yer verilen içerikler farklılık göstermektedir. Özellikle, “cinsel yönelim”, “cinsel kimlik”, “LGBTQ”, “LGBT” gibi kavramların sıklıkla yer aldığı gözlemlenmiştir. Örneğin, K22 ve K14 numaralı kurumlar, LGBTQIA+ topluluğu için daha kapsayıcı ortamlar oluşturmayı ve cinsiyete dayalı şiddet başta olmak üzere çeşitli ayrımcılık türleriyle savaşımları amaçladıklarını açıklamışlardır. Kurumların genel çeşitlilik tanımında yer alan ırk, cinsiyet, din, cinsel yönelim, etnik köken, uyruk, sosyo-ekonomik durum, dil, engellilik, yaş, dinsel bağlılık bu kapsamdadır. Tablo 1’de tanım kısmı boş olan kurumlar çeşitlilik içeriğinde “cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, LGBTQIA+” sözcüklerinden hiçbirine yer vermemiştir. Çeşitlilik tanımında en çok yer verilen içerikler “cinsel yönelim (15), cinsel kimlik (4), LGBTQ (4), LGBT (3)” olmuştur. Topluluğun en kapsamlı ismi olan LGBTQIA+, 2 kurum tarafından kullanılmıştır:

K14: “LGBTQIA+ iş arkadaşlarımız: Bir kuruluş olarak kendimizi kapsayıcı, iş birliğine dayalı, bireylerin cinsel yöneliminden ve cinsel kimliğinden bağımsız olarak kariyer hedeflerine ulaşmaları için güçlendiren bir ortamı teşvik etmeye adanmış.”

K22: “Dünyanın her yerinde LGBTQIA+ topluluğu için daha kapsayıcı ortamların oluşturulmasına katkıda bulunmaya çalışıyor ve başta taciz, cinsiyete dayalı şiddet olmak üzere her türlü şiddete karşı mücadele ediyoruz.”

Tabloda belirtilen internet sitelerinde queerlere yönelik içeriklerinde “cinsel yönelim (15), cinsel kimlik (4)” kullanan kurumların benzer sözcükleri kullandığı görülmektedir:

K1: “Milliyet, cinsiyet, inanç, yaş, engellilik hali, medeni durum, cinsel yönelim demeden tüm farklılıklarımızla yan yana olmak demek.”

K6: “İrk, renk, din, cinsiyet, yaş, ulusal köken, engellilik, kıdem durumu, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsel yönelimden bağımsız olarak en parlak yetenekleri araştırıyoruz.”

K17: “Toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnik köken, yaş, medeni durum, inanç ve düşünce, yaşam ve ifade biçimleri, bedensel farklılıklar temelinde herkese tüm iş süreçlerimizde eşit olarak yaklaşır ve etkin bir eşitlik politikası uygularız.”

K37: “İşe alım süreçleri sonrasında uygulanan iş süreçlerimizde tüm yöneticilerimiz herhangi bir çalışanın cinsiyet, yaş, cinsel eğilim, engellilik, din, medeni hâl, ırk ve ailevi konularda ayrımcılığa maruz kalmamasını sağlamakla yükümlüdür.”

Kurumların çoğu günümüzde çeşitlilik ve kapsayıcılığın iş dünyasındaki önemini kabul etmektedir.

İçeriklerde simgesel temsil

İncelenen internet siteleri arasında, yalnızca 8’inde LGBTQ+ renkleri ve bayrağının kullanılması, simgesel temsilde belirgin bir eksikliği göstermektedir. Bu durum, kurumların queer bireyleri destekleyen daha geniş toplumsal ve kurumsal stratejiler benimsenmesi gerekliliğini ortaya koyar.

Global tutarlılık eksikliği

Şirketlerin queer çalışanlara yönelik stratejileri, çoğunlukla pozitif ayrımcılık ve kapsayıcılık vurgusu üzerine kuruludur, küresel ölçekte farklı uygulamalar bulunmaktadır. İnternet siteleri incelediğinde queer çalışanlara ilişkin ayrıntılı planı olan 9 kurum saptanmıştır. Bu kurumların eylem planı, çoğunlukla pride network’ler olmak üzere çalışanların bir araya geldiği gruplardan oluşmaktadır. Örneğin, K27 kodlu kurumun internet sitesinde, cinsel kimliğe bakılmadan çeşitlilik ve kapsayıcılığın işe alım süreçlerine dikkate alındığı, ayrıca LGBTQ+ konularında paneller ve rol model tanıtımları aracılığıyla Pride Ayı’nın kutlandığı açıklanmaktadır. K30 da çalışan toplulukları aracılığıyla, özellikle Pride Network & Friends ile LGBTQ+ sorunlarına dikkat çekerken LGBTQ+ sporcuları destekleyen örgütlerle iş birliği yapmaktadır. K42 ise, tüm çalışanların gerçek benliklerini ortaya koyabilecekleri bir ortam sağlanması ve LGBTQ+ bireylerine eşit davranılması hedefini vurgulamaktadır.

Tablo 2. Kurumların internet sitelerinde queer çalışanlara yönelik ayrıntılı planları

Şirket kodu	Sektör	Plan
K9	Üretim	Queer network
K10	İnşaat malzemeleri	Eşit ücret, ebeveynlik izni, mentorluk
K14	Ulaşım, lojistik, tedarik zinciri ve depolama	Queer network
K24	Finansal hizmetler	Fırsat eşitliği vurgusu
K27	Personel bulma ve işe alım	Queer network
K30	Perakende satış	Queer network, sivil toplum kuruluşu iş birliği
K32	Üretim	Queer network, sivil toplum kuruluşu iş birliği
K42	Üretim	Queer network
K43	BT hizmetleri	Queer network

K9, K10, K14, K24, K32 ve K43 kodlu kurumlar, internet sitelerinde çeşitlilik tanımlarına açıkça yer vererek LGBTQ+ bireylerin deneyimlerini geliştirmeye yönelik çeşitli politikalar ve etkinlikler düzenlediklerini açıklamaktadır. Ancak bu stratejiler küresel düzeyde belirli bir tutarlılık gösterirken, yerel bağlamlarda uygulanan yaklaşımlarda belirgin farklılıklar vardır. Dolayısıyla kurumların küresel stratejilerle yerel uygulamalar arasında uyumsuzluk bulunduğu ve yerel gereksinimlerin yeterince ele alınmadığı gözlemlenmektedir.

Sektörler arası çeşitlilik ve kapsayıcılık

Farklı sektörlerdeki kurumların çeşitlilik ve kapsayıcılık politikaları incelendiğinde, çeşitli stratejilerin benimsendiği görülmektedir. Örneğin, K9 üretim şirketi, queer çalışan ağları (queer network) aracılığıyla cinsel kimlik ve yönetim farkı gözetmeden çalışanlarına kapsayıcı bir iş ortamı sunmayı amaçlamakta, K10 inşaat malzemeleri şirketi eşit ücret politikası uygulamakta, ebeveynlik izni ve mentorluk programlarıyla kapsayıcı bir çalışma kültürü oluşturmaktadır. Lojistik ve depolama sektöründe etkinlik gösteren K14, queer çalışan ağları aracılığıyla çalışanlarına destek sunarken, K24 finansal hizmetler şirketi, çeşitlilik ve eşitliğe olan bağlılığını LGBTQ+ bayrağını kullanarak simgesel biçimde dile getirmektedir. K27 personel bulma firması, şirket içi queer ağları yardımıyla LGBTQ+ çalışanlarını desteklerken Pride Ayı kapsamında farkındalık artırıcı etkinlikler de düzenlemektedir. Perakende sektöründeki K30, queer çalışan ağları aracılığıyla LGBTQ+ topluluğuna özgün deneyimler sunmayı ve bu konu-

lara dikkat çekmeyi hedeflerken K32 üretim şirketi, sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yaparak LGBTQ+ topluluğunun görünürlüğüne artırmaya ve fon sağlamaya yönelik çalışmalar yürütmektedir. K42 üretim şirketi, LGBTQ+ bireylerin iş yerinde tam anlamıyla temsil edilmesini sağlamak ve herkesin kendi kimliğiyle var olabileceği bir çalışma ortamı yaratmak için politika geliştirmektedir. K43 BT hizmetleri sağlayıcısı, queer çalışan ağları aracılığıyla LGBTQ+ çalışanlarını desteklemektedir. Elbette bu politikaların simgesel düzeyde kalmaması, kurumların somut adımlar atarak sürdürülebilir ve etkili kapsayıcılık stratejileri geliştirmesi önem taşımaktadır.

Yerel düzeyde stratejik yaklaşımlar ve kültürel bağlam

Kimi şirketlerin internet sitelerindeki içeriklerin yalnızca İngilizce olması, erişilebilirliği ve anlaşılabilirliği kısıtlayabilmektedir. İncelenen çoğu şirketin LGBTQ+ konularına ilişkin ayrıntılı bilgiye yer vermediği görülmektedir. Tablo 3'te ayrıntılı planı bulunduğu belirtilen 9 kurumdan 6'sının yalnızca şirketin global internet sitesine yönlendirdiği ve yerel düzeyde queer çalışanlara yönelik özel stratejiler geliştirmede saptanmıştır. Bu durum, şirketlerin queer çalışanların yerel gereksinimlerini ve özgünlüklerini dikkate alan yaklaşımlar geliştirmekteki yetersizliğini göstermektedir. Ayrıca yerel topluluklarla etkileşim kurma ve onların gereksinimlerine yanıt vermekte eksikliklerin bulunduğu da gözlemlenmektedir.

Tablo 3. Ayrıntılı plana sahip kurumların internet sitelerindeki içerikler

Şirket Kodu	Sektör	Yerel İnternet Sitesi İçeriği
K9	Üretim	yok
K10	İnşaat malzemeleri	var
K14	Ulaşım, lojistik, tedarik zinciri ve depolama	yok
K24	Finansal hizmetler	var
K27	Personel bulma ve işe alım	yok
K30	Perakende satış	yok
K32	Üretim	yok
K42	Üretim	var
K43	BT Hizmetler	yok

Yerel bağlam, kültürel çeşitlilik ve toplumsal dinamikler queer bireylerin deneyimlerini doğrudan etkiler. Bu nedenle, iletişim stratejileri oluşturulurken yerel çeşitliliğe ve özgünlüğe daha fazla odaklanması, queer bireylerin deneyimlerinin öne çıkarılması önemlidir (Gust vd., 2023). Böyle bir yaklaşım, queer toplulukların daha kapsayıcı bir temsiline katkı sağlayabilir. Şirketlerin LGBTQ+ çalışanlarına yönelik politika ve koruma düzenekleri geliştirmesi tek başına yeterli değildir. Bu politikaların etkin bir şekilde uygulanabilmesi ve çalışanların kendilerini güvenli ve desteklenmiş duyumsamaları için şirket liderlerinin bu politikalara etkin ve görünür destek vermesi önem taşır (McKinsey, 2020).

Kurumların strateji yapılandırıncıları ile görüşmeler

Bu araştırmada, çeşitlilik yönetimi ile stratejik iletişim politikalarına sahip çeşitli sektörlerden 8 kurumun strateji yapılandırıncıları ile her biri yaklaşık 45 dakika süren yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla veri toplanmıştır. Bankacılık, otomotiv, aydınlatma, hızlı tüketim, teknoloji gibi farklı sektörlerden şirketlerin çeşitlilik, eşitlik ve kapsayıcılık stratejilerinden sorumlu uzman veya müdür konumunda bulunan temsilcileriyle görüşülmüştür.

Görüşme soruları ve amaçları

Görüşmelerde, kurumların çeşitlilik ve kapsayıcılık stratejilerini, özellikle queer çalışanlara yönelik uygulamaları ve bu stratejilerin üretim süreçlerinden kurumsal söyleme kadar geniş bir yelpazede nasıl yer aldığını incelemek amacıyla aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

- Çeşitlilik yönetimi deneyimi:

"Kurumsal bir şirketin çeşitlilik yönetimi politikasının üretim sürecindeki deneyiminiz oldu mu?"

Soru, kurumların çeşitlilik ve kapsayıcılık ilkelerini somut eylemlere nasıl dönüştürdüklerini ve bu politikaların üretim süreçlerine etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

- Queer temsiliyetinin kurumsal söyleme yansımaları:
"Queer çalışanlar, kurumsal söylemde nasıl temsil ediliyor?"

Soru, kurumsal iletişim materyallerinde queer çalışanların temsil biçiminin derinliği, çeşitliliği ve toplumsal cinsiyet normları ile stereotiplerle etkileşiminin irdelenmeyi hedeflemektedir.

- İletişim stratejilerinin uygulama düzeyi ve ayrımcılık:

"Kurumunuzun queer çalışanlar için geliştirdiği iletişim stratejileri nelerdir? Bu bağlamda ayrımcılığı önlemeye yönelik düzenlemeler var mı?"

Soru, kurumların queer çalışanlara yönelik stratejilerini, bu stratejilerin ayrımcılık ve kapsayıcılık hedeflerini ne ölçüde desteklediğini ve uygulamadaki etkinliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

- İşe alım süreçleri ve dil kullanımı:

"Kurumunuzun iş ilanlarında queer çalışanları destekleyici ya da engelleyici herhangi bir açık ya da örtülü ölçütle karşılaştınız mı?"

Soru, işe alım süreçlerinde kullanılan dil ve ölçütlerin, çeşitlilik ve kapsayıcılığı nasıl biçimlendirdiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

- Ebeveynlik politikaları:

"Kurumunuz, queer çalışanlara yönelik ücretli doğum (ebeveyn) izni sunuyor mu ve bu politikaları uygulamada etkin mi?"

Soru, kurumların queer çalışanların ebeveynlik haklarına yönelik politikalarının uygulanma düzeyini incelemeye yöneliktir.

- Anlatım özgürlüğü:

"Kurumunuzdaki queer çalışanlar kimliklerini özgürce dile getirebiliyor mu?"

Soru, iş yerinde anlatım özgürlüğünün sağlanmasını, bu özgürlüğün çalışanların iş doyumunu ve aidiyet duygusu üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

- Kapsayıcılık ve iletişim stratejilerinin yeterliliği:

"Kurumunuzun çeşitlilik yönetimi bağlamında kurduğu iletişimin queer çalışanlar açısından kapsayıcı ve yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?"

Soru, kurumların iletişim stratejilerinin queer çalışanları ne ölçüde kapsadığını ve bu stratejilerin uygulanabilirliğini sorgulamaya yöneliktir.

- Karşılaştırmalı sektör bilgisi:

"Diğer kurumların çeşitlilik yönetimi bağlamında queer çalışanlara yönelik stratejileri hakkında bilginiz var mı?"

Soru, sektördeki diğer kurumların uygulamalarına dair bilgi ve farkındalığı artırmayı ve karşılaştırmalı analiz yapmayı amaçlamaktadır.

- Ayrımcılık deneyimleri:

"Queer çalışanlara yönelik ayrımcı bir tutuma tanık oldunuz mu? Ayrıntılandırabilir misiniz?"

Soru, iş yerinde queer bireylere yönelik ayrımcılığın doğası, sıklığı ve kurumun bu durumlarla başa çıkma stratejilerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

- Ayrımcılığın iş performansı üzerindeki etkisi:

"Cinsiyet kimliğiniz, cinsel yöneliminiz veya cinsiyet özellikleriniz nedeniyle karşılaştığınız ya da karşılaşılabileceğiniz ayrımcı tutum, söylem, davranış veya uygulamalar iş yerindeki verimliliğinizi ve iş doyumunuzu etkiliyor mu?"

Soru, ayrımcılığın iş performansı ve iş tatmini üzerindeki etkilerini incelemeye yöneliktir.

- Topluluk etkileşimi:

"Queer bireyleri temsil eden toplulukların etkinliklerini izliyor musunuz? Hangi toplulukların adını söyleyebilirsiniz?"

Soru, görüşmecilerin queer topluluklarla olan etkileşimlerini ve bu toplulukların faaliyetlerine olan ilgilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

- Kesişimsellik algısı:

"Kesişimsellik (intersectionality) üzerine ne düşünüyorsunuz?"

Son soru, katılımcıların kesişimsellik kavramına ilişkin bilgi ve anlayış düzeylerini değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bulgular

Görüşmeler, kurumların çeşitlilik, eşitlik ve kapsayıcılık stratejilerinin nasıl uygulandığına ve özellikle queer çalışanların temsiliyetine yönelik bakış açılarını ortaya koymaktadır. Bu görüşmeler yardımıyla kurumların stratejik iletişim politikaları doğrultusunda ayrımcılık ve kapsayıcılık konusunda ne ölçüde somut adımlar attığı değerlendirilebilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların demografik ve profesyonel özellikleri

Kod	Yaş	Eğitim	Rol	Sektör	Haftalık Çalışma Saati	Cinsel Yönelim	Cinsiyet Kimliği
G1	38	Üniversite mezunu	Global olarak çeşitlilik kapsayıcılık ve hakkaniyet lideri	Aydınlatma	45	Heteroseksüel	Kadın
G2	33	Yüksek lisans mezunu	Çeşitlilik ve kapsayıcılık lideri	FMCG	25	Heteroseksüel	Trans erkek
G3	49	Üniversite mezunu	Çeşitlilik eşitlik kapsayıcılık ve kurumsal vatandaşlık lideri	FMCG	50	Heteroseksüel	Kadın
G4	38	Üniversite mezunu	Kurumsal iletişim müdürü	Teknoloji ve yazılım	45	Heteroseksüel	Kadın

G5	46	Yüksek lisans mezunu	Yetenek kazanımı müdürü	FMCG	45	Heteroseksüel	Kadın
G6	46	Yüksek lisans mezunu	Çeşitlilik eşitlik kapsayıcılık lideri	Otomotiv	45	Heteroseksüel	Tanımlamak istemiyor
G7	33	Üniversite mezunu	Çeşitlilik kapsayıcılık ve kültür disiplini yönetmeni	Bankacılık	45	Biseksüel	Kadın
G8	28	Üniversite mezunu	Kıdemli İnsan kaynakları uzmanı	Kozmetik perakende	40	Heteroseksüel	Kadın

Tablo 4’te sunulan demografik veriler, 8 katılımcının farklı sektörlerden ve çeşitli deneyim düzeylerinden geldiğini göstermektedir. Katılımcıların yaşları 28-49 arasında değişmektedir. Görev tanımları, kurumların çeşitlilik ve kapsayıcılık stratejilerine doğrudan ya da dolaylı odaklanan konuları kapsamaktadır. Ayrıca, kimi katılımcılar queer bireylerin deneyimlerini yansıtan ve kapsayıcılık politikalarının etkinliğini değerlendiren işlevler üstlenmektedirler. Bu çeşitlilik, kurumların kurumsal çeşitlilik politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin farklı bakış açılarını anlamaya katkı sağlamaktadır.

Kurumsal söylem ve temsil

Katılımcıların çalıştıkları kurumlarda, çeşitlilik, eşitlik ve kapsayıcılık alanında görev ve sorumluluklar bulunmaktadır. Hedefleri, organizasyonun çeşitlilik ve kapsayıcılık ilkelerini iş kültürünün merkezine yerleştirmektir. Bu bağlamda, görüşmecilere bulundukları konumlar doğrultusunda somut sorumluluklarına ilişkin sorular yöneltilmiş, ancak katılımcıların yanıtları sıklıkla belirsizlik yansıtmıştır.

Örneğin, G7’nin kurumu queer konusunu doğrudan ele almamaktadır: “Queer bizim direkt atıfta bulunduğumuz veya çok açık iletişimle yaptığımız çalışmaların bir parçası henüz değil”. G5 ise kurumunun LGBTQ+ konusuna “global bir perspektif” benimsediğini, ancak Türkiye gibi kimi ülkelerde sınırlı destek sağlandığını, küresel olaylara yerel düzeyde farklı yaklaşımlar sergilendiğini vurgulamıştır. Genel olarak görüşmeciler, kurumların queer çalışanlara yönelik ayrıntılı bir strateji geliştirmediğini, bu stratejilerin global şirketin çatısı altında yürütüldüğünü, ancak bulundukları ülkelerde etkin olmadığını belirtmişlerdir. Öte

yandan kurumlar, queer bireylere yönelik ayrımcılığı önleyici planları çeşitlilik ve kapsayıcılık politikaları kapsamında uyguladıklarını dile getirmişlerdir.

Kimi katılımcılar, global şirketlerinin eşitlik ve çeşitlilik ilkelerine bağlı olduğunu öne sürerken, bu genel yaklaşımın belirli bölgelerdeki etkinliği sorgulanabilir niteliktedir. Çünkü queer bireyler, yerel bağlamlarda marjinalleştirilebilmekte, bu durum onlara özel destek ve politikalar geliştirilmesini gerektirmektedir. Görüşmelerde, ilgili departmanlar arasında insan kaynakları, çalışan deneyimi ve kültür, eğitim ve gelişim ile kurumsal iletişim öne çıkmış, bu departmanların iş birliği yaparak queer çalışanların gereksinimlerini karşılayacak bütüncül yaklaşımlar geliştirmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Görüşmelerden elde edilen bulgular, birçok kurumun queer konularına yönelik doğrudan ve etkili bir strateji geliştirmediğini ortaya koymaktadır. Genel çeşitlilik ve kapsayıcılık çabalarının ardında, queer bireyler için özelleştirilmiş stratejilerin eksikliği, kurumsal şirketlerin gerçekten kapsayıcı bir ortam yaratma çabalarında önemli sınırlılıklar oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum, kurumların queer bireylerin temsil edilmesi, desteklenmesi ve kapsanması için daha kesin, kesişimsel ve yerel koşullara duyarlı stratejiler benimsemeleri gerektiğini ortaya koymaktadır.

Queer çalışanlara tanınan haklar ve politikalar

Araştırmada, kurumsal şirketlerin çeşitlilik yönetimine ilişkin stratejik iletişim politikalarının oluşturulması sürecinde, queer çalışanlara tanınan haklar ve uygulanan politikaların etkilerini değerlendirmek amaçlanmaktadır. Bu konudaki sorulara verilen yanıtlar, Tablo 5'te özetlenmiştir. Kurumların LG-BTQ+ çalışanlar için benimsedikleri haklar ve politikaların, çalışan deneyimleri üzerindeki yansımalarını ve bu politikaların kapsayıcılık düzeyini ortaya koymak hedeflenmektedir. Araştırmada elde edilen veriler, şirketlerin çeşitlilik stratejilerinin, queer bireylerin iş yerinde karşılaştıkları ayrımcılık ve dışlanmaya karşı sunduğu korumayı göstermektedir.

Tablo 5. Kurumlarda queer çalışanlara tanınan haklar

Kod	Sektör	Haklar
G1	Aydınlatma	Etik ilkeler, eğitimler, adil farkındalığı, queer network, eşit hak ve ücret politikası, görünürlük
G2	FMCG	Etik ilkeler, eğitimler, adil farkındalığı, queer network, eşit hak ve ücret politikası, görünürlük
G3	FMCG	Queer network, etik ilkeler, eğitimler
G4	Teknoloji ve yazılım	Queer özelinde olmayan çeşitlilik politikaları
G5	FMCG	Queer network, etik ilkeler, eğitimler
G6	Otomotiv	Queer özelinde olmayan çeşitlilik politikaları
G7	Bankacılık	Queer özelinde olmayan çeşitlilik politikaları
G8	Kozmetik Perakende	Queer özelinde olmayan çeşitlilik politikaları

Katılımcıların çalıştıkları kurumlarda, çeşitlilik, eşitlik ve kapsayıcılık alanındaki görev ve sorumluluklar, bu ilkelere dayalı iş kültürü inşasında merkezi bir yer tutmaktadır. Araştırmada, katılımcılara bulundukları konumlar doğrultusunda, kurumun çeşitlilik ve kapsayıcılık ilkelerinin somut eylemlere nasıl dönüştürüldüğü sorulmuştur, ancak alınan yanıtlar çoğunlukla belirsizlik ve eksiklikler içermektedir.

G1 kodlu görüşmeci, çalıştığı kurumun insan haklarını temel değer olarak benimsediğini dile getirmiştir: Tüm çalışanlar, ayrımcılık ve çeşitlilik konularına odaklanan düzenli eğitimlerden geçmekte ve bu eğitimler sonucunda yapılan sınavlar aracılığıyla değerlendirilmekte, ayrıca çalışanların raporlamaları için şirket dışında bir kuruluş tarafından yönetilen bir etik hattı bulunmaktadır. Bu doğrultuda, kurum ayrımcılık vakalarını soruşturmakta ve gerekli önlemleri almaktadır. Kurum içindeki çeşitli komiteler ve gruplar da bu konularda etkin çalışmalar yürütmekte ve farkındalık kampanyaları düzenlemektedir. G2 kodlu katılımcı da benzer uygulamaların varlığını aktarmış, zorunlu eğitimlerin yanı sıra, senaryolar ve gerçek yaşam örnekleri üzerinden verilen eğitimlerin konunun pratik boyutunun da ele alındığını göstermektedir. G1 ayrıca, şirketin kişi adlarını kartvizitlerine yazıp bunu bir farkındalık kampanyasının parçası kılma girişimini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, çalışanların kendi kimliklerini dile getirme özgürlüğünü desteklemek ve cinsiyet çeşitliliği farkındalığını artırmak için düşünülmüştür. Bu uygulamanın zorunlu olmaması, “birden fazla kapanma mevcuttur ve açılmak ya da açılmaya zorlanmak her zaman ya da yalnızca güçlendirici değildir” (Harris ve McDonald, 2017) savıyla uyumludur. Her bireyin kendini dile getirme ve açılma sürecinin kişiselliğini ve karmaşıklığını, herkesin bu sürece farklı biçimlerde ve zamanlarda hazır olabileceğini gösterir. Butler’a göre cinsiyetin “adlandırılması”, bireylerin cinsiyetlerinin toplum tarafından belirlenmesi ve sınıflandırılması

sürecidir. Cinsiyetin belirlenmesi ve sınıflandırılması, bireylerin kendilerini dile getirme biçimlerini sınırlandırabilir, belirli roller ve davranış biçimleri dayatır. Butler, bu sürecin kurumsallaştırılmış bir performatif edim olduğunu, cinsiyetin adlandırılmasının, toplumun kurumları ve yapılarınca desteklenip pekiştirildiğini açıklamıştır (Butler, 1990).

G4 ve G6 kodlu katılımcıların anlatımları, kurumların çeşitlilik ve eşitlik ilkele-rine yaklaşımlarını yansıtmaktadır. G4, şirketinin çeşitliliğe önem verdiğini, aidiyet dönüşümü kültürünün kurumun temel öğelerinden biri olduğunu belirtmekle bir-likte, queer bireylere özel bir vurgu yapmadığını belirtmiştir. G6, kurumun geniş kapsamlı çeşitlilik çalışmaları bulunduğunu, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği ve engelli hakları gibi alanlarda eğitim ve projeler uyguladığını, ancak queer bireylerin temsiliyeti konusunda stratejinin eksik olduğunu aktarmıştır. G4'ün, "queer özelin-de bir iletişim stratejimiz yok, ancak şirketin globalden bölgelere yayılan bir çeşitlilik stratejisi var" sözleri, queer bireylerin gereksinimlerinin yeterince ele almadığını göstermektedir.

Bunun yanı sıra, görüşmelerde, kurumların queer çalışanlara yönelik sigorta kapsamı, özel sağlık ihtiyaçları ve hormon replasmanı süreci gibi konulara ilişkin destek hizmetlerinin genellikle kapsam dışı bırakıldığı gözlemlenmiştir. Yalnızca G2, bu alanda sınırlı da olsa bazı iyileştirmelerin gündeme alınmaya çalışıldığını be-lirtmiştir.

Kaos GL ve Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi'nin ortaklaşa gerçekleştirdikleri bir araştırmada, Türkiye'de özel sektörde LGBTQ+ bireylerin iş hayatında karşılaştıkları zorluklar ve engeller vurgu-lanmıştır (2022). Araştırmamızın bulguları da kurumların iletişim stratejilerinin queer bireylerin temsiliyeti konusundaki belirsizliğini ve heteronormatif düzenin sürdüğü saptamalarıyla koşuttur. Katılımcıların aktardıkları, kurumların queer çalışanlara yö-nelik özel politika ve uygulamaların eksikliği ile gerçek anlamda kapsayıcılık sağla-namadığını, kurumsal şirketlerin queer bireylerin temsil edilmesi, desteklenmesi ve kapsanması için daha kesin, kesişimsel ve yerel koşullara duyarlı yaklaşımlar benimsenmesi gerektiğini göstermektedir.

Sessiz politika, görünürlük sorunları ve ayrımcılık

Queer bireylerin hakları ve eşitliği konusunda pek çok kurum stratejik iletişim politikaları geliştirmekteyse de sessiz politika, görünürlük sorunları ve ayrımcılık gibi temel sorunlar varlığını sürdürmektedir. Araştırmada, görüşme-lerden elde edilen bulgular, ayrımcılığı önlemeye yönelik stratejilerin yanı sıra, çeşitliliğe ve kapsayıcılığa yönelik iletişim stratejilerinin uygulanmasında Çe-şitlilik ve Kapsayıcılık (D&I) gruplarının önemini göstermektedir.

G5 kodlu katılımcı, şirketin D&I stratejisi kapsamında çeşitli çalışan grupları oluşturulduğunu belirtmiştir. Bu gruplar, şirketin 180 ülkede bulunan yaklaşık otuz bin çalışanını bir araya getirerek, farklı pazarlardaki deneyimlerin paylaşılmasını ve çalışanlar arasında kaynaşmanın sağlanmasını hedeflemektedir. G3 kodlu katılımcıysa şirketin dokuz farklı çalışan kaynak grubuna sahip olduğunu ve bu gruplardan birinin "LGBTQ+" olarak adlandırıldığını belirtmiş, bu alandaki liderlerin gönüllü olarak görev üstlenip, şirket tarafından desteklenerek projelerinin hızlandırıldığını dile getirmiştir. G7 kodlu katılımcı kurumunun açıkça tanımlanmış bir LGBTQ+ stratejisi oluşturmadığını, ancak bu alanda çeşitli çalışmalar yürüttüğünü aktarmıştır.

Bu bulgular, kurumların çeşitlilik ve kapsayıcılık politikaları çerçevesinde, queer çalışanlara yönelik stratejilerin uygulanmasında hem olumlu adımların atıldığını hem de belirli alanlarda eksikliklerin bulunduğunu göstermektedir. Sessiz politika, görünürlük eksikliği ve ayrımcılık gibi sorunların, kurumların stratejik iletişim uygulamalarında göz ardı edilmemesi, bu alanda daha somut ve yerelleştirilmiş stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 6. Kurumların queer bireyler için iletişim kanalları

Kod	Sektör	İletişim Kanalı
G1	Aydınlatma	Etik kurul, sözlü iletişim, odak gruplar, kampanyalar, yayınlar
G2	FMCG	Etik kurul, sözlü iletişim, odak gruplar, toplu görüşmeler
G3	FMCG	Etik kurul, sözlü iletişim, odak gruplar, yayınlar
G4	Teknoloji ve yazılım	Gerektiğinde sözlü iletişim
G5	FMCG	Gerektiğinde sözlü iletişim, odak gruplar
G6	Otomotiv	Gerektiğinde sözlü iletişim
G7	Bankacılık	Gerektiğinde sözlü iletişim
G8	Kozmetik Perakende	Gerektiğinde sözlü iletişim

Tablo 6, katılımcıların kurumlarındaki queer bireylerle iletişim kurma kanallarını göstermektedir. G1 ve G3 kodlu katılımcılara göre, kurumların çeşitlilik ve kapsayıcılık konularında attıkları adımların somut etkiler yarattığı gözlemlenmektedir. Örneğin, G1'in "Bu konuları konuşmaya başladıkça, özellikle eğitim serileri düzenleyerek insanların daha fazla yaklaşılmaya başladığını" belirtmesi, kurumun farkındalık yaratma ve etkileşim sağlama konusunda adım attığını göstermektedir. G3 "Queer bireyler özelinde düzenli olarak yayınlanan guideline'lar (örneğin Trans Inclusion Guideline) web sitemizde ve kurum içinde paylaşılmaktadır", diyerek bu stratejilerin kurumsal iletişim materyallerine dile getirmiştir.

Ancak sekiz kurumdan beşinin yalnızca “gerektiğinde sözlü iletişim” kanalını kullanması, kurumların queer bireylerle etkileşimde edilgin bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Özellikle otomotiv, bankacılık ve kozmetik perakende sektörlerindeki kurumların bu iletişim kanalını yeğlememesi, kapsayıcılık ve çeşitlilik politikalarını stratejik bir alan gibi görmediklerini ya da queer konularını bütüncül bir stratejiye katmadıklarını düşündürmektedir.

G4 ve G6 kodlu katılımcıların aktardıkları, kurumların queer çalışanlara yönelik özel stratejilerin eksikliğine dikkat çekmektedir. Sessiz politika olarak adlandırılabilir bu durum, şirketlerin queer konularında somut adımlar atmaktan kaçındığını, dolayısıyla toplumsal çeşitlilik ile kapsayıcılığın belirli grupların gereksinim ve seslerinin yeterince dikkate alınmadığını göstermektedir.

Katılımcılar ayrımcılığı önlemek için etik kurullar veya çeşitlilik kapsayıcılık birimleri üzerinden iletişim kurduklarını aktarmışlardır. Ayrımcılığı önlemeye yönelik oluşturulan etik kurullar, çeşitlilik ve kapsayıcılık birimleri aracılığıyla yürütülen iletişim çalışmaları, internet sitesi üzerinden, ilgili kişilerle görüşme ya da yazılı iletişim biçiminde gerçekleşebilmektedir. Ancak bu kanalların belirsizliği, kurum içindeki suskunluk pratiklerini de etkilemekte ve queer bireylerle etkili bir iletişim stratejisinin oluşturulmasında önemli eksiklikler barındırmaktadır. Kaos GL Derneği ve Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi’nin gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre Türkiye’de özel sektörde çalışan 289 kişiden %16,6’sı cinsiyet kimliği, cinsel yönelim veya cinsiyet özellikleri nedeniyle iş yerinde ayrımcılıkla karşılaşmıştır, %20,1’lik bir kesim, ayrımcılığa maruz kalmamak için kimliklerini gizleme gereği duymaktadır (2022). Bu bulgu, queer bireylerin özgürce kendilerini dile getirememeye korkusunun ve bunun getirdiği psikolojik baskının altını çizmektedir.

Kurumların stratejik iletişim politikaları çerçevesinde oluşturulan D&I (Çeşitlilik ve Kapsayıcılık) gruplarıyla ayrımcılıkla savaşmada önemli adımlar atılsa da queer bireylere yönelik özel stratejilerin eksikliği, heteronormatif söylemin sürmesine neden olmaktadır. Bu durum, şirketlerin queer bireylerin gereksinimlerine yönelik kesişimsel ve yerel koşullara duyarlı stratejiler geliştirmeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kesişimsellik perspektifinden kurum stratejileri

Görüşmecilerin anlatımları, kurumların iletişim stratejilerinde kesişimsellik perspektifinin yeterince yeterince ele alınmadığını göstermektedir.

Tablo 7. Kurumların Kesişimsellik Gündemi

Kod	Sektör	Kesişimsellik gündemi
G1	Aydınlatma	Politikalar dahil edilmiştir
G2	FMCG	Politikalar dahil edilmiştir
G3	FMCG	Politikalar dahil edilmiştir
G4	Teknoloji ve Yazılım	Politikalar dahil edilmemiştir
G5	FMCG	Politikalar dahil edilmemiştir
G6	Otomotiv	Politikalar dahil edilmemiştir
G7	Bankacılık	Politikalar dahil edilmemiştir
G8	Kozmetik Perakende	Politikalar dahil edilmemiştir

Kesişen kimliklerin ve deneyimlerin etkilerinin derinlemesine anlaşılması ve eleştirel bir biçimde değerlendirilmesi, ayrımcılık ve görünürlük sorunlarının etkili bir biçimde ele alınmasına katkı sağlayacaktır. Araştırma bulguları, çöküşlü şirketlerin politikalarının yerel düzeydeki uygulamalarının değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, kurumların iletişim stratejilerinin queer bireylerin karşılaştığı kesişimsel zorlukları yeterince dikkate almadığını ve bu eksikliğin gerçekten kapsayıcı bir çalışma ortamı yaratılmasını engellediğini belirten katılımcıların anlatımlarıyla doğrulanmaktadır.

Değerlendirme

Bu araştırma, kurumsal şirketlerin çeşitlilik yönetimi, stratejik iletişim politikaları ve queer çalışanlara yönelik çeşitlilik yaklaşımlarının nasıl oluşturulduğunu anlamayı amaçlamış ve LGBTQ+ çalışanların temsilinde karşılaşılan eksiklikleri ortaya koymaya çabalamıştır. Bulgular, araştırma kapsamındaki çoğu kurumsal şirketin iletişimin, LGBTQ+ topluluğunun çeşitliliğini ve zenginliğini yansıtamadığını, sıklıkla stereotiplere ve yüzeysel temsillere başvurduğunu göstermiştir.

İncelenen internet sitelerinde, dilin kullanımı çoğunlukla heteronormatif kalıplar içerisinde kalmakta ve queer bireylerin varlığını göz ardı edilmektedir. Bu durum, kurumların temsil politikalarının yetersizliğini vurgulamaktadır. Kurumların içeriklerinde queer çalışanların hakları ve politikalarına ilişkin açık ve kapsamlı bilgiler enderdir. Ayrıca kurumların çoğunun sessiz politikaları yeğlediği ve bu konularda proaktif bir yaklaşım sergilemediği anlaşılmıştır. Bu sessizlik, heteronormatif düzenin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Katılımcılar kurumların bu sessizliğinin, bilinçli bir seçim olduğunu aktarmışlardır. Bilinçli sessiz politikanın değişen nedenleri olmakla birlikte sektör ve ülke bağlamı öne çıkmaktadır. Kesişimsellik konusunda da kurumların yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Bu da

kurumların toplumsal çeşitliliği tam anlamıyla kavrayamadıklarını ve bu konularda daha kapsamlı bir yaklaşım benimsemeleri gerektiğini göstermektedir. Sessiz politikanın varlığı, görünürlük ve ayrımcılık sorunları konusunda belirgin ve somut çabalar gerekmektedir. Bu eksiklikler genel çeşitlilik ve kapsayıcılık politikalarının ötesine geçen bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın ilk sorusu, kurumsal şirketlerin queer bireylere yönelik çeşitlilik ve iletişim stratejilerinin kapsayıcı görünmesine karşın, derinlemesine incelendiğinde heteronormatif yapıları pekiştirdiğine dayanmaktadır. Bu varsayım, kurumların internet siteleri ve diğer iletişim kanallarında kullanılan dil ve görseller üzerinden yapılan incelemelerle desteklenmiştir. Ayrıca queer çalışanların temsiliyetinin sınırlı olduğunu göstermiştir. Farklı sektörler ve coğrafi bölgelerdeki kurumların çeşitlilik ve iletişim stratejileri incelendiğinde, genel bir eğilim olarak bu stratejilerin çoğunlukla simgesel ve yüzeysel kaldığı, gerçek anlamda kapsayıcılığı sağlama konusundaysa önemli sınırlılıklar içerdiği ortaya çıkmıştır. İkinci varsayım, kurumsal şirketlerin çeşitlilik ve iletişim stratejilerinin, queer çalışanların yaşadığı kesişimsel zorlukları yeterince ele alamadığı ve bu eksikliğin gerçek anlamda kapsayıcı bir çalışma ortamının oluşturulmasını engellediğidir. Araştırma bulguları, kurumsal şirketlerin çeşitlilik ve iletişim stratejilerinde kesişimsellik konusuna yeterince odaklanmadığını, odaklandığı durumlarda bile bu yaklaşımların genellikle dar kapsamlı olduğunu göstermiştir. Bu durum, queer bireylerin karşılaştığı çok katmanlı zorlukların ve gereksinimlerin göz ardı edilmesine yol açabilir. Kurumsal düzeyde benimsenen çeşitlilik politikaları ve iletişim stratejileri kimi durumlarda olumlu değişimlere öncülük etse de yerel kültürel normlar ve toplumsal dirençler nedeniyle tam anlamıyla etkili olamamaktadır. Ayrıca yasal korumanın eksikliği ve kamuoyunun bilinç düzeyi, bu bireylerin iş hayatında ve toplumda karşılaştığı engelleri çoğaltmaktadır. Kurumların toplumsal kabul ve yasal korumaların güçlendirilmesi, bu sürecin daha etkili ve kapsayıcı duruma gelmesi için önemlidir.

Katılımcıların aktardıkları, şirketlerin çeşitlilik alanında çalışmaları bulunmasına karşın queer bireylere yönelik açıkça belirtilmiş bir stratejisi bulunmadığını ortaya koymuştur. Görünürlük sorunları ve ayrımcılık konularında belirgin bir strateji enderdir. Bu konuları politikalarına dahil etmeyen şirketler, internet sitelerinde de konudan söz etmemektedir. Kimi şirketler, queer konusunu toplumsal cinsiyet başlığı altında ele alırken kimileri sürdürülebilirlik başlığı altında ele almaktadır. Bu belirsizlik şirketlerin queer konularına yaklaşımının yüzeyselliğini ve sınırlılığını sorgulamamıza olanak tanımaktadır.

Sonuç

Günümüzde toplumsal cinsiyet ve cinsel kimlikler üzerine tartışmalar, değişen toplumsal ve kültürel dinamiklerle birlikte evrim geçirmekte, toplumsal adalet ve eşitliğin ilerlemesinde belirleyici rol oynamaktadır. Kurumsal düzeydeyse bu konulara yönelik yaklaşımlar çoğunlukla yüzeysel olarak gerçekte değişim ya da somut destek sağlayamamaktadır. Bu araştırma, kurumların queer çalışanlara yönelik iletişim stratejilerinin toplumsal yapılar içinde nasıl bir yer edindiğini ele almaktadır. Kurumların internet sitelerindeki dil kullanımı, görsel öğeler, içerik kapsamı değerlendirilmiştir. Bu içerikler kurumların çeşitlilik yönetimi ve stratejik iletişim politikalarının, genellikle queer topluluğunun çeşitliliğini tam olarak yansıtamadığını ve sıkça stereotiplere başvurduğunu ortaya koymuştur. Heteronormatif kalıpların pekiştirildiği ve queer bireylerin yeterince temsil edilmediği anlaşılmıştır. İncelenen internet sitelerinde, dil kullanımı genellikle heteronormatif kalıplara bağlı kalmakta, queer çalışanların varlığını göz ardı etmekte ya da marjinalleştirmektedir. Görsel öğelerde de benzer bir eğilim vardır, queer bireylerin temsili ya çok az ya da stereotipik ve yüzeyseldir. Bu durum, kurumların temsil politikalarının yetersizliğini ve temsilin önemini ortaya koymaktadır. Kurumların içeriklerinde queer bireylerin haklarına ve politikalarına ilişkin açık bilgilerin enderliği, birçok kurumun sessiz politikaları tercih ettiğini ve kesişimsellik konusunda yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu sessizlik, heteronormatif düzenin devam etmesine katkıda bulunurken, queer bireylerin karşılaştığı zorlukların ve gereksinimlerin göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Araştırmanın sonuçları, genellikle queer çalışanların haklarının kesin biçimde tanımlanmadığını, kurumların çoğunlukla sessiz politikaları seçtiklerini ve kesişimsellik konusunun gündemlerinde olmadığını göstermektedir. Kurumlar, rengarenk logolar ve kampanyalarla LGBTQ+ topluluğuna destek verdikleri izlenimi yaratırken gerçekte bu topluluğun gerçek gereksinimlerine ve haklarına yönelik somut adımlar atmaktan kaçınmaktadır. Bu durum, kurumların LGBTQ+ topluluğuna yönelik içten ve gerçek bir taahhütten çok, kamuoyunun gözünde iyi bir imaj oluşturma çabası gibi görülebilir.

Dolayısıyla kurumların queer temsiliyeti yalnızca içeriksel bir öğe olarak değil; aynı zamanda örgütsel kimliğin, normların ve değerlerin yeniden üretildiği iletişimsel bir süreç olarak ele alınmalıdır (Schoeneborn et al. 2014) Bu bağlamda, çalışmada ele alınan "vitrin temsiliyeti", "sessiz politikalar" ve "kesişimsellik eksikliği" gibi bulgular, yalnızca içerik eksenli zayıf temsiller olarak değil, aynı zamanda kurumların iletişimsel sınırlarının bir göstergesi gibi yorumlanabilir ve heteronormatif değer dizgelerini yeniden üreten söylemsel tercihler olarak okunabilir. Bir başka deyişle bir kurumun queer bireylere dair sessizliği, onun örgütsel kimliğinin bir parçası haline gelir. Kurumsal sessizlik, yalnızca yokluk değil; söylemsel bir inşadır.

Araştırma, kurumların queer bireylere yönelik iletişim stratejilerinin, genellikle yüzeyde kalan ve heteronormatif kalıpları pekiştiren yaklaşımlar benimsemişliğini ve bu durumun queer çalışanların gerçek gereksinimlerine ve haklarına yönelik somut adımların atılmasını engellediğini göstermektedir. Kurumların daha derinlemesine ve kapsamlı stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. Toplulukların ve bireylerin seslerini duyurabilmeleri, karar alma süreçlerine etkin ve eşit bir biçimde katılabilmeleri için destekleyici düzeneklerin oluşturulması önemlidir. Her karar ve eylem, “queer bireyler için” değil, “queer bireylerle birlikte” yürütülmelidir. Gerçek kapsayıcılık, herkesin anlatısına değer vermek, tüm sesleri dinlemek ve herkes için bir yer açmaktır. Bu da yalnızca belirli bir topluluğa odaklanmak yerine, çeşitliliği, toplumun her bir bireyinin kişisel anlatısını kucaklayan bir yaklaşımı benimsemekle olasıdır.

Bu makale intihal tespit yazılımlarıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Etik Kurul Onay Bilgisi

Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 29.03.2023 tarih ve 2023/02 sayılı toplantısında alınan karar ile araştırmanın gerçekleştirilmesi etik ve bilimsel açıdan uygun bulunmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Katkı oranı birinci yazar için %50, sorumlu yazar için %50 olarak belirtilmiştir.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Çalışma herhangi bir destek almamıştır. Teşekkür edilecek bir kurum veya kişi bulunmamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akıncı, B. Z. (1997). Kurum Kültürü ve Örgütsel İletişim. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ashcraft, K. L. ve Mumby, D. K. (2004). Reworking gender: A feminist communication of organization. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Ashcraft, K.L. (2000). Empowering “Professional” Relationships: Organizational Communication Meets Feminist Practice. Management Communication Quarterly, 13(3), 347-392.

Berlant, L. ve Warner, M. (1998). Sex in Public. Critical Inquiry, 24, (2), 547-566.

- Breen, M. S., ve Blumenfeld, W. J. (2005). *Butler Matters: Judith Butler's Impact on Feminist and Queer Studies*. New York, NY: Routledge.
- Butler, J. (1999). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York, NY: Routledge.
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet Belası*. (B. Ertür Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Coyne, J. C. ve Dye, K. M. (2010). *Queer Theory, Diversity Management, and Corporate Social Responsibility*. *Journal of Business Ethics*, 92(2), 241-257.
- Çakırlar, C. ve Delice, S. (2012). *Cinsellik Muamması: Türkiye'de Queer Kültür ve Muhalefet*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Foucault, M. (1996). *Cinselliğin Tarihi*. (H. Uğur Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Global Compact Türkiye. (2020). *İş Dünyası Çeşitlilik ve Kapsayıcılık Rehberi*, Global Compact Network Türkiye.
- Harris, K. L. ve McDonald, J. (2018). Forum Introduction: Queering the "Closet" at Work, *Management Communication Quarterly*. 32(2), 265-270.
- Jablin, F. M., Putnam, L. L., Roberts, K. H. ve Porter, L. W. (2015). *Organizational Communication: An Interdisciplinary Perspective*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Kaos GL. (2022). *Türkiye'de Özel Sektör Çalışanı Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, İnterseks ve Artıların Durumu 2022 Yılı Araştırması*, Kaos Gey ve Lezbiyen Kültürel Araştırmalar ve Dayanışma Derneği (Kaos GL) ve Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Araştırma Merkezi.
- Littlejohn, S. W. ve Foss, K. A. (2011). *Encyclopedia of Communication Theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Massaquoi, N. (2015). *Queer Theory and Intersectionality*, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Elsevier, 765-770.
- McDonald, J. (2015). *Organizational Communication Meets Queer Theory: Theorizing Relations of "Difference" Differently: Queer Theory*. *Communication Theory*, 25 (3), 310-329.
- McKinsey. (2020). *How companies can make meaningful progress for LGBTQ+ employees*, Erişim Tarihi: 06.12.2023, <https://www.mckinsey.com/featured-insights/diversity-and-inclusion/how-companies-can-make-meaningful-progress-for-lgbtq-plus-employees#/>
- Miller, J. (2023). *Introduction to LGBTQ+ Studies: A Cross-Disciplinary Approach*. Erişim Tarihi: 03.12.2023. <https://milnepublishing.geneseo.edu/introlgbtqstudies/chapter/thirty-years-of-queer-theory/>.

- Parker, M. (2001). Fucking management: Queer, theory and reflexivity. *Ephemera*, 1(1), 36-53.
- Putnam, L. L. ve Nicotera, A. M. (2018). Building theories of organization: The constitutive role of communication. New York, NY: Routledge.
- Rahman, M. (2010). Queer as Intersectionality: Theorizing Gay Muslim Identities. *Sociology-the Journal of the British Sociological Association*, 44(5), 944-961.
- Schoeneborn, D., Blaschke, S. ve Seidl, D. (2014). The Three Schools of CCO Thinking: Interactive Dialogue and Systematic Comparison. *Management Communication Quarterly*, 28(2), 285-316.
- Schoeneborn, D., Kuhn, T. ve Kärreman, D. (2019). The communicative constitution of organization, organizing, and organizational. *Organization Studies*, 40(4), 475-496. _
- Sedgwick, E. K. (2007). *Epistemology of the Closet*. Berkeley, California: University of California Press.
- Souza, E. (2017). Where is Queer Theory in Organizational Studies?. *Sociology International Journal*, 1(4), 127-134.
- Spade, D. (2008). Diversity Management and Queer Theory: New Gendered Work Experiences. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 20(1), 49-62.
- Spurling, N. J. ve Canas, E. (2021). Queering Organizational Communication: Toward a More Inclusive and Responsive Field. *Communication Yearbook*, 45, 123-147.
- Warner, M. (1993). *Fear of a Queer Planet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Araştırma Makalesi / Research Article / Article de Recherche

Kültür Ölçmeye Direndiğinde: Kültürel Sürdürülebilirlik ve Müzik Kenti Kırşehir¹

1

Aybüke DOĞAN

Araştırma Görevlisi

Ankara Sosyal Bilimler

Üniversitesi

İletişim

Fakültesi

aybuke.dogan@asbu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6073-4132

Abstract

When Culture Resists Measurement: Cultural Sustainability and the City of Music Kırşehir

This study examines the tension between sustaining and measuring culture within the framework of the UNESCO Creative Cities Network. Although the network was initially designed to promote economic and social justice through cultural production, in practice, its reliance on quantitative indicators risks reproducing inequalities among cities. Kırşehir, which joined the network in 2019 under the theme of music, offers a concrete local example of this tension. The city's musical identity is grounded in informal economic structures and local transmission practices rooted in cultural infrastructure spaces such as weddings, making it difficult to align with quantifiable expectations. Based on in-depth interviews with 31 participants conducted between 2021 and 2024, the study reveals that transmission-based cultural production is insufficiently addressed by existing creative city policies. Accordingly, it argues that sustaining cultural production cannot be fully defined through economic and reportable indicators and seeks to explore how local practices become vulnerable within current sustainability frameworks.

keywords: Sustainable development, cultural sustainability, UNESCO Creative Cities Network, music city Kırşehir

¹ Bu makale, yazarın "Unesco Yaratıcı Müzik Kenti Kırşehir ve Sürdürülebilir Kültür" başlıklı yüksek lisans tezinde elde edilen verilere dayanmaktadır.

Resumé

Quand la culture résiste à la mesure : durabilité culturelle et ville de musique Kırşehir

Cette étude explore la tension entre la préservation et la mesure de la culture dans le cadre du Réseau des Villes Créatives de l'UNESCO. Bien que ce réseau ait été conçu pour promouvoir la justice économique et sociale à travers la production culturelle, sa dépendance aux indicateurs quantitatifs tend, en pratique, à reproduire les inégalités entre les villes. Intégrée au réseau en 2019 sous le thème de la musique, Kırşehir constitue un exemple concret de cette tension au niveau local. L'identité musicale de la ville repose sur une économie informelle et sur des formes de transmission ancrées dans des espaces culturels tels que les mariages, qui sont difficiles à traduire en indicateurs mesurables. À partir d'entretiens approfondis menés avec 31 participants entre 2021 et 2024, l'étude montre que ces formes de production culturelle ne sont pas suffisamment prises en compte dans les politiques actuelles. Elle soutient que la durabilité culturelle ne peut être définie uniquement par des critères économiques et quantifiables.

mots-clés: Développement durable, durabilité culturelle, Réseau des Villes Créatives de l'UNESCO, ville de musique Kırşehir

Öz

Bu çalışma, kültürü sürdürme ve ölçme arasındaki gerilimi UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı bağlamında ele almaktadır. Ağ, kültürel üretimler aracılığıyla ekonomik ve sosyal adaleti güçlendirmeyi amaçlayan bir girişim olarak tasarlansa da uygulamada nicel göstergelere dayalı değerlendirme sistemleri nedeniyle kentler arasındaki eşitsizliği yeniden üretme riski taşımaktadır. Türkiye'den 2019 yılında müzik temasıyla ağa dâhil olan Kırşehir, bu gerilimin yerel düzeydeki somut örneklerinden biridir. Kentin müzikal kimliği, düğünler gibi kültürel altyapı mekânlarında süren kayıt dışı ekonomi ve yerel aktarım biçimlerine dayandığından, bu üretim pratiklerinin ölçülebilirlik beklentileriyle uyumlandırılması güçleşmektedir. Çalışma kapsamında, 2021-2025 yılları arasında, toplam 31 katılımcıyla yapılan derinlemesine görüşmeler, yaratıcı kent politikalarının sahadaki yansımalarını ortaya koymuş; elde edilen veriler, aktarım temelli kültürel üretim biçimlerinin mevcut yaratıcı kent politikaları tarafından yeterince kapsamadığını, kültürel sürdürülebilirliğin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu doğrultuda, çalışmada kültürel üretimleri sürdürmenin yalnızca raporlanabilir ve ekonomik göstergelerle tanımlanamayacağı ileri sürülmektedir; yerel pratiklerin mevcut sürdürülebilirlik uygulamaları içinde nasıl kırılanlaştığını tartışmaya açılmaktadır.

anahtar kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir kültür, UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı, müzik kenti Kırşehir

Giriş

Avucunu haritadaki bu katmanlı kumtaşına yerleştir; parmaklarınla bu mekânı tut.

Güneşin doğduğu yeri ve öğle vakti nerede durduğunu gör.

Ortadaki parmağını bu ikisinin tam ortasına yönelt.

Parmaklarını aç — ama fazla değil.

Artık bu yeri elinde tutuyorsun. (Williams, 1989)

İletişim çalışmalarının başat kavramlarından olan “kültür”, ne anlama geldiği, hangi koşulları belirlediği, hangi koşullar tarafından belirlendiği, nasıl araştırılması gerektiği gibi farklı sorulara kaynaklık etmesi nedeniyle çok sayıda verimli tartışma başlatmıştır. Kültür, bu tartışmalar çerçevesinde, farklı kuramlar yaklaşımlarla oldukça çeşitli biçimlerde tanımlanmış; geniş bir anlam yüküyle baş başa kalmıştır. Özellikle 1960’lı yıllardan itibaren İngiliz Kültürel Çalışmalar geleneğinin yükselişiyle, kültürün süregelen tanımlarına, bu tanımların toplumsal işlevlerine yönelik yoğun kuramsal tartışmalar yürütülmüştür. Kültürün yalnızca yüksek kültür ya da popüler kültür çerçevesinde tanımlanması, toplumsal eşitsizlik örüntüleriyle nasıl başa çıkılacağına dair yaklaşımları doğrudan şekillendireceğinden, kavramın yerleşik, geniş uzlaşıya dayanan biçimde tanımlanması son derece güçleşmiştir. Öyle ki, neredeyse anlamını yitirecek ölçüde fazla açıklandığından genişleyip patlama noktasına gelmiştir. (Üstel, 2009) Kültürü açıklama noktasında karşılaşılan bu zorluklara rağmen, onun nasıl sürdürüldüğünü odağına alan bir araştırmada, ilk olarak açıklığa kavuşturulması gereken kavramın yine kültür olması kaçınılmazdır. Bu çalışma kapsamında kültür, yaratılmış en üstün ve seçkin eserlerin toplamı olarak değil; hem maddi hem de gayri maddi boyutlarıyla gündelik yaşam pratiklerini, değerleri, anlam dünyalarını kapsayan bir yaşam tarzı olarak ele alınacaktır.

Kültürü bu yönüyle kavramak, Williams’ın kültür anlayışına yakındır. Williams (1981), kültürü yalnızca estetik bir üretim alanı değil, toplumun bütünlüklü yaşam biçimi olarak kavramsallaştırır. Bu yaklaşımının ilk izleri, onun *Black Mountains* adlı çalışmasında belirginleşir. Williams’ın kültür anlayışının kırılma noktası olan *Black Mountains*, kültürün yalnızca coğrafi temsillerle, haritalarla ya da sınırlarla kavranamayacağına işaret eder. Bu çalışmada (1989), Galler’deki bir bölgeyi harita üzerinden tanımlamaya çalışsa da kısa sürede bu yaklaşımın yetersizliğini keşfeder. Harita, bölgenin topografik özelliklerini göstermesine rağmen orada yaşayan insanların tarihsel deneyimlerini, sınıf ilişkilerini, gündelik yaşam pratiklerini ve kültürel anlamlarını görünmez kılar. Bu nedenle, mekânın yalnızca fiziksel değil, tarihsel ve toplumsal olarak üretildiği fikri, Williams’ın bir yaşam biçimi olarak kültür kavrayışına yönelmesinde belirleyici olur. Bu açıdan, *Black Mountains* yalnızca bir coğrafi gözlem değil, kültürün anlamını belirleyen koşullar üzerine düşünsel bir sorgulamadır. Haritaya, mekâna avucuyla dokunmak, onları tutmak isteyen kültür anlayışı *culture is ordinary* ifadesinin zeminini oluşturur: kültür, toplumun her kesiminde, gündelik yaşamla iç içe kurulur. (Raymond Williams Foundation, t.y.)

Dolayısıyla kültürü sürdürmenin, gündelik yaşam pratiklerini, toplumsal deneyimleri ve yerleşik anlam sistemlerini sürdürmekten bağımsız düşünülmemeyeceği açıktır. Bu çok katmanlı anlayış, uluslararası kültür politikalarının temel belgelerine de yansımıştır. Nitekim UNESCO (2001), için kültür, bir toplumun, topluluğun, sosyal grubun kendine özgü manevi, maddi, entelektüel ve duygusal özelliklerinin bütünüdür; bu kapsam, sanat ve edebiyatın ötesinde, yaşam tarzlarını, birlikte yaşama biçimlerini, değer sistemlerini, gelenekleri, inançları içerir. Kültürün yalnızca korunması gereken estetik birikimler değil; her gün yeniden üretilen, paylaşılan, müzakere edilen toplumsal pratikler bütünü olarak kavranmasının sebebi budur. Ancak bu çok yönlü tanımı nedeniyle kültürün nasıl sürdürüleceği dikkatli biçimde ele alınmalıdır. Duxbury, Kangas ve De Beukelaer (2017), tarafından dikkat çekildiği üzere, kültürün çoklu anlamları, sürdürülebilir kültür kavramını hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde tartışmalı hale getirmektedir. Kültürün doğası gereği deneyim yüklü, yerel, bağlama özgü olması; onun belirli göstergelerle ifade edilmesini engellediğinden sürdürülebilir kalkınma politikaları içerisinde somut yer edinmesi zorlaşmıştır. (Duxbury, vd., 2017) Bu sebeple, sürdürülebilir kalkınma amaçları; yoksulluğun azaltılması, toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması gibi temel hedefleri içerse de kültürü bu yapının merkezine yerleştirmek çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Kültürün sürdürülebilirliğine yönelik hedeflerin somutlaştığı en belirgin yapılardan biri, UNESCO'nun 2004 yılında kurduğu yaratıcı kentler ağı olmuştur. Kültürü, kalkınmanın stratejik bileşeni olarak ele almayı vaat eden yaratıcı kentler ağı, bu vaadi gerçekleştirme konusunda ürettiği politika metinleriyle somut adımlar atmıştır. Toplumsal hareketlerin yükseldiği 1960'lı yıllardan, günümüze UNESCO'nun kültürel duyarlılığı olan kalkınma politikaları üretme çabasını yaratıcı kentler ağına belirli ölçüde taşımaya çalışmıştır. Bu çabalara karşın yaratıcı kentler ağı, kültürün nicel göstergeler yoluyla ifade edilmesini zorunlu kılan bir yapıya dönüşmekte; kültürel sürdürülebilirlik, teknik raporlamalar, proje çıktılarıyla tanımlanır hale getirilmeye çalışılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma amaçları ve kültür arasındaki çelişkili birlikteliğin çözümü, kültürü ölçme ve değerlendirme yöntemlerine aranmaktadır. Bu nedenle, UNESCO'nun paylaştığı kültür kavrayışı zayıflayarak, kalkınma amaçlarının yaşam pratikleriyle kurduğu bağ giderek zayıflamaktadır. Kültürel sürdürülebilirliği teknik raporlamalara, sınırlı bir uygulama alanına indirmek, kavramın toplumsal boyutunu arka planda bırakmaktadır. Bu noktada, sürdürülebilirliğin araçsallaşmasına yönelik eleştiriler özellikle dikkat çekicidir. Harvey (2021), sürdürülebilirlik kavramına temkinli yaklaşmakta; bireylerin ve toplumların bir şeyi "sürdürmek" istemesinin, tek başına anlamlı bir politik çerçeve sunmadığını vurgulamaktadır. Harvey (2021)'e göre asıl soru, "tam olarak neyi, kim için ve nasıl sürdürmek istiyoruz?" sorusudur. Bu bağlamda sürdürülebilirlik, yalnızca çevresel veya ekonomik hedefler doğrultusunda teknik çözümler üretmekle sınırlanamaz; toplumsal ilişkilerin, üretim biçimlerinin ve yaşam pratiklerinin bütünlüklü biçimde dönüşümünü içeren bir politik projedir. Sürdürülebilirliği yalnızca ölçülebilir hedeflerle sınırlayan anlayış,

Harvey'nin uyardığı biçimiyle, kavramı teknik ve yönetsel meseleye indirgeme tehlikesini taşımaktadır. Sürdürülebilirliğin yanına gelecek tüm kavramlar, mevcut üretim ve tüketim biçimlerinden bağımsız düşünülemez; asıl mesele, nasıl bir toplumda yaşamak istediğimizdir (Harvey, 2021). Sürdürülebilir ekonomi, çevre, mimari ve benzerleri gibi sürdürülebilir kültür de toplumsal dönüşümden bağımsızlaştırıldıkça, yalnızca mevcut ekonomik sistemin yeniden üretimine hizmet eden bir araca dönüşür. Kültürel sürdürülebilirliği toplumsal proje olmaktan çıkararak teknik bir hedefe sabitler.

Bu doğrultuda, bu çalışma, UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı çerçevesinde kültürel sürdürülebilirliğin hangi yönlerden toplumsal bir proje olma niteliğinden uzaklaştığını ele alacaktır. Kültürel sürdürülebilirlik ve ölçülebilir kalkınma amaçları arasındaki gerilimi bu tehlikeli uzaklığın merkezine koyacaktır. Yaratıcı kentler politikalarının tarihsel gelişimi, kalkınmayla kurduğu ilişki, bu ilişkinin mekânsal yansımaları makalenin ilk bölümünde ele alınacaktır. Ardından yaratıcı kentlerin dağılımındaki bölgesel dengesizlikler, bu dengesizliğin kültürel üretim biçimlerine etkisi tartışılacak; yaratıcı kentlerin, mekânın üretimiyle nasıl iç içe geçtiği gösterilecektir. Bu tartışmalar, kültürel üretimi ölçülebilir kılma çabalarının ne türden eleştirel sorunlara yol açtığını açığa çıkarmayı hedefleyecektir. Çalışmanın odak noktasını, UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı'na müzik temasıyla 2019 yılında katılan Türkiye'den Kırşehir örneği oluşturmaktadır. Çalışma, müzik kenti Kırşehir'de 2021–2025 yılları arasında yürütülen nitel saha araştırmasına dayanmaktadır. Derinlemesine görüşmeler, katılımsız gözlemler, araştırmacının tuttuğu saha günlükleri doğrultusunda şekillenen bu süreçte; yerel müzisyenler, kültür politikalarını belirleyen aktörler ve kurum temsilcileriyle yapılan görüşmeler, Kırşehir'in yaratıcı müzik kenti olarak yapılandırılmasında karşılaşılan kültürel uyumsuzlukları, uygulama zorluklarını ve sahadaki karşılıklarını ortaya koymaktadır.

Kentin müzik kimliği; usta-çırak ilişkisine dayalı bilgi aktarımı, sözlü kültür, düğünler gibi formel olmayan pratikler üzerinden sürdürülmesine rağmen, bu üretim biçimleri uluslararası göstergelere uyarlanabilirlik açısından çelişkiler barındırmaktadır. Kültürün "ölçülebilir" hale getirilmesi yönündeki baskılar, yerel kültürel üretimi ya dönüştürmekte ya da sistem dışına itmektedir. Bu bağlamda, Kırşehir örneği yalnızca yerel politika analizi değil, kültür ve kalkınma arasında kurulan yapısal ilişkinin eleştirel çözümlemesini mümkün kılmaktadır. Makale, yaratıcı kent politikalarının kültürel sürdürülebilirliği destekleyip desteklemediğini sorgularken, kültürün ekonomik, turistik, raporlanabilir çıktılar üzerinden tanımlanmasının yaratıcı kent idealiyle nasıl çeliştiğinin altını çizecektir. Kültür politikalarının yalnızca göstergelere indirgenemez olduğunu, yerel ve topluluk temelli üretim biçimlerinin kültür politikalarının dışında bırakılmasının ne türden sonuçlara yol açabileceğini göstermesi bakımından Kırşehir'in müzik kenti deneyimi özel bir örnek sunacaktır.

UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı ve Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilirliği kültürel ve kentsel düzeyde gerçekleştirme ideali UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı'nın oluşturulmasındaki temel itkidir. Yaratıcı Kentler Ağı, kültür ve kent üzerine bağımsız pratiklere sahip olsa da ağın temel referans noktalarından ilki; Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen sürdürülebilir kalkınma amaçlarıdır. En yalın tanımıyla "maddi ve gayri maddi kaynakların kuşaktan kuşağa aktarımı" anlamına gelen sürdürülebilirlik, Birleşmiş Milletler Milenyum Amaçları sonucunda küresel kalkınma politikalarının merkezine yerleşmiştir. Sürdürülebilirliğin dönüm noktası sayılan Milenyum Amaçları'nın (2000), hemen ardından, 2004 yılında kurulan UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı, bu amaçları temel ilke kabul etmiştir. 2015 yılında, "The Millenium Development Goals Report" metninde milenyum amaçlarının başarısız olduğu noktalar ilan edildikten sonra, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları geliştirilmiş, bu yeni amaçlar yaratıcı kentler ağı ve sürdürülebilirlik arasındaki bağı daha da güçlendirmiştir. Bu yeni on yedi amaç içinde, özellikle on birinci amaç "sürdürülebilir kentler ve topluluklar", yaratıcı kentler ağını doğrudan beslemiştir. Birleşmiş Milletler tarafından on beş yıl arayla iki farklı amaç seti oluşturulsa da bazı ortak bileşenler öne çıkarılmıştır:

- Yoksulluğun ve açlığın sona erdirilmesi
- Eğitime erişimin sağlanması
- Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi
- Çevresel sürdürülebilirlik ve iklim eylemi
- Sağlık hizmetlerine erişimin artırılması
- Küresel iş birliği ve ortaklıklar geliştirme

UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı, yukarıdaki ortak amaçlara paralel biçimde kentlerde yoksulluğun giderilmesi, eğitim ve sağlık alt yapısının güçlendirilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği için harekete geçmiştir.

Ağ, küresel amaçların doğrudan yansıması olsa da onu özgün kılan bu amaçlar setine kültürel üretim, tüketim pratikleriyle ulaşma çabasıdır:

Yaratıcı kentler ağı, üye şehirler tarafından yürütülen, kültürü, yaratıcılığı kentsel kalkınmanın temel bileşeni haline getirmeyi amaçlayan girişimleri teşvik etmek, desteklemek, bu süreçte kamu, özel sektör, sivil toplum paydaşları arasındaki ortaklıkları öne çıkarmak, şehirler arasında en iyi uygulamaları paylaşmak, kültürel endüstrileri teşvik etmek ve kültürü kentsel kalkınma planlarına entegre etme taahhüdünde bulunur. (UNESCO, 2004)

UNESCO tarafından paylaşılan yukarıdaki misyon bildirimi kültürel üretimleri, yaratıcılığı sürdürülebilir kalkınmanın stratejik bir unsuru olarak benimseyen kentler arasındaki iş birliğini güçlendirmek amacıyla kurulduğunu vurgular. Yaratıcı kentlerin kültürle kurduğu bu bağlantının asıl sebebi kültürel sürdürülebilirliğe kalkınma amaçları içinde doğrudan yer veril(e)memesidir. Gerber (2019), UNESCO'nun

1960'lı yıllardan, günümüze kültürün bir kalkınma amacı olarak belirlenmesi için çalışmalar yaptığını ancak somutlaştırılabilir, hesaplanabilir ve ölçülebilir olmaması nedeniyle sorunlarla karşılaştığının altını çizer. Sürdürülebilir kalkınma hakkında üzerinde durulması gereken en temel konulardan biri kalkınmanın çevresel, ekonomik ve kültürel boyutlarının beraber düşünülmesi gerektiği olduğundan (Throsby, 2017), kültürün kalkınmaya dâhil edilmesi adına çözümler geliştirmiştir.

En geniş anlamıyla bir yaşam pratiği olan kültürü sürdürmenin ne anlama geldiğini belirlemek veya kültürü sürdürmenin somut çıktılarını ortaya koymak beraberinde bazı uygulama zorluklarını getirdiğinden, bu zorlukları, ölçülemeyen kültürel amaçları çözüme kavuşturma görevi yaratıcı kentler ağına verilmiştir. MONDIACULT: Declaration on Cultural Policies and Sustainable Development (2022), ağıncültürle olan bağlantısını kurgulayan temel metindir. Konferansın (2022), üç ilkesi bulunur: kültürel üretimin, tüketimin tüm yurttaşlar tarafından erişilebilir ve katılımcı biçimde deneyimlenmesi temel ilkedir. Sanat üretimlerinde özerklik, kültürel çeşitlilik bu ilkeye ulaşılması için benimsenir. Konferans bildirgesinde öne çıkarılan bir diğer nokta, kültürün korunmasının ancak onun canlılığının sürdürülmesiyle mümkün olabileceğidir. Kültürel mirasın değişmeden muhafaza edilmesinden ziyade, toplumsal pratikler içerisinde yaşatılarak aktarılmasının altı çizilir.² Bu sürekliliğin sağlanmasında dijital teknolojilere ve yaratıcı endüstrilere anahtar rol verilir. Kültürün dijital ortamda korunması, yaygınlaştırılması, daha geniş kitlelere ulaştırılması, çağın gerekliliklerine uyum sağlayan dinamik bir kültürel ekosistemin inşası açısından kritik bir unsur olarak değerlendirilir. Nihayetinde yaratıcı kentler için yaratıcılık, durağan olmayan bir kültürel üretim sürecinin parçası olarak görülmektedir. Kültürel üretimler ekonomik kalkınmanın unsuru kılınarak ayakta kalabilecek, ayakta kalan ürünler ise sürdürülecektir (MONDIACULT, 2022). Bu çerçevede, yaratıcı kentlerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine nasıl katkı sunduğu, sürecin nasıl değerlendirildiği kritik bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Kültürel üretimlerin ekonomik kalkınmaya eklemlenmesini teşvik eden UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı, kentlerin yaratıcı potansiyelini belirli göstergeler doğrultusunda ölçmeyi ve yapılandırmayı amaçlamaktadır. Yaratıcı kentler ağının üzerine temellendiği temel konferanslar dışında başvuru kriterleri kentlerin sahip olduğu yaratıcılığı nasıl tanımlayacağını ve ayakta tutacağını göstermektedir.

- Yaratıcı Alan,
- Genel Sorular,
- Aday Şehir Tarafından Ağa Sunulan Karşılaştırmalı Avantajlar,
- Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Ulaşmaya Sunulacak Katkılar,
- Ağa Bağlılık,
- İletişim materyalleri

2 UNESCO (2023), tarafından yayımlanan *Living Heritage: Safeguarding without Freezing* başlıklı raporda ifade edildiği gibi, kültürel mirasın korunmasında temel ilke, onu durağanlaştırmak ya da tarihsel bir kalıntı gibi 'dondurmak' değil; aksine, toplulukların günlük yaşamlarında bu mirası yaşatarak sürdürebilmelerini desteklemektir. Bu yaklaşım, kültürel mirasın canlı, dönüşen ve topluluklar tarafından yeniden anlamlandırılabilen bir pratik olarak ele alınmasını esas alır.

UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı 2025 Başvuru Kriterleri yukarıda sıralandığı üzere toplam altı bölümden oluşmaktadır. (UNESCO, 2025) Yukarıdaki tüm bölümler kentlerin başvurusunda sayısallaştırmayı teşvik eden yanıtları kapsasa da özellikle “Aday Şehir Tarafından Ağa Sunulan Karşılaştırmalı Avantajlar” bu yanıtların doğrudan beklendiği başlıktır:

Kültür sektörünün, özellikle ilgili yaratıcı alanın günümüzdeki ekonomik önemi ve dinamizmi hakkında bilgiler sunulmalıdır. Bu bilgiler, ekonomik kalkınmaya, istihdama, kentteki kültürel işletmelerin sayısı gibi konulara dair veri, istatistikler ve diğer göstergelerle desteklenir. (UNESCO, 2025)

Aday kentler başta ilgili yaratıcı alanları olmak üzere öne çıkarılabilecek yerel, uluslararası temel kültürel varlıklarını sunmaya davet edilmektedir. Kentlerin liste vb. sunmaktan kaçınmaları bunun yerine, kentin kültürel, yaratıcı varlıklarının doğru bir şekilde değerlendirilmesini sağlamak adına verilerle ve örneklerle desteklenen özlü, ilgili bilgiler sunmaları önemle tavsiye edilmektedir. (UNESCO, 2025)

UNESCO tarafından yukarıda belirlenen kriterler sadece kentler ağına başvuru süreci ile sınırlı değildir. Kentlerden yaratıcı kalabilmeleri adına kültürel üretimlerini nicel olarak raporlamaları, ölçülebilir hâle getirmeleri beklenir. Ağın, sürdürülebilir kalkınmanın kentsel boyutta gerçekleştirilmesi için oluşturulduğu hesaba katıldığında UNESCO kriterlerinin kalkınma amaçlarına paralel biçimde belirlenmesi olağan kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler (2014), “Prototype Global Sustainable Development” Raporu’nda yer alan “ilerlemenin ölçülmesi” bölümünde sürdürülebilirliğin nasıl ölçüleceğini tarif eder. Fizikçi Bohr’un “Hiçbir şey ölçülene kadar var değildir.” ifadesine yapılan atıfla başlayan raporda üç temel ölçme yaklaşımı benimsenir:

- Uluslararası Olarak Kabul Edilmiş Taahhütlere Dayalı Ölçüm
Resmi göstergeler, veriler kullanılarak belirli hedeflere yönelik ilerleme değerlendirilir. Ancak bu göstergeler bilimsel ölçütlere değil, çoğunlukla siyasi kararlarla belirlenen hedeflere dayanır.
- Analistler ve Bilim İnsanları Tarafından Önerilen Bütünleşik Göstergeler
GSYİH gibi ekonomik ölçütlerin sürdürülebilir kalkınma açısından revize edilmiş versiyonları geliştirilir. Bu yaklaşım resmi verilere dayanır ancak göstergeler farklı bakış açılarına göre değişiklik gösterebilir.
- Büyük Veri ve Alternatif Veri Kaynaklarına Dayalı Ölçüm
Uydu görüntüleri, mobil ağ verileri, trafik akışı gibi resmi olmayan ve yüksek frekanslı veri kaynakları kullanılır. Bu yöntem daha hızlı ve düşük maliyetlidir ancak teknik olarak daha karmaşıktır. Birleşmiş Milletler (2016), hesaplama ve ölçme pratiklerinin marjinalize edilmiş gruplar ve azınlıkların haklarını koruyan birincil uygulamalar arasında yer aldığını vurgular. Bu nedenle, sayma ve hesaplama yöntemlerini sürdürülebilir-

liğin merkezine yerleştirir. Ancak bu yaklaşım, kültürü sürdürme ve ölçülebilir kalkınma arasındaki gerilimi beraberinde getirir. UNESCO'nun sürdürülebilir kalkınma amaçlarına paralel olarak belirlenen değerlendirme sistemleri, yaratıcı kentlerin üretimlerini ölçülebilir göstergelerle ifade etmesini talep etmekte, bu durum yerel kültürel pratikleri nicel kriterlere uydurma zorunluluğu doğurmaktadır.

Yaratıcı Kentlerin Nicelleştirilmesi ve Kültürel Ölçülebilirlik

Kültürel üretimin ölçülebilir biçimde değerlendirildiği türden bir yaratıcı kent modeli, Lefebvre'nin soyut mekân kavramına paralellik gösterir. Lefebvre'e göre (2023), soyut mekân, kapitalist üretim ilişkileri içinde şekillenen, homojenleştirilen, ölçülebilir hale getirilen bir mekân formudur. Devlet, piyasa ve küresel ekonomik sistemler aracılığıyla belirlenen bu mekân, niceliksel göstergeler üzerinden tanımlanır. Haritalar, istatistikler, ekonomik göstergeler, veriler, planlama belgeleri ve kalkınma projeleri bu soyut mekânın birincil araçlarıdır. Kültürel üretim süreçleri ve mekân politikaları hesaplanabilir hale getirildikçe, kentin yaratıcılığı, kültürel mirası, giderek metalaşan soyut bir mekâna dönüşmektedir. Yaratıcı Kentler Ağı'na dâhil olmak isteyen kentlerden de belirli niceliksel göstergeleri sağlaması beklenir. Kültürel sürdürülebilirlik gibi nitel kavramlar, belirli veri setleriyle, ölçülebilir göstergelerle, ekonomik katkılarla hesaplanabilir hale getirildiğinden soyut mekânın doğasını yansıtır. Lefebvre'in eleştirdiği bu süreç, mekânın tarihsel, toplumsal ve kültürel özgünlüklerini baskılayarak onun yalnızca ekonomik bir kaynak olarak değerlendirilmesine neden olur. Üstelik yaratıcı kent ağlarında olduğu gibi nitelikleriyle öne çıkarılan mekânlar küresel düzeyde eşitsizliklere sahiptir ya da örtük nicel yapılara dönüşmektedir. Lefebvre (2023), niteliksel özgünlüğün vurgulandığı mekânlarda üretici olmayan bir harcamanın, geniş bir israfın, şeylerin, simgelerin aşırı biçimde feda edilerek niteliksel özgünlüklerin vurgulandığını belirtir. Bu vurgu, sayılamayan, ölçülemeyen kentlerin niteliklerine değil, o niteliklerin nasıl tüketileceğine yapılır.

Ortaya çıktığı ilk andan itibaren kültürel üretim ve tüketim pratikleriyle ekonominin yeniden yapılandırılmasını amaçlayan yaratıcı kentler³, niteliği yalnızca ekonomik çıkarlar doğrultusunda araçsallaştırmaya devam eder. Geleneksel fabrika kapitalizminin veya enformasyon temelli kapitalizmin güçlü olmadığı kentler, büyük bir titizlikle yaratıcılığın, Lefebvre'in ifadesiyle boş zaman etkinliklerinin yükseldiği yerler olarak konumlanır. Fabrika kapitalizminin geçerliliğini yitirdiği veya fabrikaların çevresel ve

3 Yaratıcı kentler kuramının önde gelen isimlerinden biri olan Florida (2002), ekonomik kalkınmada başarıya ulaşmak isteyen kentlerin, fabrika kapitalizmine ve maddi üretime dayalı sistemlerle kalkınma amaçlarına ulaşamayacağını belirtir. Ona göre (2002), yaratıcı olmayan kentler rekabet gücünden yoksundur, buna bağlı olarak küresel düzeyde ekonomik gerileme riski taşımaktadır. Yazar (2018), yaratıcı şehir modelinin başlangıçta kültürel ve ekonomik dinamizm vadettiğini, ancak zamanla toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren ve mekânda dışlayıcı yapılar üreten sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir.

toplumsal tahribata yol açtığı bölgeler hızla deniz, güneş, kültürel miras ve turistik maceralar adresine dönüşmektedir. (Harvey, 2022; Pratt, 2009; Urry, 2022.)

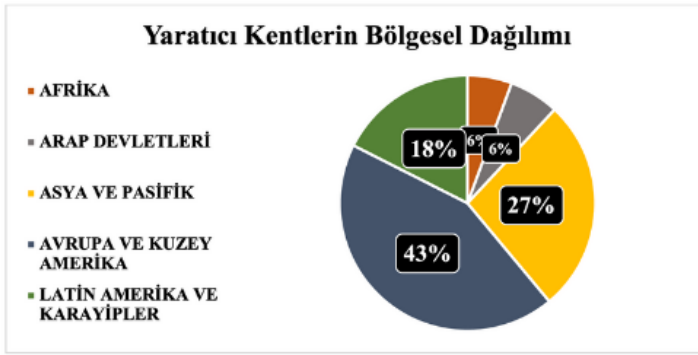
Hızlandırılmış büyümenin sonuna doğru, aynı ülkeler mekânın kültürel tüketim için, kültürün kendisi için, turizm ve boş vakit için, büyük gelecek vaat eden sanayiler için mekânın kullanılmasını keşfederler. Bunun üzerine bu ülkeler “bella epoque” döneminde yıktıkları şeyleri büyük masraflarla yeniden inşa ederler. Yıkıcı inisiyatifler tamamen başarılı olmamışsa “renovasyon” yoluna gidilir, ardından taklit yapılır, kopyalanır, “neo – feşmekân” icat edilir, büyüme çılgınlığı içinde yok edilmiş olan şeye tapılır. (Lefebvre, 2023, s.362)

Renovasyonun mekânları aynı zamanda küresel düzeyde kentler arasındaki eşitsizlik örüntülerinin en belirgin göstergeleridir. Kültürel üretim, yaratıcılık, ekonomik kalkınmanın panzehri sayılsa da ayrımlar yaratarak, kentleri boş zaman etkinliklerini pekiştiren turist mekânları ve üretim mekânları olarak ikiye böler. Beck’in (2019) “risk toplumu” yaklaşımı ise bu gizlenmiş görüntünün altında yatan toplumsal eşitsizlikleri ortaya koyar. Yaratıcı kent olarak sunulan yerler, çoğu zaman geçmişte riskin, felaketin ve eşitsizliğin yaşandığı mekânlardır. Beck (2019) ’in dikkat çektiği Bhopal (Hindistan) ve Vila Parisi (Brezilya) gibi örnekler, riskin küresel ölçekte bu yükü nasıl taşımaya devam ettiğini göstermektedir.

Günümüzde ise bu bölgelerin, geçmişteki tahribatların üzeri örtülerek yaratıcılıkla sahneye çıkarılması, yaratıcı kentlerin yalnızca potansiyel vaat eden alanlar değil, aynı zamanda hafızasızlaştırılmış risk mekânları olarak işlediğini ortaya koyar. Stylianou – Lambert, Boukas ve Bounia (2015), turizm için paketlenen kültürel mirasın, yerel toplulukların kültürel üretimle ilişkilerini kaybetmesine yol açtığını, böylece kültürün topluluk hafızasının taşıyıcısı olmaktan çıkarak ekonomik kalkınmaya hizmet eden bir araca dönüştüğünü belirtir. UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı içerisinde, turizmin doğrudan etkisi altında olan Güney Avrupa kentleri, gastronomi, zanaat, müzik gibi kültürel üretimlerle öne çıkarken; ekonomik olarak daha güçlü, dijital altyapısı gelişmiş Kuzey Avrupa kentleri, medya sanatları, tasarım, yeni medya teknolojileri gibi yaratıcılık alanlarında ön plana çıkmaktadır. UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı’na gastronomi ve zanaat temalarıyla Avrupa’dan dâhil olan toplam yirmi kentten yalnızca Östersund (İsveç) ve Bergen (Norveç) Kuzey Avrupa bölgesinde yer almaktadır (UNESCO, t.y). Geriye kalan Güney Avrupa yaratıcı kentleri gastronomi, zanaat gibi kültürel üretim alanlarını, büyük oranda turizm endüstrisiyle ilişkili bir ekonomik kalkınma amacını benimsemişlerdir. Bu eşitsiz

dağılım, kültürel hafızanın gelişmiş ülkelerde sürdürülmesi potansiyeline sahipken, kalan ülkelerde kültürün yalnızca turizm odaklı politikalar aracılığıyla yaşatılmaya çalışılmasını, onu sürdürmekle tahrip etmek arasındaki ikilemi beraberinde getirir. Üstelik eşitsizlik küresel düzeyde daha çarpıcı biçimde kendini gösterir. UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı, sürdürülebilirlik ilkesine referansla bu eşitsizliği ortadan kaldırmak adına az gelişmiş ülkelerin başvurularını diğer kentlere kıyasla daha büyük bir hassasiyetle değerlendirdiğini vurgulasa da (MONDIACULT, 2022), ağdaki kentlerin durumu sürdürülebilirlik ilkesiyle tutarlı değildir.

Şekil 1: Yaratıcı Kentlerin Bölgesel Dağılımı

Kaynak: Şekil 1, araştırmacının yüksek lisans tezinden alınmıştır.
(Doğan, 2024)

Yukarıda Şekil 1’den takip edileceği üzere UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı’nda kentlerin büyük çoğunluğu Avrupa, Kuzey Amerika, Asya ve Pasifik bölgelerinden oluşmaktadır. UNESCO (2024), tarafından yaratıcı kentlerin bir değerlendirilmesi yapıldı, söz konusu sorunu giderme amacıyla üretilen “Impact of the UNESCO Creative Cities Network at Local, National, International Level” son raporunda az gelişmiş ülkelerin üye sayısının artırılması ve dört yıl boyunca özellikle üye kentlerin aktifliğini gözlemleyebilmek adına raporlama faaliyetlerinin takip edilmesi öngörülmüştür. Ancak söz konusu rapor, güncel haliyle eşitsizlik örüntülerinin bir yansımasıdır. Raporda (2024), yüksek gelirli, üst orta gelirli, orta ve düşük gelirli, az gelişmiş olmak üzere kentler dört grupta sınıflandırılmış, kentlerin rapor faaliyetleri “sürdürülebilir kalkınma ile bağlantılı en az 1 okunabilir rapor” başlığı altında sıralanmıştır. Kültürle kalkınma hedefinde somut adımlarını raporlayabilen kentler incelendiğinde, 163 “okunabilir raporun” 100’ünün yüksek gelirli kentler tarafından teslim edildiği görülmüştür. Türkiye’den ağı dâhil olan kentler arasında gastronomi alanında Gaziantep, Hatay, Afyon; zanaat alanında Kütahya; tasarım alanında İstanbul, müzik alanında Kırşehir bulunmaktadır. Bu kentler arasında özellikle ölçülebilir kültürel göstergeleri raporlayabilenlerin, İstanbul ya da Gazian-

tep gibi turizmle iç içe olmasına bağlı olarak ekonomik göstergeleri kolaylıkla ifade edebilen kentler olduğu görülmüştür. Buna karşın, yerel müzik kültürü üzerine yükselen Kırşehir'in, nicel kriterler sebebiyle raporlama aşamasında zorluklarla karşılaştığı, herhangi bir raporu bulunmadığı tespit edilmiştir. İzleme raporunda yer alan bulgular, kültürel sürdürülebilirliğin daha çok ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerde mümkün olabildiği; turizm odaklı ülkelerin kültürü paketleme riski taşısa da belirli çabalar gösterdiği; gelişmemiş kentlerin kültürü sürdüremediği yönünde tablo çizmektedir. Ancak ortaya çıkan sonuç, hem yanıltıcı hem de derinlemesine bir analiz sunmaktan uzaktır. Gerçekte, bazı kentlerde kültür farklı biçimlerde varlığını sürdürüyor olabileceği gibi kültürün sürdürülemezliği ardında yatan ekonomik, politik tarihsel nedenler raporda görünür değildir. Goldstone (2003), kültürel istatistikler üzerine analizinde, kültürel faaliyetlerin nicel biçimde ölçülmesine yönelik çabaların sınırlılıklarına dikkat çekmekte; kültürün, büyük ölçüde nitel, deneyimsel ve bağlama özgü olduğu için, geleneksel istatistiksel yöntemlerle tam anlamıyla temsil edilmesinin güçlüklerini belirtmektedir. Ancak bundan daha önemli olan asıl nokta; mevcut kültürel istatistiklerin, kültürü dışlayan niteliğidir. Goldstone (2003), kültürel istatistiklerin, eğitim, nüfus, sağlık gibi diğer sosyal alanların aksine dışlayıcı olduğunu belirtir; istatistiklerde sadece pazarlanabilir kültürel ürünlere odaklanıldığını, piyasaya katıl(a)mayan ülkelerin, mevcut istatistiklerin bakış açısına göre 'kültürlü' sayılmadığını vurgular. Aslında kültürel istatistik, saymaktan çok dışlama sürecidir. (Goldstone, 2003) Dolayısıyla kültürü tanıma olanağı kısıtlı olan istatistiklerin, kültürün sürdürülebilirliğine katkı vereceğini benimsemek en iyi ihtimalle iyimserliktir. Nihayetinde yaratıcı kentler ağı, kendi eleştirisini de ölçülebilirlik çerçevesinde verdiğinden öz düşünüm süreçleri kültürü sürdürmek yerine toplumsal eşitsizliği yeniden üreten yapılara dönüşme tehlikesi taşımaktadır.

Yöntem⁴

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayanır. Nitel araştırmalar, kültürel pratiklerin bağlam içerisinde, derinlikli, çok yönlü kavranmasına olanak tanıyan teknikleri içerir. Nitel veri, sayılarla ifade edilemeyen anlamların izini sürebilmek için anlatılar, imgeler, söylemler ve gündelik deneyim biçimlerinden oluşur (Punch, 2014, s. 58). Bu nedenle çalışmada yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme, katılımsız gözlem teknikleri birlikte kullanılmış; veri üretimi süreçleri araştırmacının saha deneyimiyle harmanlanmıştır. Derinlemesine görüşmeler, özellikle sözlü kültür aracılığıyla bilgi aktarımının sürdürüldüğü abdal müzisyenlerle yapıldığından anlatıların, deneyimlerin serbestçe aktarılmasına imkân sağlamıştır. Kırşehir'in kültür politikalarının planlama süreçlerinde yer alan Kırşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Müdürlüğü, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Kırşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ahiler Kalkınma Ajansı uzmanları ve Ahi Evran Üniversitesi Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi'nde görevli akademisyenlerle görüşülmüştür. Araştırma,

4 Bu çalışmada yer alan bazı saha verileri, araştırmacının daha önce yayımlanmış çalışmalarında kullanılmış olmakla birlikte bu veriler, farklı araştırma sorularıyla, farklı bir kuramsal çerçeveye yeniden ele alınmaktadır. Bu durum, çalışmanın yöntem bölümünde kapsamlı biçimde açıklanmıştır. Tüm içerik aktarımlarında akademik etik ilkelere uygunluk gözetilmiştir.

2021–2025 yılları arasında farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirilmiştir. UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı’nın işleyişini ve yerel düzeydeki etkilerini daha güncel biçimde açıklayabilmek adına, 2025 yılı içerisinde Kırşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü’nde görevli kültür uzmanıyla ek bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşme aracılığıyla temin edilen Kırşehir’in yaratıcı kent izleme raporu, saha verilerinin güncel gelişmeler ışığında yeniden yorumlanmasına olanak tanıyan unsurlardan biri olmuştur. Kartopu örneklem yöntemiyle ulaşılan toplam 31 katılımcıyla yapılan görüşmelerin büyük kısmı Kırşehir’de, kalan kısmı Ankara’da yürütülmüştür. Görüşmelerin çoğu ses kaydıyla belgelenmiş; ses kaydı almanın mümkün olmadığı durumlarda ayrıntılı görüşme notları tutulmuştur. Araştırma verileri manuel tematik kodlama yöntemiyle analiz edilmiştir. İlk aşamada görüşmelerin tamamı deşifre edilmiş, ardından tekrar eden örüntüler üzerinden açık kodlama yapılmış, bu kodlar daha sonra tematik kümelere dönüştürülmüştür. Veriler arasındaki ilişkiler, anlatılardaki ortak yapılar göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. Kodlama süreci tamamen manuel olarak yürütülmüş, dijital analiz yazılımlarına başvurulmamıştır. Katılımcılardan yapılan alıntılar, sırasıyla cinsiyet ve yaş gibi bağlamla ilişkili temel bilgilerle verilmiştir. Araştırmacı, saha boyunca tuttuğu günlüklerde yer alan gözlem ve oto-etnografik notlar aracılığıyla, saha ile araştırma soruları arasındaki ilişkiyi yalnızca dışarıdan bir gözlemle değil, öznel bir bağ üzerinden kurmuştur. Bu yöntemsel yaklaşım, kültürel üretimin yalnızca gözlenen değil, aynı zamanda deneyimlenen bir süreç olduğunu hatırlatarak, yaratıcı müzik kenti politikalarının sahadaki karşılıklarına dair katmanlı değerlendirme imkânı sunmuştur.

Bu çalışmada, daha önce analiz edilmeyen yeni verilere yer verilse de kullanılan verilerin bir bölümü, araştırmacının *Yaratıcı Müzik Kenti Kırşehir ve Sürdürülebilir Kültür* yüksek lisans tezinden, aynı döneme ait saha çalışmasına dayanan *Yaratıcı Müzik Kenti Kırşehir: Ustalardan Çıraklara El Verme* makalesinden elde edilmiştir. Bu çalışma kapsamında UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı’nın Kırşehir özelinde dördüncü yılını tamamlamasının ardından veriler yeniden ele alınmış, farklı kuramsal çerçeveye değerlendirilmiştir. Araştırmacının tezinde, müzik kenti Kırşehir’in sahip olduğu olanaklar/zorluklar araştırılırken; makalesinde bu olanaklardan biri olan usta–çırak ilişkisinin sürdürülebilirliğe etkisi tartışılmıştır. Tezindeki temel sorunsal, yaratıcı kent unvanının Kırşehir’in müzik alanındaki potansiyelini nasıl etkilediği, bu potansiyelin yerel dinamiklerle nasıl ilişkilendiğidir. Tezde, UNESCO ağına ilişkin bazı sınırlayıcı yapılar ile sürdürülebilir kalkınma söyleminin neoliberal içerimlerine dair eleştiriler yer alsa da bu değerlendirmeler betimsel düzeyde kalmış; veriler bu bağlamda yorumlanmamıştır. Makalede ise, Kırşehir’in yaratıcı kent kimliğini sahiplendiği ölçüde kültürel sürdürülebilirlik açısından bazı yapıcı adımlar atabileceğine dair politika önerileri geliştirilmiştir. UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı’nın kendisi, politikaları ya da ölçme yöntemleri analiz edilmemiş; eleştirel uğrak yerel uygulayıcılara yönelmiştir.

Bu çalışma önceki metinlerden farklı olarak, UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı’nı doğrudan araştırma nesnesi haline getirirken; ağıın kültürel sürdürülebilirlik politikalarının, kriterlerinin, UNESCO tarafından geliştirilen güncel izleme raporlarının

ve kalkınma amaçlarının ölçülebilir çıktılar haline getirilmesinin kentler üzerinde baskı mekanizmasına dönüşebileceğini ileri sürmektedir. Araştırmacının, saha boyunca abdal müzisyenlerin sahip olduğu kırılğan konumlarla karşı karşıya kalması, başlangıçta yaratıcı kent unvanının özellikle müzisyenlerin yoksulluğunu ortadan kaldıran bir çözüm aracı olabileceğine dair umut beslemesine neden olmuştur. Saha sonrası yapılan yeniden okumalar, saha günlüklerinin tekrar incelenmesi, kentin ağın içinde dört yılını tamamlaması üzerine oluşturduğu izleme raporunun tamamlanması, araştırmacıyı “iyimser olmayan bir umuda⁵” yöneltmiş; UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı politikalarının kültürel sürdürülebilirlik yönüyle yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Bu çerçevede, önceki saha verileri bu kez farklı bir kavramsal perspektifle yeniden okunmuş; çözümleme sürecine 2025 yılında gerçekleştirilen uzman görüşmesiyle elde edilen izleme raporu da dâhil edilmiştir. Böylelikle bu çalışma, daha önceki yayınların bir uzantısı ya da genişletilmiş versiyonu olmak yerine, veri sürekliliğine dayanan yeni bir tartışma başlatmayı amaçlamıştır.

Belirtilmesi gereken diğer nokta bu çalışma kapsamında belirgin biçimde kendini gösteren sürdürülebilir kalkınma ve kültüre yönelik yapısal eleştirinin birdenbire ortaya çıkmadığıdır. Araştırmacının bu konudaki ilgisi saha boyunca tutmuş olduğu günlüklerin bir bölümünde kendini göstermektedir. Aşağıda bir bölümü paylaşılan saha günlüklerinin olanak sağladığı gözlemlerden ve görüşmelerden elde edilen anlatılar, kültürel sürdürülebilirlik söyleminin neyi ölçülebilir olarak gördüğünü, bu süreçte neyi dışarıda bıraktığını sorgulayarak bu çalışmanın eleştirel analiz zemini oluşturmıştır.

Ankara’da Kırşehirililer Öğrenci Lokali’ndeyim. Burası yabancı bir sokak değil. Yıkılan Eski – Yeni bardan hemen aşağı inince. Eski Passage barın üstünde. Geniş salon büyüklüğünde mekân. Turuncu masa örtüleri. Masanın üstünde kesme cam. Salon düğünü mü desem? Eski nesil meyhane mi? Pavyon mu? Sandalyeler demir. Şu sırtı aralıklı üç bordo demirden oluşanlardan. Kocaman Atatürk portresinin yer aldığı sahnede o sandalyelerden var iki tane. Tam olarak sahne denilebilir mi? Emin değilim. Müzisyenlerin alkış beklediklerini sanmıyorum. Mikrofondaki müzisyen bahşişleri asılı. 20’likler, 50’likler. Henüz 100’lük görmedim. Ama hakkını vereyim bir tane 200’lük var. Karar verdim. Düğün gibi. Erkek düğünü. 8 Mart’a beş gün kala ikinci kadın olduğum mekân. Kimsenin rahatsızlık verdiği yok. Nazik davranılması gereken, iyi niyetli genç araştırmacıym onlar için. Mikrofonu asılan bahşişlerin yetersizliği hakkında yakınacakları uzak bir arkadaş. İki müzisyenle görüştüm. Keskinli Birol Taşan, Hacı Taşan’ın torunu. Kaman’lı Şerafettin Köylü. İkisinin müziği “benim bildiğim” bozlaklardan değil. Authentic Anatolian Project bozlağı değil bu. Olağan. Lokal, bağlamanın yerini

5 Eagleton (2017)’ye göre, iyimser olmayan umut, iyi olana neşeyle kapılmak değil, umutlanılması gereken olgunun gerçekliğini bütünüyle kavradıktan sonra onu başkalaştırma iradesine sahip olmakla yakından ilişkilidir.

saksafonun aldığı Turkish Indie müziğine pek uygun değil. Authentic çalıyor olsa mekân başka türlü tasarlanırdı ya da mekân başka türlü tasarlandığından Turkish Indie çalardı. Olağan olan bu mu gerçekten? Bazen veya çoğu zaman mekân, neyin olağan olacağını baştan belirliyor. “Bahçe Duvarı’ndan Aştım’dan” hemen sonra “Walking on a Dream’dan, We Are People’in” duyulabileceği bir ‘Bozlak House’ planlıyorum kafamda. Belki de bu lokalin gündeliğiyle uyuşmayacak kadar idealist, soyut, tasarlanmış bir yer. Ama ya biri bunu ciddiye alıp kâğıda dökse? Diyelim ki kültür politikası uzmanları zihinlerinde, kâğıt üzerinde bir “Creative Bozlak House” tasarlasa – tıpkı şu an bu gürültü içinde hem de uzman değilken benim aklımdan geçtiği gibi. Sorun bu mekânın mümkün olmayışı değil; sadece tasarlanarak mümkün kılınmaya çalışılması olurdu. Oysaki Lefebvre (2023), için mekân tasarıyla sınırlı kalamaz. “Bozlak House” içindeki bireylerin, toplulukların hareketiyle başlar. Mekânın temsilleri, bilginlerin, şehircilerin, “parçalayan”, “düzenleyen” teknokratların, mekânı tasarıyla özdeşleştiren egemenlerin mekânlarıyken, temsil mekânları, yaşayanların, içinde oturanların, o mekânı kullananların, toplumsal ilişkilerin var olduğu mekânlardır (Lefebvre, 2023). Bana kalırsa Hayali Bozlak House ve Kırşehir Lokali arasındaki gerilim böyle başlar işte. Sanırım tasarlanan ve yaşanan arasındaki gerilim. Yaratıcı kentler bu gerilimi çözebilir mi sahiden? Yoksa kendileri de bir başka tasarımın, bir başka egemen mekânın parçası olarak bu gerilimi artırıp, üretir mi?

(Araştırmacının Saha Notu, 2022)

Ölçülmeyeni Ölçmek, Sayılmayanı Saymak: Müzik Kenti Kırşehir

UNESCO, kültürel sürdürülebilirliği teşvik etmek adına geliştirdiği ölçüm mekanizmalarıyla, kültürel üretimi bürokratik, ekonomik göstergeler üzerinden değerlendirmekte, böylece kültürel üretimin piyasa ilişkilerine eklemlenmesini teşvik etmektedir. Bu yöntemin kültürün ayakta kalması adına yol açtığı zorluklar, Adorno ve Horkheimer, tarafından ele alınan kültür endüstrisi teorisiyle berraklaşır. Kültür endüstrisinin temellerinin atıldığı, Aydınlanmanın Diyalektiği’nde (2014) ölçme, hesaplama, sayma saplantısının özerk kültürel üretimlerde bulunmayı nasıl güçleştirdiği aktarılır. Aydınlanma düşüncesi, bilimsel yöntemlerle toplumların ilerleyebileceğini, ekonomik, sosyal refahın sağlanabileceğini öngörse de Adorno ve Horkheimer (2014), için sayılarla gelen bu ilerleme, toplumsal ve bireysel gerilemeyle sonuçlanan bir mit olmanın ötesine geçemez. Aydınlanma, neden – sonuç ilişkisine, kanıtı ihtiyaç duymadan oluşturulan mitleri, ritüelleri, animistik inançları dışarıda bırakmasına karşın Adorno ve Horkheimer (2014), bu akılcılığı, mitolojiden kopma değil, mitolojinin farklı bir görünümüne bağlanma olarak tanımlar. Öyle ki aydınlanma düşüncesinin kendisi bir tür mit haline gelir; akıl ve sayı, modern dünyanın yeni mitlerine evrilir. Bu durum, sayılar dışında kalan her şeyin anlamını yitir-

mesiyle sonuçlanır. Ölçülemeyen ya da hesaplanamayan bireyler Aydınlanma ile birlikte ölçülebilir kılınmaya çalışılır. Sonuç olarak birey, varlığını yalnızca aydınlanmanın belirlediği sınırlar içinde sürdürür.

Bu durum yalnızca birey için değil, birey ve toplulukların birincil üretimi olan kültürel üretimlerde geçerlidir. Kültür endüstrilerinde merkezi önem taşıyan Odysseus örneği, Adorno'nun ve Horkheimer'in kültür ve sanat yapısı üzerine düşüncelerini yalın biçimde aktarır: Odysseus, evine ulaşmak için mürettebatıyla birlikte çeşitli tehlikeleri aşmak zorunda olan bir denizcidir. Bu tehlikelerin en büyüğü, sirenlerin büyülu sesleriyle söylediği dayanılmaz güzellikteki şarkıları duyan, dinleyen denizcilerin kendilerini suya atmalarıdır. Sirenlerin müziği, evine dönmek isteyen Odysseus ve mürettebatı için büyük bir tehlike oluşturur, çünkü Odysseus başta olmak üzere hepsi sirenlerin şarkısını duymayı ister. Adorno ve Horkheimer (2014), Odysseus'un tipik bir burjuva öznesi olduğunu, aklın ilkeleri uğruna bireysel arzularını feda ettiğini belirtir. Odysseus, sirenlerin sesine kapılıp onları takip etmemek için kendini geminin direğine bağlatsa da kulakları hâlâ bu tehlikeli sesleri duymak ister. Burjuva öznesi de aklın ilkeleri doğrultusunda isteklerine, arzularına karşı kendini bağlamış, onları feda etmiştir. Bu feda edişin çoğu zaman farkında değildir, çünkü eve ulaşmak ya da Aydınlanma düşüncesinde ilerlemek için bireyin yok edilmesi gereklidir. Odysseus'un burjuva öznesine benzeyen en kritik yönlerinden biri de gemi işçilerine olan yaklaşımıdır. Odysseus, sirenlerin sesine kapılmamaları için işçilerin kulaklarını balmumuyla tıkamıştır. İşçilerin görevi Odysseus'u güvenli bir şekilde evine ulaştırmak olduğundan, yolculuk boyunca sirenlerin şarkısını duymaz, onların sesiyle tanışamazlar.

Belirtildiği üzere, Aydınlanma düşüncesinin kurduğu bu tahakküm yalnızca bireysel düzeyde değil, kültürel üretim alanında da kendini gösterir. Kültürel üretimin var olabilmesi için özgünlük taşıması gerekirken, kapitalist üretim ilişkileri içinde ancak ölçülebilir olduğu sürece değerli kabul edilir. Bu nedenle, sirenlerin müziği, eve ulaştırmaya katkı sunmayacağından hatta eve ulaşmaya engel teşkil edeceğinden tehlikelidir. Bir başka şekilde ifade edilirse, ekonomik kalkınmaya ulaştırmaya katkı sağlamayacağı öngörülen kültürel ifadeler mutlaka ölçülmelidir. Neden – sonuç ilişkisi içinde değerlendirilmelidir. UNESCO'nun kültürel sürdürülebilirliği ölçmeye yönelik çabaları da Aydınlanma Düşüncesi'nin bir uzantısıdır: yaratıcı kentlerde kültürel üretimler ancak belirli göstergelerle ifade edilebildiği ölçüde tanınmakta, dolayısıyla ölçülemeyen, hesaplanamayan her şey sistemin dışında bırakılmaktadır. Tıpkı Odysseus'un sirenlerin şarkılarından kaçınması gibi, kültür endüstrisine uyumlanan, tamamen ekonomik çıkarlara hizmet eden kültür ürünleri, özerk ve özgün yapıtlardan ayrıştırılır. Kitlesele üretim mantığına dayanan kültür endüstrileri, kültürün özgün koşullarını hesaba katmaksızın herhangi bir ürün nasıl üretiliyorsa sanatı da aynı biçimde üretir. Bu nedenle Adorno (2021), bu endüstrinin ürünlerine “kültürel ürünler” denilmesini dahi hatalı bulur; kültür endüstrileri bağlamında kültür, bir daha geri dönmek üzere gözden kaybolur. Kitlesele üretim mantığına dayanan kültür endüstrileri, kültürün özgün koşullarını dikkate almaksızın, herhangi bir mal nasıl

üretiliyorsa sanatı da aynı biçimde üretir. Bu nedenle Adorno (2021), bu endüstrinin ürünlerine “kültürel ürünler” denilmesini dahi sorunlu bulur; çünkü kültür, bu bağlamda bir daha geri dönmek üzere gözden kaybolur.

Bu bağlamda, yaratıcı kent politikalarının kültürel üretimi ölçülebilirlik temelinde değerlendirmesi yalnızca kuramsal bir mesele değil; somut yerel uygulamalarda karşılık bulan yapısal bir gerilimdir. Titon (2009), UNESCO’nun kültürel miras politikalarına yönelik eleştirisinde bu gerilimi açık biçimde ortaya koyar. Ona göre (2009), UNESCO kültürel çeşitliliği, eşitliği ve bağlantısallığı teşvik etmeyi hedeflese de merkezi ve uzaktan işleyen yapısı nedeniyle sahayla kalıcı, yatay ilişkiler kurmakta zorlandığından kültürü, yerel düzeyde sahici biçimde sahiplenemez. Saha temelli ilişkilerin zayıflığı nedeniyle yerel deneyimler, bağlamsal bilgiler, gündelik üretim biçimleri ihmal edileceğinden yukarıdan-aşağıya işleyen uzman merkezli koruma modelleri yerine, yerel topluluklarla karşılıklı öğrenmeye dayalı, katılımcı ve eşitlikçi modeller benimsenmelidir (Titon, 2009). Bu öneri, kültürün uzaktan hesaplanabilir çıktılarla, raporlarla ölçülebileceğini değil; yaşantıya, hafızaya ve ilişkisel süreçlere dayalı sürdürülebileceğini hatırlatır. Titon’un yaklaşımı, kültürel göstergelerin niteliğini, işlevini yeniden düşünmeyi de gerektirir. Badham (2009) ve Duxbury (2005), kültürel göstergelerin yalnızca teknik araçlar olarak ele alınamayacağını, kültür politikalarının deneyimsel, bağlamsal yönleri dikkate alarak kurgulanması gerektiğini vurgular. Özellikle Badham (2009), göstergelerin performans ölçümüne indirgenmesinin topluluk temelli kültürel üretimi görünmez kıldığını belirtir. Ona göre (2009), toplumsal katılımı önceleyen politikalar, nicel ölçütlerden çok bağlamsal ve deneyimsel yaklaşımlar aracılığıyla daha adil, kapsayıcı sonuçlar doğuracaktır. Benzer şekilde Duxbury (2005), kültürel göstergeler alanının yalnızca ölçüm teknikleri açısından değil, kuramsal düzeyde derinleştirilmesi gerektiğini savunur. Dolayısıyla kültürel göstergelerin yerel toplulukların özgün koşullarını, farklılıklarını esas alan yaklaşımlarla birlikteliği önemlidir.

Müzik Kenti Kırşehir

Kültürel sürdürülebilirliğe ilişkin ölçülebilirlik temelli sorunlar, yerel pratiklerin karmaşıklığını göz ardı etme riski taşır. Bu durumun somut ve çarpıcı bir örneği, müzik temasıyla UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı’na dâhil edilen Türkiye’den Kırşehir kentinde gözlemlenmektedir. Burada kültürel üretim, raporlanabilir projelerden çok, anlatılar, tarihsel hafıza, usta-çırak ilişkisi üzerinden şekillenen, nicel ölçütlerle uyumlu hale getirilemeyen gündelik pratiklerle sürdürülmektedir. Kırşehir’in müzik kenti olarak UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı’na dâhil olmasının ölçülebilir kültürel pratiklerle ilişkisi, yalnızca raporlama süreçlerinde UNESCO’nun beklentilerini karşılayamamasıyla sınırlı değildir. Kentin müzikal kimliği, doğrudan rakamlarla, istatistiklerle ya da kategorik sınıflandırmalarla ifade edilmekten çok, anlatılar ve yaşanmışlıklar üzerinden inşa edilir. Bu durum, henüz en başında özellikle abdal müzisyenlerin kimliklerini ve müzikal pratiklerini ifade etme biçimlerinde belirgin bir şekilde gözlemlenir. Saha çalışmaları sırasında, müzisyenlere abdallık kimliğiyle ilgili yöneltilen sorular, sayısal veriler ya da tanımlayıcı kategoriler yerine, onların kendi geçmişlerine dair anlatılar, kişisel hikâyeler aracılığıyla yanıtlanmıştır.

Görsel 1: Kırşehir’de Bir Duvar

Kaynak: Araştırmacının yüksek lisans tezinden alınmıştır. (Doğan, 2024)

Tarihselleştirme, gruplandırma, tasnif etme veya rakamsal karşılıklar üretme gibi akademik ya da politik süreçlere başvurulmamış, bunun yerine kimlik, sözlü kültürün bir parçası olarak, deneyimler ve hikâyelerle aktarılmıştır:

“Şimdi Abdal kimdir? Biz Horasan’dan, İran’dan gelmiş, Hz. Ali’nin mirasının taşıyıcılarıyız yani. Bu tarihi bilen biri anlatır. Asıl olan abdal gönlü güzel olan demektir. Bizler çok iyi insanlarızdır yani. Hak yemeyene, haramda, onda bunda gözü olmayan insanlara abdal denir. Düğünlerde eğlendirene, türküyü, sazını tıngırdatarak neşe verene abdal denir. Bazen de ağlatırız da türkülerle. Abdal insanı üzmez. Edeplidir. Dilenci diyorlar. Gidin, sorun Kırşehir’de, Kaman’da tüm milletimize. Kimin hakkına göz dikmişiz? Abdallık budur yani. (Hulusi, E, 44)

Görsel 2: Ankara Kırşehirililer Lokali (Solda Abdal Müzisyen Birol Taşan)

Kaynak: Araştırmacının kendi arşivinden alınmıştır.

Daha önce belirtildiği gibi Birleşmiş Milletler, hesaplanabilir olmayan kültürel unsurların görünmezlik riskini artırarak eşitsizlikleri derinleştirdiğini vurgulamakta, bu nedenle sürdürülebilirlik politikalarında ölçülebilirliği bir çözüm yolu olarak sunmaktadır. Ancak Kırşehir müzik kentinin birincil paydaşlarından görüldüğü üzere, kültürel kimliğin doğrudan niceliksel ölçütlerle ifade edilmesinin zorluğu, sürdürülebilirliğin kendi içinde çelişkiye düşmesine yol açmaktadır. UNESCO'nun sürdürülebilir kalkınma politikaları çerçevesinde yerel müzik mirasının değerlendirilmesi, tam da bu noktada, kültürel kimliklerin hangi araçlarla görünür kılınabileceği sorusunu gündeme getirmektedir. Ölçülebilir amaçların ne denli çelişkili olduğu, henüz en başında, yaratıcı müzik kentindeki müzisyenlerin kendi kimliklerini ifade etme biçimlerinden, kimliklerinin sözlü kültürden ayrı düşünülmemeyeceğinden görülmektedir.

Kent, abdal müzisyen kimliğinin ölçülemeyen kriterleri dışında sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşabilmek için asıl zorluğu ölçme, hesaplama kriterlerinde yaşamaktadır. Kırşehir Belediyesi, Ahiler Kalkınma Ajansı, Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi ve Kırşehir Valiliği olmak üzere farklı aktörlerle yapılan görüşmelerde Kırşehir'in yaratıcı müzik kenti olmalarını sürpriz olarak karşıladıklarını belirtmişlerdir. Özellikle kamu çalışanları ve özel sektör uzmanları tarafından kentin ağa dâhil olması "mucize olarak" tanımlanmıştır:

Yani düşünebiliyor musunuz? Şanlıurfa ve Sivas rakibimizdi. Biz seçildik. Onların sıra geceleri var. Âşık Veysel'i vardı. İnanabiliyor musun? Ama işte bizim abdalların müzik kültürü bambaşka. Her yerde zaten. (Emir, erkek, 51 yaşında, 2022; Aktaran: Doğan, 2024)

Bir anda oldu. Birimiz kuyuya taş attı. O biri bendim. Diğerleri takip etti. Diğer kentlerin elinde çok ciddi yatırımlar, bütçeler, planlar vardı. Biz gerçekçi olduk sanırım. Herhalde fazla gerçekçi olduk. Elimizde sadece müzik kenti web sitesi açtırmak için küçücük bir dolar vardı." (Ahmet, Erkek, 33 yaşında, 2022)

Kırşehir'in UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı'na dâhil olmasının 'sürpriz' olarak değerlendirilmesinin asıl nedeni, kentin paydaşları tarafından yerel müzik kültürünün yetersiz bulunmasına yönelik yapılan kıyaslamalar değildir. Aksine, başvuru sürecine birincil katkıyı sağlayan Ahiler Kalkınma Ajansı'ndan uzman katılımcılar, Kırşehir'deki Orta Anadolu Müziği'nin bölgesel düzeyde sahip olduğu müzikal, kültürel önemi sürekli olarak vurgulamışlardır. Ancak, katılımcılar tarafından Kırşehir'in ağa dâhil olma nedeni olarak belirtilen unsurlar, aynı zamanda kentin adaylığının 'sürpriz', 'beklenmeyen', 'imkânsız' olarak değerlendirilmesinin de temel nedenidir. Kentin müzikle kurduğu güçlü ilişki en büyük avantajıyken, bu ilişkinin ölçülememesi en büyük dezavantaja dönüşmektedir. Yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda kentin "yaratıcı" olarak değerlendirilmesinin ardında 3 temel neden bulunduğu görülmüştür:

- Abdal Müzisyenler

- Usta – Çırak ilişkisi ⁶
- Neşet Ertaş

Abdal müzisyenler ve onların popüler temsilcisi Neşet Ertaş, müzikal üretimlerini usta – çırak ilişkisi içinde aktarmaktadır. UNESCO Yaşayan İnsan Hazinesi Davulcu Âdem Göçer başta olmak üzere, görüşülen 17 müzisyenin tamamı yerel müziği babalarından, amcalarından, dedelerinden öğrendiklerini belirtmişlerdir. Nota bilgisine sahip olmayan müzisyenler evlerindeki enstrümanları çocuklarına öğretirken, hatta çoğu zaman çocuklar herhangi bir öğrenme sürecine tabii tutulmadan yerel müzik pratiklerini sürdürmektedir:

Bizim oyuncağımız saz. Dedemin davulu vardı. Duvarda asılı. Yerde sürünen vardı bir tane eski. Gözden çıkmış. Oyuncak oldu o bana. Çala, çala öğrendik işte hani. Öyle kimse öğretmez yani. Dügünlerde çala, çala. (Ekrem, E, 67, 2022)

Abdal müzisyenler için düğünler yerel müzik pratiklerinin aktarıldığı, deneyimlendiği ve müziğin ayakta kalmasına olanak tanıyan birincil kültürel alt yapılardır. Kırşehir’de yaşayan abdal müzisyenler, yaz aylarında “dügün çalarak” gelir sağlamaktadır. Sahada yapılan görüşmelerde, yaşlı 14 abdal müzisyenin kış aylarında geçim sıkıntısı çektiklerini, Antalya ve İzmir gibi farklı kentlere yerleşerek hurdacılık, kâğıt işçiliği gibi işlerde çalıştıklarını vurgulamışlardır. Sahada görüşülen genç müzisyenler ise müzisyenliğin mevsimlik bir iş olması nedeniyle farklı becerilere de sahip olduklarını, müzisyenliği güvencesiz bir meslek kolu olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Hem yaşlı müzisyenler hem de genç müzisyenler tarafından önemle üzerinde durulan ortak nokta ise yaz aylarında düğünler aracılığıyla müzisyenlik yapıyor olmalıdır. Abdal müzisyenler birincil ekonomik kaynakları olan düğünlerde hem kültürel aktarım yoluyla genç müzisyenleri yetiştirirken, yaz boyunca kazandıklarını kişin gıda, hastane, barınma gibi temel ihtiyaçlar için kullanmaktadır. Kırşehir’de düğünlerin yerel müziğin üretime sokulduğu temel üretim mekânları ve kültürel alt yapı oldukları düğünlerin protestolara yol açmasından anlaşılmaktadır. Kentte, Covid – 19 salgın döneminde ve sonrasında kısıtlanan düğünler abdal müzisyenlerin protestolarıyla sonuçlanmıştır. Müzisyenler, düğünlerin yasaklandığı dönemde Muharrem Ertaş, Neşet Ertaş, Hacı Taşan gibi kent için önemli kültürel mirasların mezarlarını yerinden alarak, kenti terk edeceklerini belirtmişlerdir:

Tabii, mezarımızı, mirasımızı da götürüyoruz gittiğimiz yere. Ertesi gün vali çağırdı. Dedi ki: “Tamam. Yürüyüşünüze izin veriyorum.”, “Başka bir isteğiniz var mı?” İsteğimizi söyledik. “Bu düğünler serbest olsun.” dedik. “Tamam, düğünleri de serbest ediyoruz.” dedi. Sesini kısamamız vaadiyle. “Tamam, başka bir isteğiniz var mı?” dedi. Ben de “Sen düğünlere izin verdikten sonra ben niye

⁶ Yerel müzikte usta – çırak ilişkisinin merkezi rolü, müzisyenlerin bu rolü nasıl ele aldığı, kendi aktarımlarıyla “Yaratıcı Müzik Kenti Kırşehir: Ustalardan Çıraklara El Verme” (2023) makalesinde detaylarıyla incelenmiştir.

şey yapayım?" dedim. Biz dedik: "Madem öyle yürüyüş yapmayız." "Derdimiz düğün." dedim. "Ha, bir şey daha var." dedim. Komiseriniz – o da kenarda şöyle duruyor – dün geldi. Böyle vurdu: tak, tak, tak. "Tıptırtıyı, tıngırtıyı kapat." diye bağırdı. "Bayram günü onu çeyrek geçe ezan okunuyor, on birde de dağılın diye sizin anonsunuz geliyor." dedim. "Tamam da biz parayı nereden kazanacağız? dedim. (Ersin, Erkek, 62 yaşında, 2023 Aktaran: Doğan, 2024)

Düğünlerin başat kültürel alt yapı olması Kırşehir'in müzik kenti olmasının asıl nedeni olsa da UNESCO başvuru sürecini zorlaştırmıştır. Ahiler Kalkınma Ajansı ve Kırşehir Belediyesi kültür uzmanlarına "Başvuru sürecinde zorlandığınızı herhangi bir süreç oldu mu?" sorusuna kültürel pratikleri ekonomik göstergelerle açıklama konusunda sıkıntı çektiklerini hatta bu nedenle başvurularının reddedileceğini düşündüklerini vurgulamışlardır:

Oldu. O da şuydu: doğrudan bir soru içerisine değildi ama şimdi formda şöyle bir şey vardır: "Bu alana şehrin ekonomisine kattığı değeri yazınız". Sıklıkla bu sorgulanır. Yani müzik ekonominize ne kadar değer katıyor? Kütahya gibi el sanatları olan bir kentte belli satış rakamlarına ulaşabilirsiniz. O alanda ne kadar satış yapılıyor? Kaç kişi çalışıyor? Bunun gibi rakamlara ulaşmak çok kolaydır. Ama gelin görün ki müzik gibi hele bir de babadan oğula geçen işte, düğünlerde yaşatılan, yani çok da böyle çerçevesi belli olmayan, kayıtlanamayan bir müziği anlatmak çok zordu. (Zeynep, Kadın, 36)

Bahşiş usulü çalışan böyle kayıt altında işlerini yapmayan bir sektör için ekonomiye kattığı değeri bilemiyorsunuz ki yani. Hani formda mesela onu net bir şekilde sunamıyorsunuz. Bunu da belirttik elimizden geldiğince. Kırşehir için bunun böyle, bu şekilde sunulamayacağını çünkü çalışma biçimlerinin başka türlü olduğunu belirttik. Ama bu konuda çok endişelendiğimizi hatırlıyorum ben o dönemde. "Ekonomiye katkısını anlatabildik mi acaba?" diye. Çünkü biz formda rakamsal veri sunamadık iyi bir şekilde. (Zeynep, Kadın, 36)

Yerel müzik üretiminin canlı kalmasını sağlayan düğünler, bu üretimin temel sürdürülebilirlik mekanizmalarından biri olmasına rağmen, hesaplanabilir ve standartlaştırılabilir ölçütlerle uyumlu olmadığı için resmi sürdürülebilirlik kriterleri içinde yer bulamamaktadır. UNESCO'nun yaratıcı kentler için tasarladığı kriterler, kültürün nasıl deneyimlendiğini geri planda bırakması nedeniyle, kültürün sürdürülmesi yerine soyut mekân üretimini desteklemektedir. Düğünler, gündelik yaşamın içindeki somut deneyimlere dayansa da, yaratıcı kent başvuru sürecinde özerk mekânsal pratikler soyut ve nicel standartlara indirgenmekte, böylece yerel kültürel üretim biçimleri sistemin dışında bırakılmaktadır. Düğünlerin, herhangi bir pazar karşılığı olmaması UNESCO yaratıcı kentler ağına üye olmanın dahi zorlayıcı

unsuru olmuştur. Bu sorunun başka bir boyutu müzik üretimini mümkün kılan maddi, somut altyapılarla ilgilidir. Yerel kültürel üretim biçimlerinin sürdürülebilirliğini sembolik değerler, etkinlikler aracılığıyla değerlendirmenin yanı sıra maddi üretim süreçlerini, bu süreçlerin güncel kırılma noktalarını dikkate almaksızın kültürün sürdürülebilirliği sınırlandırılmaktadır. Reyes Gallegos ve Lopez-Lopez (2017), Meksika’da gerçekleştirdikleri çalışmada müzik enstrümanlarının iklim değişikliği karşısında son derece kırılgan olduğunu ortaya koyarak, bu kırılganlığın müziğin sürdürülebilirliğini tehdit ettiğini belirtirler. Araştırmacılar (2017), Birleşmiş Milletler ve UNESCO’nun kültürel mirasın korunması yönünde önemli girişimlerde bulunduğunu teslim etmelerine karşın Meksika’daki koruma politikalarının müzik üretiminin yerel maddi koşullarını iyileştirme konusunda yetersiz kaldığını vurgularlar. Benzer bir tablo, Kırşehir müzik kentinde gözlemlenir. Düşünlerin, yerel müziğin birincil enstrümanı olan bağlamanın yapım pratiklerinin yok sayılması müziğin sürdürülmesini güçleştirir. Kentte Müzik Odaklı Kalkınma Hamlesi Projesi kapsamında Müzikal Çalgı Yapımı Atölyesi gibi girişimler tasarlanmış olsa da, bu proje henüz hayata geçirilmemiş, daha önemlisi proje hakkında kültür uzmanlarıyla yapılan görüşmelerde bağlama ustalarının belirttiği sorunların uzmanlar tarafından belirtilmediği görülmüştür. Kırşehirli bağlama ustası Ali’nin aktardığı üzere (2021, 2023), el yapımı bağlama üretiminde kullanılan özel ağaç türlerine erişim gün geçtikçe zorlaşmakta, enstrüman üretimi fiilen imkânsız hâle gelmektedir:

“Neşet Ertaş’ı, Neşet Ertaş yapan, benzersiz kılan olağanüstü insanlığının dışında enstrümanın özgünlüğüydü. Çalgı yapmayı bilirdi. Müzisyenler bağlama yapmayı bilmek zorunda değil ama Neşet Ertaş enstrümanına çok, çok özen gösterdi. Bozlaklar Anadolu Jazz’idir. Bundan, iyi enstrüman bu müziğin olmazsa olmazı. Ankara, Hamamönü’nden aldığınız – iyileri mutlaka vardır – seri üretim bağlamadan gerçek performans alamazsınız. Bırak performansı müzik kolay öğrenilmez. Sapı kopar, teknesi parçalanır. Sesin tınısı bozulur. Bağlama tekneleri dut ağacından yapılır. Gerçi dut ağacı bulmak zorlaştı. Hepsı öyle, böyle kesiliyor. Hiç oluyor ağaçlar. Ağaç bulamadığımız oluyor. Dut ağacının belirli süreleri var. Yani tekne yapmak için o ağacın, o mevsimde kesilmesi gerekir. Ona göre kurutulması, şekil verilmesi şarttır. Yani zor bir iş. Burada sadece ben, birkaç kişi daha varız. Bozlak türüne merak saranlar çalgı bulamıyor müzik kentinde. İstanbul Zillerini düşünün. Enstrüman, enstrümanın kalitesi müzikte belki her şeyden önemli.” (Ali, Erkek, 41 yaşında, 2022, 2024)

Bu örnek, UNESCO kriterlerine uygun biçimde geliştirilen projelerin, yerel kültürün maddi gerçeklikleriyle derinlemesine bağ kurulmadan tasarlandığında, uygulamada ölçülebilir bürokratik bir forma indirgenebileceğini gösterir. UNESCO izleme raporları, Kırşehir müzik kentinde enstrüman yapımına yönelik projeler geliştirilmesini teşvik etmiş olsa da, bu teşvikler, yerel üretim pratiklerinin özgün ihtiyaçlarıyla sahici bir bağ kurmaktan çok, ölçülebilir çıktılara dayalı formel mantıkla şekillenmiştir. Bu durum, yalnızca yerel aktörlerin sınırlılıklarıyla değil, UNES-

CO'nun sürdürülebilirlik hedeflerini teknik göstergelerle eşitleyen yaklaşımının, yerel kültürel üretimi anlamakta ne denli yetersiz kalabileceğiyle ilgilidir. Nitekim, kentte enstrümanlara erişimin kısıtlı olmasına karşın rağmen, yalnızca kağıt üzerinde yerine getirilen kriterlerin, Kırşehir'in müzik kenti statüsünü korumasına katkı sağlayacağı görülmektedir. Kent, ağın mevcutta üyesi olmakla birlikte, görü-şülen kültür uzmanları (2023) üyeliğin sürmesini beklediklerini ifade etmişlerdir. Özetle, UNESCO Yaratıcı kentler ağı, sürdürülebilirliğin çevresel boyutuna gösterdiği hassasiyete karşın sahaya kurduğu ilişkinin raporlama düzeyinde olması nedeniyle yerel koşulları yorumlayamazken, Kırşehir'deki yerel aktörler ağda varlık gösterebilmek raporlama kriterlerinin tamamlanması bağlı olduğundan projeleri toplumsal pratiklerden bağımsız ele almaktadır. Projeler, mekânın pratiklerini içermeyen, tasarımlar düzeyinde seyretmektedir. Ölçülebilirlik merkezli bu yaklaşım, yerel kültür pratiklerini görünür kılmak yerine, onları indirgeme eğilimi taşıyan bir tehlikeyle karşı karşıya bırakmaktadır. Oysa UNESCO'nun kültürel sürdürülebilirlik politikalarının etkili olabilmesi yalnızca yerel uygulamaları evrensel ölçütlere uyarlamaya çalışmak yerine, Ağın yönetiminin yerel pratiklerin özgünlüğünü tanıyan, bu pratiklerle birlikte şekillenen esneklik içinde yeniden tanımlanması önemlidir.

Birleşmiş Milletler (2014), yukarıda açıklanan açmazlar ve ölçülebilirlik üzerine yayımladığı raporda, geleneksel ekonomik ölçüm yöntemlerinin yetersizliklerini vurgulayarak gece ışığı verilerinin, mobil ağ verilerinin, trafik akışı gibi alternatif veri kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma süreçlerindeki önemine dikkat çekmiştir. Raporda, Fildişi Sahili örneği üzerinden resmi GSYİH verileri ile gece ışığı verileri karşılaştırıldığında büyüme oranlarının belirgin bir şekilde farklılaştığı açıklanmaktadır (Birleşmiş Milletler, 2014). Resmi kayıtlara göre Fildişi Sahili'nde 1992-2006 yılları arasında ekonomik büyüme oranı %1,8 olarak hesaplanırken, gece ışığı verileri kullanılarak yapılan tahminler bu oranın aslında %3,4 olduğunu ortaya konduğu vurgulanmaktadır (Birleşmiş Milletler, 2014). Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler (2014), gelişmekte olan ülkelerde ulusal istatistik sistemlerinin eksiklikleri nedeniyle, uydu görüntüleri, mobil ağ verileri, diğer yüksek frekanslı veri kaynaklarının politika yapım süreçlerinde daha etkin bir şekilde kullanılmasını önermektedir. İstatistiklerin eksikliği, ortaya çıkan veri boşluklarının doldurulması ve en önemlisi yerelle daha iyi ilişki kurmak amacıyla önerilen bu yöntem, ilk bakışta düşük maliyetli ve sürekli veri sağlayan bir çözüm gibi görünse de ciddi sorunlar barındırmaktadır. Ekonomik faaliyetleri doğrudan yansıtır yansıtmadığı tartışmalı olan gece ışıkları, ekonomik büyümenin temel bir göstergesi olarak sunulmakta, ulusal gelir hesaplamalarında tamamlayıcı bir veri kaynağı olarak görülmektedir. Ancak, gece ışıklarının ekonomik büyümeyi yansıtırma kapasitesi sınırlıdır. Örneğin, çevre politikalarında enerji tasarrufu uygulayan ülkelerde gece ışıklarının azalması, ekonomik küçülme anlamına mı gelmektedir? Ya da kırsal bölgelerde, sanayi veya hizmet sektörü gibi yüksek ışık yoğunluğuna sahip ekonomik faaliyetlerin düşük olması, bu bölgelerde ekonomik faaliyetlerin olmadığını mı gösterir? Özellikle kültürel ekonomiye dayalı faaliyetlerin ölçümünde, gece ışığı verilerinin nasıl bir gösterge olarak kullanılacağı net değildir. Bu durum, UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı'na dâhil olan şehirler açısından daha büyük sorun teşkil etmektedir.

Türkiye’de müzik temasıyla ağı dâhil olan Kırşehir örneği üzerinden düşünüldüğünde, geleneksel müzik üretiminin ekonomik kalkınmaya katkısını ölçmek için gece ışığı verilerinin nasıl bir anlam taşıyacağı belirsizdir. Kırşehir’de düğünler büyük ölçüde gündüz gerçekleştirilmektedir. Kırşehir’de uygulanacak gece ışığı verileri aynı zamanda ölçülebilir olmayan ekonomik ve kültürel üretim biçimlerini yeniden görünmez kılar. Daha önce belirtildiği gibi, bağlama yapımındaki mevcut sorunlar nedeniyle enstrüman erişiminde zorluk çekilmesine yol açan maddi üretim biçimlerinin yetersizliğini ise tamamen dışarıda bırakır.

Görsel 3: Solda Genç Abdal Müzisyen, Sağda Yaşayan İnsan Hazinesi Davulcu Âdem Göçer

Kaynak: Araştırmacının kendi makalesinden alınmıştır. (Uğan, 2023)

Kırşehir’de abdal müzisyenlerin müzikal üretimlerini gerçekleştirdikleri düğünlerin yanı sıra yerel müzik kültürünün aktarımını sağlayan usta – çırak ilişkisi, sürdürülebilirliği verilerle ifade etmeyi güçleştiren pratiklerinden biridir. Kentte müzik aktarımının ana unsuru olan usta-çırak ilişkisi, belirli bir sistematik çerçeve veya oturmadığından, raporların temel ölçütleriyle uyusmamaktadır. Abdal müzisyenlere “müzik eğitimi nasıl sürdürülüyor?” sorusu yöneltildiğinde, müzisyenler bu soruya doğrudan hikâyeler anlatarak karşılık vermekte, ancak eğitim süreçlerini resmi bir model çerçevesinde tanımlayamamaktadır:

Yeriz, içeriz. Birbirimizi piknikte, toplantıda, düğünde dinleriz, hikâyeler anlatırız orada. Müziğimizi konuşuruz orada en çok. Neşet emmimden de öyle öğrendim o toplantılarda. Benim çocuğumda öyle öğrendi. Ben Neşet’ten, o benden. O

toplantılarda birbirimizi dinleriz. Müziğimiz de konuşulur, anılar da anlatılır. Neşet emmim çok güzel anılar da anlatırdı yani. Anıların dışında “Sen şöyle çal. Böyle çalma.” derdi. “Bu şiirin güzel.” derdi. Çok görgülü biriydi. Her şeyi yapardık toplantıda işte. Hayatı da öğrenirsin. Ne olur sanki bizim insanlarımızı da böyle bir araya getirseler yaşlılarımızı? Bize uygun bir yol bulsalar, biz de bildiklerimizi göstersek? (Haydar, Erkek, 65 yaşında)

Sennett (2013), zanaatkâr üretimde anahtar rol oynayan usta – çırak ilişkisinin özerk toplulukların merkezinde olduğunun altını çizmekte, usta ve çırakların kapitalist üretim ilişkilerinden sıyrılmak için ihtiyaç duyulan topluluk kurallarını özerk biçimde koyduğunu vurgulamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma vizyonu her ne kadar topluluk temelli üretimlere önem atfetse de⁷, bu tür ilişkilerin doğasını gözetken kültürel alt yapılar Kırşehir örneğinde hesaplanabilir olmaması, ustaların kayıt dışı görünmesi, düğünlerde müzik yapması nedeniyle dezavantaj teşkil etmektedir. Abdal müzisyenlerin ev içindeki, sosyal faaliyetlerindeki kolektif müzik pratiklerinin rakamlarla standartlaştırması mümkün olmadığından sürdürülebilirliğin yerel müziğin “kalkınma” bölümüne nasıl ekleneceği belirsizdir. Yaratıcı kentler ağı veya sürdürülebilir kalkınma amaçları adına bu belirsizliğin giderilmesine yönelik ısrarlı biçimde nicel çıktılar alınabilecek yöntemler, projeler, kültürel alt yapılar, oluşturma çabası kültürel ekonomik ve politik bakımdan ciddi sorunlara gebe dir.

Fairclough’un (2015) kültürel sürdürülebilirlik anlayışı, yalnızca geçmişin korunmasıyla sınırlı olmayan; kimliklerin inşası, toplulukların gündelik pratikleri ve toplumsal dönüşüm süreçleriyle doğrudan ilişkili, dinamik bir süreç işaret eder. Yazarlar, bu yaklaşımı “eleştirel miras” kavramı üzerinden geliştirerek, sürdürülebilirliğin teknik ve ekonomik göstergelere indirgenmesini eleştirir; insan onuru, toplumsal adalet ve katılıma dayalı nitel yaklaşımların kültürel politikalar için vazgeçilmez olduğunu savunurlar. Bu perspektif, Kırşehir’de abdal müzisyenler aracılığıyla sürdürülen usta–çırak ilişkisinin yalnızca müzikal bilginin aktarımında değil, toplumsal hafızanın geleceğe taşınmasında kurucu rol oynadığını göstermektedir. Bu tür yerel, ilişkisel üretim biçimleri, UNESCO’nun yaratıcı kentler politikalarında baskın olan ölçülebilirlik vurgusuyla gerilim içindedir; zira sayısallaştırılamayan kültürel pratikler, teknik raporlama kalıpları içinde temsil edilememekte ve bu durum kültürün geleceğe dönük potansiyelini sınırlandırmaktadır.

7 Birleşmiş Milletler’in sürdürülebilir kalkınma amaçlarının uygulanmasına ilişkin iyi örnekleri derlediği rapor incelendiğinde, tüm örnek olaylarda ortak biçimde öne çıkan temalardan birinin ‘topluluk temelli modeller’ olduğu görülmektedir (United Nations, 2020)

Kırşehir'in UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı'na dâhil olduktan sonra, kültürün geleceğe dönük potansiyelini değerlendirildiği ilk "UNESCO İzleme Raporunda"⁸, kentte kültürel aktarımın desteklenmesine yönelik olarak Kırşehir Belediyesi Aile ve Yaşam Merkezi'nde çocuklara yönelik müzik kurslarının düzenlendiği belirtilir. Ancak usta-çırak ilişkisi, formel ve kısa vadeli etkinliklerle değil, zamana yayılan, bireysel deneyim ve ortak yaşam üzerinden sürdürülen kültürel aktarım biçimidir. Yerel düzeyde sürdürülebilirlik ilkesiyle tam uyumlu olmasına rağmen, UNESCO'nun nicel göstergelerle şekillenen değerlendirme sistemi bu ilişkilerin görünür kılınmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, raporda yer alan projelerin büyük çoğunluğu aşağıdaki faaliyetlere odaklanmaktadır:

- Hediyeelik eşya üretimi
- Müzik durakları kurulması
- Gurbetçiler Şöleni
- Ulusal Müzik Çalıştayları
- Uluslararası Müzik Konferansı
- Ahilik Şenlikleri

Bu çabalar kıymetli olmakla birlikte, yerel müzik kültürünün en canlı bağ-lamlarından biri olan düşünler gibi gündelik pratikler için somut bir politika gelişt-rilmemiştir. Bu projeler, daha çok turizm ve kent tanıtımı odaklı faaliyetlerdir; bu yönelim, ölçülebilirlik kaygısının doğrudan bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Kır-şehir Belediyesi'nin 2019–2023 dönemi harcama planlaması incelendiğinde, en yüksek bütçenin sırasıyla "Ulusal Müzik Çalıştay", "Çocuk ve Müzik Etkinliği", "Uluslararası Festival" ve "Uluslararası Konferansa" ayrıldığı tespit edilmiştir. 2024–2028 döneminde ise en yüksek bütçenin "Uluslararası Festivallere" tah-sis edildiği; onu sırasıyla "Genç Müzisyenlerin Desteklenmesi", Akademik Müzik Çalıştay", "UNESCO Şehirleriyle Birlikte Depremzede Dayanışma Etkinlikleri" ve "Kadınlara, Kız Çocuklarına Yönelik Koro Projesi'nin" takip ettiği görülmektedir. Yeni döneme ilişkin bu bütçelendirme özellikle festivallerin sahip olduğu topluluk oluşturma potansiyeli nedeniyle anlamlı bir yönelimi temsil etse de müzisyenlerin kültürel aktarımını sürdürebilmesi ve ekonomik olarak varlıklarını devam ettirebil-mesi için bir politika içermediği belirtilmelidir. Dolayısıyla usta çırak ilişkisinin kül-türel üretimlerin özerkliğini ve toplulukların ekonomik olarak ayakta kalabilmesinin önemli kaynaklarından biri olduğu düşünüldüğünde, ölçülememesi nedeniyle dı-şarı bırakılması en başında ağın kendi amacını güçleştirmektedir.

Yukarıda sıralanan faaliyetlerin büyük bir kısmında yerel koşullarla uyum-suzluk göze çarpmaktadır. Özellikle hediyeelik eşya tasarımı, şenlikler, kongreler gibi etkinliklerde turizm odaklı bir yaklaşım benimsenmiş; söz konusu faaliyetlerin ne ölçüde yerel koşullara yanıt verdiğinin, ne ölçüde ölçülebilir amaçlara hizmet ettiğinin yeniden düşünülmesini gerektirmiştir. Bütün bu faaliyetler içinde en dik-kat çekici olanı ise Müzik Durakları projesidir. Kent markalaması kaygısıyla yaratıcı

8 Yaratıcı Kentler Ağı'na sunulan izleme raporlarının açık erişime açılması, ilgili kentin inisiyatifine bağlıdır. Bu bağlamda, Kırşehir Müzik Kenti'ne ait ilk izleme raporunu benimle paylaşma nezaketi gösteren Tolga Akpınar'a içtenlikle teşekkür ederim.

kimliğini kaybetmek istemeyen ve dört yılın sonunda somut veriler sunma baskısıyla hareket eden merkezi ve yerel yönetimler, Kırşehir’de işlevsiz kültürel altyapıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yaratıcı müzik kenti statüsünü pekiştirmek için usta müzisyenlerin sokak müziği yapmasının teşvik edilmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda kent içinde belirli noktalara duraklar oluşturulmuştur.

Görsel 4: Âdem Göçer Müzik Duracı ve Yaşayan İnsan Hazinesi
Davulcu Âdem Göçer

Kaynak: Araştırmacının makalesinden alınmıştır. (Doğan, 2023)

Özellikle yaşlı müzisyenler (2023), hem yaşları hem de abdal kimliklerine yönelik geçmişte maruz kaldıkları ayrımcı pratikleri hatırladıklarından duraklarda çalmak istemediklerini, dilenci gibi hissettiklerini belirtmişlerdir. Durakların müzisyenler tarafından kullanılmamasının bir diğer nedeni; Kırşehirli Abdal müzisyenlerin topluluk içi bağların, hafızanın yeniden kurulduğu informal ritüel alanlarında (düğünler, bağ evleri, kır buluşmaları, mahalle ve sokaklar) müzik üretmeleriyile açıklanabilir. Bu buluşmalar, formel yapılardan bağımsız, doğaçlama gelişen ve mekâna özgül üretim pratikleridir. Müzikal üretimler, kentin kurumsallaşmış kültürel alanlarında değil; yarı-kamusal ya da tamamen kamusal alanlardan uzak, tanıdıklığın sağlandığı alanlarda gerçekleşir. Müzik durakları gibi resmi ya da yarı-resmi mekânlar, bu tür doğaçlama üretim biçimlerinin ihtiyaç duyduğu esnekliği sunmakta sınırlara sahiptir. Üstelik duraklar gösterim temelli olduğu için abdal müzisyenlerin alışık olduğu yatay ilişki yapısını bozarak; müzisyenleri icracı-konuk ikiliğine sıkıştıracağından abdal müzisyenler, müzik duraklarında değil; birbirlerini bildikleri, ortak geçmiş ve aidiyet duygusunu paylaşabildikleri alanlarda, kırdı, bağ evinde ya da gündelik yaşamın içinde üretmeyi tercih etmektedir. Bu yolla, abdal- lar için müzikal üretim, topluluğun kendisini yeniden kurduğu toplumsal bir pratik olmayı sürdürmektedir.

Görsel 5: Abdal Müzisyenler

Kaynak: Abdallar Youtube Kanalı (2020)

Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma politikalarının gerçekten kapsayıcı olabilmesi için, ölçülebilirliğin geçerli tek kriter kabul edilmesi yerine, kültürel ve ekonomik üretim biçimlerinin yerel özgül koşulların, kültürel alt yapıların göz önünde bulundurulması önemlidir. Harrison (2019), Kanada ve Sâmi müziği örneklerinden hareketle, müziğin tiyatrodaki sahnelemeyle yeniden üretildiği durumlarda kültürel aktarımın estetik ve politik bir direnç biçimine dönüştüğünü ileri sürer. Harrison'a göre (2019), tiyatrodaki müziğin asimetrik tekrar, törensel yapı ve dairesel anlatı gibi unsurlarla kullanımı, yalnızca geçmişin nostaljik bir hatırlanışı değil, aynı zamanda kolonyal baskıların altını çizen karşı-mekân yaratımıdır. Bu bağlamda sahneleme, sürdürülebilirliği ekonomik fayda ölçütlerine indirgemeyen, topluluk temelli, ritüellerin dikkate alındığı kültürel sürdürülebilirlik anlayışını temsil etmektedir. Kırşehir'deki yerel müzik kültürü de gündelik ritüellerle yeniden üretilmesi, kolektif müzik pratiklerini sürdürmesi nedeniyle ölçülebilir çıktılara sahip olmaktan ziyade, deneyime dayalı kültürel aktarım potansiyeli taşır. Bu nedenle, Kırşehir gibi yaratıcı kentlerin kültürel sürdürülebilirlik çabalarının yerel üretim koşullarına uyumlu kültürel alt yapıları tanıması kritiktir; bu koşullar, toplulukların estetik, etik, politik belleğinde karşılık bulduğundan, kültürün sürdürülmesi dışarıdan kurgulanan planlı politikalarla değil, yerelden doğan veya doğmasına müsaade edilen kendiliğinden bir süreçle mümkün hale getirir.

Sonuç

UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı, kültürel üretimi ekonomik büyüme ve kentsel rekabet adına araçsallaştıran politikalara karşı alternatif bir mekân tahayyülü ile yola çıkmış olsa da kapitalizmin dayattığı ekonomik kalkınma süreçlerinden kendini bütünüyle sıyıramamıştır. 2004 yılında kurulan kent ağı, sahip olduğu başarılı örneklerle rağmen, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda küresel ve yerel düzeyde görülen toplumsal eşitsizlikleri gidermek yerine, bu eşitsizlikleri yeniden üreten bir yapı haline gelmiştir. Bürokratik raporlama süreçleri, ölçme zorunluluğu ve hesaplanabilirlik kaygısı, kültürel sürdürülebilirlik adına yeni sınırlar inşa etmektedir. Türkiye’de Kırşehir yaratıcı müzik kenti söz konusu durumun somut örnekleri arasındadır. Kentte yerel müzik pratikleri düşünlerde aktarıldığından ve düşünler müzisyenlerin birincil gelir kaynakları olduğundan Kırşehir, henüz ağa başvurusu sürecinde zorluklarla karşılaşmıştır. Kültürel alt yapı olarak düşünler ve usta – çırak ilişkisi kültürel sürdürülebilirliğin anahtar rolündeyken ölçülemediği için görünmezlik tehlikesiyle karşılaşmaktadır. Ancak, mevcut ölçüm kriterleri düşünleri ve bu bağlamdaki müzikal üretimi değerlendirmeye elverişli olmadığı için, bu pratikler ağ içinde görünmez hale gelmekte ve kültürel sürdürülebilirlik açısından dezavantajlı bir konuma sürüklenmektedir. Hesaplanabilen vardır ilkesi, hesaplanabilen yoktur riski taşımaktadır. Bu çelişki yalnızca Kırşehir özelinde değil, küresel ölçekte yaratıcı kentler ağının sürdürülebilir kalkınma ile ilişkisini belirleyen en kritik sorunlardan biridir. Kültürel sürdürülebilirlik, ölçülebilir çıktılar üzerinden şekillendirildiğinde, aktarımsal ve topluluk temelli üretimler marjinalleşmektedir. Bu noktada, UNESCO’nun kendi içinde özdüşünümsel bir değerlendirme yaparak, yerel kültürel pratikleri sayısallaştırma baskısı yerine, farklı ölçüm ve değerlendirme biçimlerine alan açması gerekmektedir. Ele alınması gereken temel mesele, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ve yaratıcı kent ağlarının tamamen ortadan kaldırılması ya da engellenmesi değil, UNESCO’nun özdüşünümsel eleştiri ilkesi doğrultusunda kültürel pratikleri, yerel bağamlarına özgü uygulama ve süreçler çerçevesinde değerlendirmesidir. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının özdüşünümsel süreçlerini güçlendirmesi, yaratıcı kentler ağının ve sürdürülebilir kalkınma amaçlarının yerel düzeyde bürokratik kaygılar doğrultusunda “doldurulması gereken formlar” bütünü olmanın ötesine geçmesine olanak tanıyacaktır. Yapısal dönüşümler gerçekleşmediği takdirde, sürdürülebilir kalkınma amaçları 2015 yılında olduğu gibi büyük ölçüde gerçekleşmeyen evrensel amaçlar kümesine dönüşecek; kültürel sürdürülebilirlik ise yerel düzeyde ayakta kalamayan pratiklerin ardından nostaljik yakınma söylemiyle anılmaktan öteye geçemeyecektir. Bu durum sürdürülebilirlik söyleminin, gerçek bir dönüşüm yaratmaktan çok, kaybedileni romantize eden bir retoriğe dönüşmesi riskini taşımaktadır.

Bu makale intihal tespit yazılımlarıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Etik Kurul Onay Bilgisi

Hacettepe Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu'nun 26.08.2022 tarih ve E-35853172-300-00002357884 sayılı toplantısında alınan karar ile araştırmanın gerçekleştirilmesi etik açıdan uygun bulunmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Araştırma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Akademik üretim sürecimde cesaretimi her zaman canlı tutan yüksek lisans tez danışmanım Prof. Dr. Mutlu Binark'a, Kırşehir sahasını açan değerli katılımcılara, Prof. Dr. Oğuzhan Taş'ın yürüttüğü Frankfurt Okulu ve Medya Çalışmaları başlıklı doktora dersi kapsamındaki yoğun tartışmalara içtenlikle teşekkür ederim.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abdallar. (2020, Mayıs 27). Abdal Ustalardan peşpeşe 3 türkü: Bugün Ayın Işığı – Kar mı Yağmış – Ne Yaşamış Ne Yaşıyor Ne Yaşar... [Video dosyası]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=G4fyxcyDo8Y>
- Auclair, E., & Fairclough, G. (2015). Living between past and future. In E. Auclair & G. Fairclough (Eds.), *Theory and practice in heritage and sustainability: Between past and future* (pp. 1–22). London: Routledge.
- Badham, M. (2009). Cultural indicators: Tools for advocacy and accountability in community cultural development. *The International Journal of the Arts in Society*, 4(2), 75–88.
- Beck, U. (2019). Risk toplumu: Başka bir modernliğe doğru (K. Aydın, Çev.). İstanbul: İthaki. (Orijinal eser 1986'da yayımlanmıştır)
- Dessein, J., Soini, K., Fairclough, G., & Horlings, L. (Eds.). (2015). *Culture in, for and as sustainable development: Conclusions from the COST Action IS1007 on investigating cultural sustainability*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Doğan, A. (2024). UNESCO Yaratıcı Müzik Kenti Kırşehir ve sürdürülebilir kültür (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara).
- Doğan, A. (2023). Yaratıcı müzik kenti Kırşehir: Ustalardan çıraklara el verme. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3), 777–794
- Duxbury, N. (2005). Cultural indicators and benchmarks in community indicator projects. In C. Andrew, M. Gattinger, M. S. Jeannotte, & W. Straw (Eds.),

Accounting for culture: Thinking through cultural citizenship (pp. 257–272). University of Ottawa Press.

Duxbury, N., Kangas, A., & De Beukelaer, C. (2017). Cultural policies for sustainable development: Four strategic paths. *International Journal of Cultural Policy*, 23(2), 214–230. doi:10.1080/10286632.2017.1280780

Eagleton, T. (2025). İyimser olmayan umut (E. Ayhan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Florida, R. (2002). *The rise of the creative class: And how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.

Florida, R. (2018). *Yeni kentsel kriz* (Çev. D. N. Özer). Doğan Kitap.

Gerber, M. (2019). Culture and sustainable development from a UN perspective. In T. Meireis & G. Rippl (Eds.), *Cultural sustainability: Perspectives from the humanities and social sciences* (pp. 12–25). London: Earthscan.

Goldstone, L. (2003). Cultural statistics. In R. Towse (Ed.), *A handbook of cultural economics* (pp. 177–178). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Harrison, K. (2019). Sustainability in Sámi and Canadian Indigenous theatre: Performance as musical resilience. *Yearbook for Traditional Music*, 51, 17–48.

Harvey, D. (2022). *Kent deneyimi* (E. Soğancılar, Çev.; 4. baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal eser 1989'da yayımlanmıştır)

Horkheimer, M., & Adorno, T. W. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragmanlar* (N. Ülner & E. Öztarhan Karadoğan, Çev.; M. Ceyişakar, Yay. Yön.). İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.

Lefebvre, H. (2023). *Mekânın üretimi* (İ. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal eser 1974 yılında yayımlanmıştır)

Meireles, C. (2013). *Cultural sustainability: Perspectives on culture, environment and sustainable development*. London: Routledge.

More Than Green. (2014, September 24). *Sustainability and social movements: Interview with David Harvey* [Video]. YouTube. Erişim 1 Mart 2025, <https://www.youtube.com/watch?v=sNFdD8uJ8U8>

Parry, T., Davies, T., & Thomas, G. (n.d.). *The hand and the map: Accompanying notes on Raymond Williams' views on community, communications, technology, education & culture* [Yayımlanmamış elyazması].

Pratt, A. C. (2009). Policy transfer and the field of the cultural and creative industries: Learning from Europe? In L. Kong & J. O'Connor (Eds.), *Creative economies, creative cities: Asian–European perspectives* (pp. 9–23). Berlin: Springer.

Punch, K. F. (2014). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar* (D. Bayrak, H. B. Arslan & Z. Akyüz, Çev.; Z. Etöz, Der.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Reyes, A. (2017). Preserving cultural heritage from the impacts of climate change: The case of musical instruments and scores. In W. Leal Filho (Ed.), *Universities and climate change: The role of higher education institutions in addressing the mitigation and adaptation challenges* (pp. 359–371). Cham: Springer. doi:10.1007/978-3-319-58214-6

Sennett, R. (2013). *Zanaatkâr* (M. Pekdemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 2008 yılında yayımlanmıştır)

Stylianou-Lambert, T., Boukas, N., & Bounia, A. (2015). Politics, tourism and cultural sustainability: The construction of heritage in Cyprus. In E. Auclair & G. Fairclough (Eds.), *Theory and practice in heritage and sustainability: Between past and future* (pp. 177–191). Routledge.

Throsby, D. (2017). Culturally sustainable development: Theoretical concept or practical policy instrument? *International Journal of Cultural Policy*, 23(2), 133–147.

Titon, J. T. (2009). Music and sustainability: An ecological viewpoint. *The World of Music*, 51(1), 119–137.

UNESCO. (2004). About us [Hakkımızda metni]. Erişim 24 Mayıs 2025, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000390387>

UNESCO. (2022). MONDIACULT 2022 Declaration on Cultural Policies and Sustainable Development. Erişim 24 Mayıs 2025, <https://www.unesco.org/en/mondiacult2022>

UNESCO. (2023). *Living heritage: Safeguarding without freezing* (CPE-2023/WS/10). Paris: UNESCO.

UNESCO. (2024). *Impact of the UNESCO Creative Cities Network at local, national & international level* (CLT-2024/WS/2). Paris: UNESCO.

UNESCO. (2025). *Creative Cities Network: Application Guidelines 2025*. Paris: UNESCO.

UNESCO. (t.y.). *Creative Cities Network: Member cities*. Erişim 24 Mayıs 2025, <https://www.unesco.org/en/creative-cities/grid?hub=80094>

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Division for Sustainable Development. (2014). *Prototype global sustainable development report*. New York: United Nations.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2016, March 31). *Counting all people, because all of us count*. Erişim 24 Mayıs 2025, <https://www.un.org/en/desa/counting-all-people-because-all-us-count>

United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. New York: United Nations General Assembly.

United Nations. (2020). *SDG good practices: A compilation of success stories*

and lessons learned in SDG implementation. New York: United Nations.

Urry, J., & Larsen, J. (2022). Turist bakışı 3.0 (Y. Ekin & O. Akbulut, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık. (Orijinal eser 2011 yılında yayımlanmıştır)

Üstel, F. (2009). Kültür politikalarına bakış: Sorunlar ve tartışmalar. S. Ada & A. İnce (Der.), Türkiye’de kültür politikalarına giriş içinde (ss. 1–24). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Williams, R. (1981). Culture. London: Fontana Press.

Williams, R. (1989). People of the Black Mountains. London: Chatto and Windus.

Raymond Williams Foundation. (t.y.). The hand and the map: Animated explainer and notes. Erişim 24 Mayıs 2025, <https://www.raymondwilliamsfoundation.org.uk/explainers>

The Representation of Children's Rights in Cumhuriyet Newspaper: A Thematic Analysis in a Socio-Political Context

Tuğba CANBULUT

Research Assistant, Dr.
Istanbul University-Cerrahpaşa
Department of Social Work
tugba.canbulut@iuc.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0055-1684

Abstract

This study examines how children's rights-themed news in the Turkish media has been shaped by socio-political contexts over time. It aims to explore the evolving visibility of children and the public awareness of their rights. Thematic analysis was conducted on news articles related to children's rights in Cumhuriyet newspaper from 1990 to 2024. The media plays a crucial role in informing the public about the protection of children and in shaping perceptions around related social issues. This study also reveals how broader socio-political dynamics are echoed in the press's depiction of childhood and child-related concerns. While the findings suggest that journalism can mobilize public support and contribute to more informed social engagement, they also highlight the need for a stronger, more sustained interaction between media and civil society to address these challenges effectively.

keywords: *Child Rights, Media, Thematic Analysis*

Résumé

La représentation des droits des enfants dans le journal Cumhuriyet: Une analyse thématique dans un contexte sociopolitique

Cette étude examine comment le discours médiatique sur les droits de l'enfant en Turquie s'est formé dans un contexte socio-politique au fil du temps. L'objectif principal de la recherche est de mettre en lumière l'évolution de la visibilité des enfants dans les médias ainsi que la transformation de la sensibilité de l'opinion publique à l'égard des droits de l'enfant. À cette fin, une analyse thématique a été menée sur les articles relatifs aux droits de l'enfant publiés dans le journal Cumhuriyet entre 1990 et 2024. Les résultats montrent que les médias jouent un rôle déterminant dans la construction d'une conscience sociale autour de la protection des enfants et dans la formation des perceptions liées aux problématiques de l'enfance. L'étude révèle également que des dynamiques socio-politiques de plus grande envergure – telles que les politiques éducatives et les crises économiques – se reflètent dans les représentations médiatiques de l'enfance. Si les médias disposent d'un potentiel important pour renforcer la mobilisation publique et encourager une plus grande sensibilisation sociale, les conclusions soulignent aussi la nécessité d'une interaction plus forte et durable entre les médias et la société civile afin de mieux répondre aux enjeux relatifs à l'enfance.

mots-clés: Droits de l'enfant, Médias, Analyse thématique

Öz

Cumhuriyet Gazetesinde Çocuk Haklarının Temsili: Sosyo-Politik Bağlamda Tematik Bir Analiz

Bu çalışma, Türkiye'de çocuk hakları temalı haber söyleminin zaman içerisinde nasıl bir sosyo-politik bağlam içinde biçimlendiğini incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, çocukların medyadaki görünürlüğünün ve kamuoyunun çocuk haklarına yönelik duyarlılığının zamanla nasıl dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, 1990–2024 yılları arasında Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan çocuk haklarıyla ilişkili haber metinleri tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Medyanın, çocukların korunmasına ilişkin toplumsal farkındalığın oluşmasında ve çocuklukla bağlantılı toplumsal meselelerin algılanış biçimlerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol üstlendiği görülmektedir. Çalışma bulguları, eğitim politikaları ve ekonomik krizler gibi makro düzeydeki sosyo-politik dinamiklerin, medyada çocukluk temsilleri aracılığıyla yansıma bulduğunu ortaya koy-

maktadır. Araştırma, medyanın bu alandaki toplumsal duyarlılığı artırma ve kamu desteğini harekete geçirme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymakla birlikte, çocuklara ilişkin sorunların daha etkin biçimde ele alınabilmesi için medya ile sivil toplum arasında daha güçlü ve sürdürülebilir bir etkileşim gerekliliğine de dikkat çekmektedir.

anahtar kelimeler: Çocuk Hakları, Medya, Tematik Analiz

Introduction

Does acknowledging children's rights equate to acknowledging them as individuals with rights, and does this lead to the same societal outcomes? This research posits that signing an international convention on children's rights is not equivalent to recognizing children autonomous rights-holders. Even in discussions of children's rights, children often remain invisible as subjects. As one of the first countries to sign the United Nations Convention on the Rights of the Child in 1990, Turkey has struggled to prioritize children in public discourse on rights. The country has yet to fully separate children's identities from those of adults, failing to recognize children as independent entities. This study aims to explore how the media portrays children and children's rights through thematic analysis of media coverage on these issues. By examining children's visibility in the media through the lens of children's rights, the research also assesses how these rights are framed within social, cultural, and political contexts. While grounded in a historical and thematic analysis, this study also seeks to contribute to ongoing discussions in media policy and child rights advocacy by offering actionable findings relevant to journalists, policymakers, and civil society actors.

The study's significance lies in its focus on discussing the societal visibility of children's rights through the media. The goal is to examine the role of the media in shaping public awareness of children's rights, the themes it emphasizes, and the language and style used in these reports. Media is an essential tool for shaping social perceptions, and understanding how news regarding children's rights violations is interpreted, what visuals or symbols are employed, and whether these reports raise awareness within society, is crucial for fostering increased societal sensitivity. Through thematic analysis of how children's rights are covered, this research will also investigate the societal implications of the language used in news coverage. Furthermore, it explores whether the media coverage of children's rights issues is solution-oriented or simply focused on portraying victimhood, and how these narratives impact societal change. The research is structured around two central questions: How does the media represent children as social actors in reports on children's righ-

ts, and how does this representation influence the visibility of children in the social sphere? In what ways do media reports on children's rights violations contribute to children's visibility in the social and political contexts?

The Agenda of Studies Linking Children to the Media

This study is grounded in social constructionism, exploring how media representations shape social realities and interact with societal structures. Goffman's (2009) theory of "performances" in social interaction highlights that media portrayals of children's rights are not merely individual reflections but social meanings constructed at the societal level. Media visibility plays a crucial role in shaping social identity and societal perception. By persistently making children's rights visible, media increases social awareness and redefines children's societal position. Foucault's (2019) analysis of power and knowledge further enriches this framework, showing how power dynamics and societal structures shape individuals through ideological systems. Media acts as a tool reinforcing these structures, with children often depicted as vulnerable, reproducing social norms and power relations without challenging them. Together, Goffman and Foucault help us understand how media not only reflects social realities but actively constructs and reinforces power relations related to children's rights.

While this study is grounded in a social constructionist theoretical framework, it is also informed by a diverse and growing body of literature that explores the intersection between children and media. Existing research in this field spans multiple domains—from media representations and digital risks to children's rights, agency, and regulatory frameworks. However, despite the richness of the literature, many reviews tend to remain descriptive, with limited critical synthesis. To move beyond a simple listing of studies, this review adopts a thematic structure to highlight major trends, conceptual tensions, and underexplored areas. The review is organized into five thematic clusters: (1) media representations of children, (2) digital media and the construction of risk, (3) children's participation and agency, (4) media literacy and regulatory gaps, and (5) international legal frameworks, particularly the UN Convention on the Rights of the Child. By organizing the literature thematically, this section aims to offer a more comprehensive and analytical account of how media discourse surrounding children has evolved and what gaps remain for future inquiry.

Children and Media in the Framework of the UN Convention on the Rights of the Child (CRC)

United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC) provides a comprehensive legal and moral framework for safeguarding children's rights, including several provisions that directly and indirectly relate to the media. These provisions establish a normative foundation for evaluating how media systems

support—or fail to support—children’s rights in practice. From a theoretical standpoint, the CRC emphasizes three core principles: the rights to protection, participation, and provision (or access to information). These principles are crucial for assessing the media’s dual role as both a potential advocate for and a threat to children’s well-being.

Article 13¹ of the CRC guarantees the child’s right to freedom of expression, including the right to seek, receive, and impart information through any medium. In a media context, this entails not only protecting children’s freedom to be visible and heard but also ensuring that such visibility does not lead to exploitation or harm. Article 17² highlights the state’s obligation to encourage the media to disseminate information beneficial to the child’s social, moral, and cultural development. It also mandates the protection of children from information that may be harmful to their well-being, calling for the establishment of appropriate guidelines and mechanisms. These two articles reflect the tension between media as a platform for participation and as a source of potential harm, a duality often overlooked in practice.

Articles 28³ and 29⁴ deal with education, stating that children have the right to access quality education that nurtures their fullest potential. The media, in this context, functions as an educational agent, particularly in disseminating knowledge, values, and cultural content. However, inequalities in access to educational media content—both in terms of quality and availability—raise concerns about whether this right is being equitably fulfilled.

Article 36⁵ further reinforces the child’s right to be protected from all forms of exploitation, including those stemming from harmful media exposure such as violence, stereotyping, and sexualization. Despite these clear mandates, media systems often fall short of upholding children’s rights, either by normalizing harmful representations or failing to provide age-appropriate, empowering content.

In sum, the CRC offers a robust yet underutilized framework for holding media institutions accountable and promoting children’s rights in the public sphere. The Convention’s emphasis on balancing protection with participation calls for a media environment that does not merely avoid harm, but actively cultivates children’s voices, agency, and development. However, the lack of effective enforcement mechanisms and regulatory oversight at the national level continues to hinder full implementation. This highlights the need for interdisciplinary collaboration among

1 The child has the right to freely express their views through all forms of media.

2 States should promote the dissemination of useful information to children through the media and take necessary measures to ensure that this information does not harm the physical and psychological development of children.

3 States should strive to improve the quality of educational programs and media content aimed at children.

4 Education should be organized in a way that strengthens children’s participation in social life and enhances their cultural identity.

5 States must take the necessary measures to protect children from harmful content such as violence, sexual abuse, drug addiction, and other social dangers.

policymakers, media professionals, and child rights advocates to operationalize CRC principles within media structures. Future research must further interrogate how these legal standards translate into everyday media practices—and where they fall short.

Children’s Representations in Traditional and Digital Media: Risks, Gaps, and Ethical Imperatives

Children’s visibility in the media has increased over the last two decades, yet the ways in which they are represented often reflect broader societal inequalities and institutional shortcomings. The literature reveals critical patterns regarding how children are portrayed, protected—or overlooked—across both traditional and digital media environments. This section brings together key studies under three central themes: (1) Media Representation and Stereotyping, (2) Digital Media and Data Vulnerabilities, and (3) Media Literacy and Structural Interventions.

Media Representation and Stereotyping

Studies consistently show that traditional media tends to frame children through narrow, often disempowering lenses. Yüksel Özmen (2012) analyses Turkish television news and concludes that children are frequently depicted as victims of crime or abuse, with little emphasis on their resilience or agency. This kind of framing not only reinforces negative stereotypes but also violates children’s right to dignity and privacy. Likewise, Şirin (2013, 2018) emphasizes that early exposure to media accelerates childhood but simultaneously exacerbates existing inequalities—especially when the content is devoid of child-sensitive perspectives.

On a global scale, media representations are similarly limited. Bhatia and Pathak-Shelat (2019), for instance, reveal how rural Indian children’s media consumption is shaped by intersecting structures of caste, gender, and religion. Adult control over media access often restricts children’s autonomy, reproducing traditional hierarchies. These examples underscore the broader ethical dilemma: media not only reflects societal attitudes toward children but also actively reinforces power relations that marginalize them.

Digital Media and Data Vulnerabilities

With the advent of digital platforms, new ethical and regulatory concerns have emerged. Scholars like Özcan (2023) and Serin (2019) highlight the risks associated with children’s exposure to commercial content, especially on platforms like YouTube, where advertisements often override educational value and privacy considerations. In particular, the practice of “sharenting”—where parents share images and data of their children online—has garnered significant critique. Çimke

et al. (2018), Dursun (2019), and Akkoç and Kuzlu Ayyıldız (2022) warn that sharenting exposes children to long-term digital identity threats, including cyberbullying and psychological harm. These findings point to critical gaps in regulation, public awareness, and ethical responsibility, both at the family and institutional levels.

Media Literacy and Structural Interventions

Many scholars call for increased media literacy as a remedy to the challenges posed by both traditional and digital media. Notley and Dezuanni (2019) show that young people, especially in Australia, face difficulties navigating digital news environments and verifying information. In Turkey, Tokuç and Duyan (2021) emphasize the need for parental education to ensure safe media consumption for children. However, as Şirin (2018) argues, media literacy must be grounded in a rights-based framework—one that equips children and adults alike with the tools to critically evaluate and produce media content.

Beyond individual interventions, there is a growing recognition of the need for systemic change. Güngör (2021) and Genç & Güner (2016) argue for increased sensitivity in media production processes, calling for editorial reforms that place children's well-being and voices at the center. Recent studies by Ves-covi (2024) and Frizzo (2024) further stress the importance of co-creating media environments with children, advocating participatory frameworks that move beyond passive consumption toward active engagement.

Archival Research on Media, Childhood, and the Reproduction of Ideologies

A growing body of archival and content analysis-based research reveals that media representations of children are not merely descriptive but ideologically charged constructions that reproduce societal hierarchies. These studies situate the portrayal of children within broader political, cultural, and structural dynamics, offering a valuable historical lens through which to examine evolving role of media in children's lives can be examined.

Children are often depicted in traditional media as passive subjects—either as victims of violence or as sources of social deviance. Tutar (2014) and Dolar & Koran (2021), for instance, demonstrate how news coverage in Turkey and Northern Cyprus marginalizes children by focusing on sensational cases and excluding their voices. Similarly, Maydell (2018) critiques how child abuse is racialized in some Western media, thereby diverting attention from systemic social issues and framing abuse as a problem specific to ethnic communities. These findings suggest that even media advocacy for children's rights can inadvertently reinforce dominant ideologies when structural inequalities are ignored.

Contextual factors also play a pivotal role in shaping media narratives. Niner et al. (2013) found that Malaysian media's focus on extreme abuse cases overlooked the underlying socio-political conditions that perpetuate violence against children. Such studies highlight the need to move beyond event-based reporting to more structural and systemic critiques of childhood in media.

In contrast to the often rigid portrayals found in traditional media, new media platforms offer more participatory possibilities. Williams et al. (2024), for instance, discuss TalkLife, an online platform that enables young users to share experiences of trauma and seek peer support. Yet they caution that digital spaces must go beyond emotional catharsis and be embedded within stronger legal, psychological, and social service infrastructures to ensure meaningful protection and advocacy.

There is also a growing call for including children as active participants in media research and content creation. Livingstone (2016) underscores the need for participatory methodologies and impact assessments in the digital age to ensure children's voices are not only heard but also taken seriously in shaping policy. Himma-Kadakas and Tenor (2022) echo this sentiment in their comparative study of Sweden and Estonia, arguing that children are still predominantly portrayed as victims rather than as social agents, and that newsrooms need updated ethical guidelines that reposition children as legitimate news subjects. Similarly, Kaziaj (2016) critiques Albanian media for its adult-centric framing of children, which suppresses the expression of children's rights and agency.

The implications of such representational practices are not just symbolic but deeply material. Weatherred and Moscovitz (2024), for example, analyze how sensationalized media coverage of child abduction cases influences parental perceptions of community safety and crime, potentially distorting public understanding and policy priorities.

Overall, archival and empirical studies make a compelling case for re-framing the relationship between media and children. They demonstrate that children's visibility in media cannot be separated from broader ideological structures and call for a dual approach that combines rights-based regulation with ethical representation. Integrating children's rights discourse with media studies not only expands the analytical framework but also opens space for concrete interventions in journalism, policymaking, and digital governance.

Methodology

This study adopts reflexive thematic analysis (Braun & Clarke, 2006) to examine how children's rights are represented in Cumhuriyet newspaper articles published between 1990 and 2024. Thematic analysis was chosen not merely as a method for identifying recurrent content, but as a framework to explore how media discourse constructs social meanings and ideologies surrounding childhood. The research is rooted in qualitative epistemology, specifically within a social constructionist paradigm, which assumes that representations of children in the media are not neutral but ideologically and contextually produced.

While the study includes frequency counts (e.g., number of articles per theme or year), these serve a descriptive, contextual function and are not used for statistical inference. The purpose of such counts is to map the visibility and discursive salience of themes over time rather than to quantify meaning. Therefore, the study does not conflate thematic analysis with content analysis but maintains a clear qualitative orientation by focusing on interpretative depth, discursive patterns, and socio-political framing.

Sampling and Data Collection

The dataset consists of 751 articles sourced from the digital archives of Cumhuriyet, selected through a systematic, keyword-based search using terms such as çocuk hakları (children's rights), çocuk istismarı (child abuse), çocuk işçiliği (child labor), çocuk ve medya (children and media), and mülteci çocuklar (refugee children). These keywords were developed inductively from a preliminary reading of the archive and deductively based on existing literature on children's rights in the media. Inclusion criteria required that articles explicitly reference children's rights or directly relate to the protection, representation, or participation of children in social or political discourse. Both full-page features and shorter news items were included. Screenshots of articles were saved year by year, then imported and coded using MAXQDA (2024 version).

Analytical Strategy

The analysis followed Braun and Clarke's six-step framework:

- Familiarization: All articles were read multiple times to gain an immersive understanding of the content.
- Initial Coding: Meaningful units of text were coded inductively using in vivo and descriptive coding strategies.
- Theme Development: Codes were clustered into preliminary themes using an iterative process.
- Reviewing Themes: Themes were refined by re-evaluating their internal coherence and relevance to the research question.

- **Defining and Naming Themes:** Themes were named based on the dominant discourses and ideological patterns they reflected.
- **Writing Up:** In this stage, selected excerpts from the data were used as representative quotations to illustrate theme construction and contextual meaning.

A two-stage thematic approach was employed:

- The first stage was descriptive, organizing themes by surface-level content and identifying dominant tropes (e.g., victimization, abuse, poverty).
- The second stage was interpretative, examining how these representations reflect, reinforce, or challenge social structures, ideological positions, and historical events in Turkey (e.g., policy reforms, refugee crises, legislative changes, media regulation debates).

Reflexivity and Reliability

To ensure analytical rigor and reflexivity:

- A reflexive journal was maintained to document analytical decisions and potential researcher biases.
- Although no formal inter-coder reliability was conducted (consistent with reflexive thematic analysis principles), peer debriefing was employed: another researcher reviewed the codebook and sample coded segments to ensure consistency of interpretation.
- The themes were not prioritized solely by frequency, but by their ideological salience, discursive centrality, and thematic saturation in the data.

Justification of Media Selection

The decision to focus exclusively on Cumhuriyet was deliberate. As a historically significant, secular-left, oppositional newspaper, Cumhuriyet provides a unique perspective on how progressive media construct narratives of children's rights. Its consistent critical stance toward government policies also offers rich material for analyzing the interplay between media ideology, social reform discourse, and rights-based reporting. While this limits the generalizability of the findings to other media types (e.g., pro-government or tabloid outlets), it allows for a deeper, context-specific analysis of ideological media production.

Future research should expand this scope to include media diversity—particularly conservative and digital media—to capture the full spectrum of children's rights representations across Turkey's media ecosystem.

Limitations of Focusing on Cumhuriyet Newspaper for Thematic Analysis

This study uses thematic analysis to examine news articles on children's rights published in Cumhuriyet newspaper from 1990 to 2024. Thematic analysis, a qualitative research method, identifies recurring themes, patterns, or meaningful categories within a dataset. It is widely applied to qualitative data such as text, interviews, surveys, and observations. This method allows for the systematic exploration of data, enabling researchers to categorize and interpret large volumes of information (Braun & Clarke, 2006). Thematic analysis is particularly suited to this study, as it uncovers underlying themes and patterns within substantial textual datasets, which is essential for analyzing historical and complex social issues like children's rights.

Thematic analysis consists of several key stages. Initially, data is thoroughly reviewed, and broad impressions are formed. Next, significant data segments are identified and coded, tagging specific words, phrases, or passages to represent broader meanings. These codes are organized into themes, which are then merged based on the overall structure, consistency, and meaning of the dataset (Vaismoradi et al., 2013). To ensure transparency, detailed steps on how themes were prioritized or selected will be provided.

The research data was collected via an e-subscription to Cumhuriyet and a systematic search of the newspaper archives, resulting in the analysis of 751 articles. During data collection, full-page articles and individual news stories were captured and stored by year. The collected data was imported into MaxQda (2024 version) for analysis. Articles were coded by their titles and categorized based on both content and headlines. Each category represents a significant social issue, with some overlapping. While the study classified each article under a single code for simplicity, future research may benefit from more nuanced categorizations to account for intersectionality.

This study focuses on Cumhuriyet newspaper, providing an in-depth analysis of one influential media outlet. The choice of Cumhuriyet was motivated by its long-standing history and prominent role within Turkey's media landscape. Its extensive archive spanning over three decades allows for the observation of long-term thematic continuity and historical trends concerning children's rights coverage. This is a key advantage, as it offers insights into the evolution of social discourses and media representations over time.

However, focusing on a single newspaper introduces certain limitations. The findings may not be fully generalizable to other media outlets or the broader media environment in Turkey, where political and ideological diversity among news sources is substantial. Cumhuriyet's ideological position — rooted in a left-wing, Kemalist, and critical stance — shapes its journalistic framing, often emphasizing social inequalities, human rights, and advocacy for marginalized groups, including children.

This ideological lens both enriches the analysis and limits the representation of alternative perspectives, particularly those from right-leaning or pro-government media.

Furthermore, Cumhuriyet's anti-government editorial stance and commitment to social reform affect how children's rights issues are portrayed, potentially leading to more critical and advocacy-oriented reporting. While this enhances the depth of coverage on social justice issues, it may also introduce biases that should be acknowledged. Future research should incorporate newspapers with differing political affiliations and include digital and social media platforms to capture a more comprehensive and diverse range of narratives related to children's rights.

In conclusion, while the focus on Cumhuriyet offers valuable longitudinal insights, it is essential to contextualize the findings within its political and ideological framework. This study underscores the need for developing journalism practices and media policies that are more attuned to children's rights across the ideological spectrum, advocating for ethical guidelines, child-sensitive reporting manuals, and improved content monitoring mechanisms. Transparency regarding the newspaper's biases and editorial policies will strengthen the validity and reliability of future research on media representations of children's rights.

Findings

The findings are presented through three main figures: hierarchical code-subcode map, code matrix, word cloud.

Figure 1. Hierarchical Code-Subcode Map

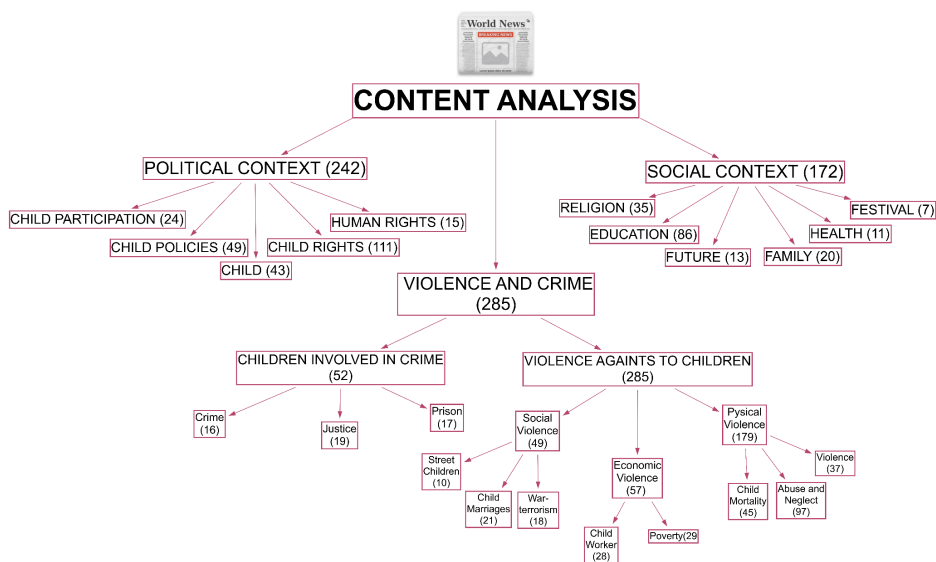

Figure 1 presents the hierarchical code map structured around three main categories: political context, social context, and violence and crime. The political context includes subcodes such as child participation, policies, and rights, reflecting Turkey’s evolving legal frameworks like the CRC and related reforms. The social context covers themes like religion, education, family, and health, highlighting socio-cultural dynamics influencing children’s lives and media portrayals. Violence and crime are divided into children involved in crime (e.g., imprisonment, justice) and violence against children, further categorized as social, economic, and physical violence. These focus areas reveal persistent social inequalities, with peaks in war and terrorism coverage corresponding to specific crises, demonstrating media’s role in addressing urgent societal issues.

However, while these categories are clearly defined, a more in-depth exploration of how and why certain themes became prominent over time would enrich the findings. For example, the increasing prominence of “child rights” and “education” in recent years could be linked to societal shifts, legal reforms, or global campaigns such as the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC). Explaining these temporal shifts in a more critical manner would provide a clearer understanding of the underlying factors influencing these trends, such as government policy changes, advocacy efforts, or international influences.

Figure 2. Code Matrix: Annual Theme Frequency and Temporal Changes

Themes/Year	1990	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	T		
Poverty	1					2		3									1	3		1	1	2	1		1		1	2	1	4	3	2	1	29				
Child Worker			1						1									4	1				3		5	1	1	1		5	1	2	1	1	28			
Street Children				8																	1					1									10			
Child Marriages																		1	1				2	1	1	1		1							21			
War-terrorism						1	1														2	3	1		1	4	1	2	1				1		18			
Child Mortality			1		1	2													1	1	1		1	4		2	9	3	1	3	2		1	3	9	45		
Abuse and Neglect							1				1	1	1				1	5	5	6	2	2	5	4	4	3	2	12	1	20	2	5	2	3	4	5	97	
Violence									1												3					2	2	2	3	1	6	2	2		2	37		
Crime			1					1	2	1													2			1							1	2	1	16		
Justice	1		4																																	2	19	
Prison			1					1														1				1	1	1	5	2		3	1			17		
Child Participation		1			1	1			1		1											1			3	2					7	3			1	24		
Child Policies				3			3	1					1											1	3	3	1	1	1				2	14	3	4	49	
Child	3	3											1								3	3	2		5	4	3	1	3	3	1	1	2	1	1	2	43	
Child Rights	4	2	7	5	6	4	2	3	2	2	1	3	3	3	2	1	1	3	3	2	4	3	9		1	6	5	4		4	5	1	4	4	2	3	111	
Human Rights	1	3		3	1			1																	1		3	1								1	15	
Future													1												1	1	1			1	2		1		1	3	13	
Festival			2																																		7	
Religion																																					35	
Family					1		2	1																	1				2	2	2	1	1	1		3	20	
Education	5		1			2	9		4	1		1					2	3	5	1	2	6	1	4	6	5	2	6	1		4	4	1	1		3	6	86
Health	1	1	1																															2		2	11	
Total	16	10	22	16	14	17	18	8	11	4	4	6	5	4	5	5	21	29	20	21	21	41	34	27	36	36	25	20	54	38	25	27	34	28	49	751		

Figure 2 illustrates the emerging themes on an annual basis and how they have evolved over time. Poverty is one of the most frequent codes, appearing 29 times in total. Poverty stands out as a long-term issue, particularly in the context of children’s rights and social inequalities. Its persistence in media discourse often correlates with periods of economic hardship or political debates around social welfare policies, indicating that economic inequality remains a key barrier to realizing children’s rights. Abuse and Neglect appears with significant frequency, 97 times, highlighting a key theme in children’s rights. Awareness of

and solutions for child abuse and neglect may have increased over time, possibly influenced by advocacy efforts, legal reforms, or societal shifts in attitudes towards child protection. However, the frequency alone does not reveal how deeply these issues are interrogated or connected to systemic problems such as poverty, legal enforcement gaps, or cultural taboos. Child Rights has been used 111 times, making it a particularly notable theme. This suggests a growing societal awareness regarding the protection and improvement of children's rights. Education appears 86 times, occupying a significant position. The right to education is a central theme in terms of children's development and addressing societal inequalities, which is consistent with global trends in the literature. Linking the increased media attention to education with specific reforms or political movements in Turkey would further deepen the analysis, showing how media discourse both reflects and influences public priorities.

Overall, the themes of Child Rights, Poverty, and Education appear to have been more prominent throughout the years. Notably, in recent years (post-2010), there has been a significant increase in the number of articles related to children's rights, likely influenced by growing global awareness and the impact of international organizations. It would be critical to analyze how much of this increase stems from international advocacy versus domestic political shifts or media agenda-setting practices. Themes such as Child Worker, Child Participation, and Child Policies have a narrower focus but have become more prevalent, particularly in the 2000s. These themes may reflect a more specific societal or political focus on children's agency and participation, potentially influenced by evolving child labor laws or educational reforms. Themes like War-Terrorism and Child Mortality, while emphasized during specific years, have generally remained at lower levels in recent years. This could be due to a reduction in the impact of wars or the fact that these issues have become less prominent when compared to other social challenges. Examining how media priorities shift in response to political stability or conflict would clarify these trends. Child Marriages have appeared less frequently over time (only 21 times in total), possibly reflecting the influence of changes in laws and cultural shifts in some countries. An important consideration here would be the role of social and legal reforms in decreasing the prevalence of these issues in the media, as well as how media representation may lag legal and social changes. Themes such as Child Policies and Abuse and Neglect have gained prominence over the years, indicating increased reforms in child rights and social services and greater attention to these issues. Contextualizing these patterns alongside Turkey's political reforms and NGO activities would add explanatory power to the findings.

Family and Religion themes have shown occasional increases, but they are primarily discussed in cultural and social contexts. While these themes are important, it would be beneficial to further explore how they intersect with broader socio-political or economic issues, such as poverty, education, and state policies, to offer a more nuanced understanding of their role in children's rights

Words like “education,” “rights,” “social,” “contract,” “policy,” and “religion” further illustrate the normative and institutional contexts within which child rights are negotiated and contested. These terms indicate that while violations are often individualized and dramatized in the media, there is also a latent acknowledgment of the broader policy and cultural frameworks that shape children’s lives.

Overall, the word cloud serves as a meaningful analytical tool, revealing the discursive landscape surrounding child rights in news media. It highlights not only the prevalence of protection-oriented narratives but also the urgent need for structural, rights-based approaches to address the root causes of harm. This reinforces the argument that child rights cannot be isolated from the wider socio-political conditions in which they are situated and must be understood as part of ongoing struggles for justice, equity, and human dignity.

The frequency of the Rights code illustrates the study’s strong association with themes such as children’s rights and human rights and suggests that legal or societal violations of rights have been examined in this context. The emphasis on human rights underscores the importance of legal frameworks and policy changes in shaping media narratives about children’s rights. The frequent use of the Crime and Abuse codes implies that the research addresses violence, children’s rights violations, and social problems. These codes draw attention to the ongoing violations children face, as well as how criminal justice systems and social services respond to these issues.

The crimes and mistreatment children suffer are among the key topics explored in the study. The impact of economic conditions and poverty on children’s rights also emerges as an important theme, as indicated by the frequency of these codes. This is an area where further analysis could be valuable—specifically, how economic inequality intersects with violence and rights violations, and how these issues have evolved over time. The presence of terms like Neglect and Torture highlights the focus on serious mistreatment, physical or psychological violations, underscoring the examination of the more severe aspects of children’s rights violations. Education, particularly in relation to children’s development and social equality, is a critical area. The frequency of these codes indicates that the education system is an important subject explored in the context of children’s rights. This could also be explored in relation to broader socio-political changes, such as education reform and the push for universal access to education. The impact of social factors on children’s rights is evident in the study’s emphasis on how children interact with their social environments and societal structures. Similarly, the frequent use of the Sect term suggests that religious groups or sects are examined as a form of children’s rights violation.

Children's rights are intrinsically linked to state policies and laws. The presence of Political and State codes signals an investigation into how the state addresses children's rights and the impact of policies on these rights. Exploring how governmental policies evolve and influence media narratives could shed light on the broader social forces shaping children's rights discourse. The rare inclusion of serious crimes such as Sexual Abuse and Rape emphasizes a focus on highlighting such rights violations. These codes underscore the severe social issues children face, such as exploitation, poverty, and other challenging conditions. A deeper analysis of why these issues is highlighted less frequently could offer insights into societal taboos, legal barriers, or media constraints that affect how certain violations are represented.

Discussion

This study examines how child rights-themed news in Turkey's media has evolved within a socio-political framework, focusing on the increasing visibility of children and their rights. Using thematic analysis, it reviews Cumhuriyet newspaper articles from 1990 to 2024, linking emerging themes to changing socio-political contexts. Findings indicate a gradual rise in awareness, with education, rights violations, and violence-related issues gaining prominence over time.

However, the findings largely rely on descriptive data and do not sufficiently explore the underlying reasons behind the increasing prominence of certain themes, such as why child rights or education emerged as more prominent issues in the 2000s and beyond. A more critical analysis of the socio-political events, policy changes, or international influences that might have contributed to these shifts would provide a deeper understanding of the evolution of these themes.

This study aims to compare thematic changes related to child rights, violence, and crime with existing literature, focusing on children's increasing social visibility and evolving awareness. While prior research emphasizes state policies, social factors, and digital media's role, this study centers on traditional media representations. The findings generally align with literature trends but also highlight differences, suggesting that incorporating the impact of digital media and social platforms could offer a more comprehensive understanding of media's influence on public awareness.

In the literature, it is emphasized that awareness regarding the protection of child rights has increased, supported by innovative international policies (Lansdown, 2011; UNICEF, 2015). Since the 1990s, there has been a notable increase in awareness of child rights, and after the adoption of the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC), a global movement in this area has been observed. The study's findings confirm increased attention to child rights since 2010, reflected in a rise in related news coverage. This trend aligns with

growing global awareness, alongside greater emphasis on child participation, policies, and rights-focused research. Laws and reforms in this area offer a significant insight into how state policies have integrated children's rights (Sinclair, 2004). The study also shows that themes like child participation and child policies gained more prominence, especially in the 2000s. This aligns with trends in the literature, highlighting the increasing reforms and social awareness regarding children's rights.

While the increasing visibility of child rights is aligned with the broader global shift towards recognizing children's agency, it is important to critically examine how these themes have been represented in the media. For instance, the study focuses on a single newspaper, *Cumhuriyet*, which may not capture the diversity of media narratives on child rights across Turkey. Focusing on a wider range of media outlets (e.g., television, online platforms) would allow for a more nuanced understanding of how child rights are portrayed in different media formats and how these portrayals influence public opinion and policy decisions.

The exposure of children to violence and crime has been a significant area of research in the literature for many years. Types of violence are typically categorized into three main areas: physical violence, social violence, and economic violence (Graham-Bermann & Edleson, 2001; Finkelhor et al., 2009). The frequent appearance of the violence code in this study highlights its significance as a persistent social issue within child rights violations. Similarly, the prominence of abuse and neglect reflects increasing awareness of children's physical and psychological harm. However, the descriptive findings do not fully capture how media portrayals of violence evolve or why certain types (e.g., physical vs. economic violence) dominate coverage. A deeper analysis of the influence of political contexts, global events, and policy changes on media narratives would enhance understanding of these patterns.

The literature often links the trauma experienced by child victims of violence to social factors such as poverty, lack of education, and familial issues (Kitzmann et al., 2003). This study finds poverty frequently highlighted and strongly linked to violence and child rights violations. The prevalence of violence and crime themes indicates that such violations are rooted in social structures and state policies. Particularly, children's association with crime and the justice system reveals how state labeling and legal injustices affect their lives. Further research should critically examine how media frames structural issues like poverty and education access, and how these narratives influence public understanding and policy-making on child rights violations.

Education is a critical factor for both the individual development of children and their ability to combat social inequalities. In the literature, studies on the right to education hold significant importance, and this area consistently remains a priority in the context of child rights (UNICEF, 2018). In this study, the high

frequency of the education code indicates that the right to education plays a central role in ensuring children have equal opportunities and can secure a more just position in society. The right to education is not only crucial for children's development but also for overcoming social inequalities. However, the discussion of education could benefit from a more nuanced consideration of how media narratives around education intersect with broader societal debates about educational reform, access, and equality. The study could also explore how media coverage of education impacts public opinion and how these portrayals contribute to shaping policy decisions regarding education for marginalized children. The family is another essential factor in children's development. Although the family theme occasionally emerged in this study, it was generally overshadowed by other social factors. However, there is a consensus in the literature that family structure directly impacts children's psychosocial development (Belsky, 2006). Factors such as violence, abuse, and neglect within the family are considered fundamental elements that diminish children's quality of life.

Family-related issues, especially abuse and neglect, are crucial areas of concern when discussing children's rights. However, further research could explore the role of the family in shaping children's rights violations, especially how different family structures are portrayed in the media. For example, how do media outlets frame single-parent households or families experiencing economic hardship in the context of child abuse or neglect? A more in-depth exploration of this could provide greater insight into how societal attitudes towards the family influence the media's representation of child rights.

While themes like war-terrorism and child mortality were more emphasized during certain years, this study reveals that these issues have become less prominent in recent years. Regarding war and terrorism, the literature has shown that the impact of these issues on children has been a broad research area, with many studies addressing the consequences of armed conflict on children's lives (Machel, 1996). This study observes a recent decline in the frequency of war- and terrorism-related themes, possibly due to reduced conflict impacts or the prioritization of other urgent social issues. This shift may reflect changes in geopolitical dynamics and public focus. Investigating how media prioritize topics based on political and social events—such as diminished war coverage during peacetime or economic crises—would deepen understanding of media's role in shaping public and policy agendas. A critical analysis of media topic selection over time is essential for comprehending these dynamics.

The findings of this study largely align with existing literature on child rights, violence, and crime, confirming increased awareness of children's rights and ongoing threats from violence and crime. Analyses also emphasize the importance of education, family, and social factors in protecting children and addressing inequalities. Recent years show growing attention to children's social participation and education, while the impact of war and

terrorism has lessened. Despite offering valuable insights into Turkish media discourse, the study is limited by its focus on a single outlet. Expanding the media sample and critically examining socio-political influences could deepen understanding of how child rights are portrayed. Future research should investigate the relationship between media representations, policy-making, and public attitudes amid evolving global and national contexts.

Policy Implications and Practical Recommendations

While this study identifies key patterns in how children are portrayed in the media, it emphasizes the need to interpret these representations through a child rights-based lens. Media narratives often focus on violence, abuse, and poverty, reducing children to victims and obscuring their agency. Beyond contributing to academic debate, the study seeks to guide transformative media practices through concrete recommendations.

For journalists, it is essential to portray children not just as news subjects but as individuals with agency. Coverage should avoid re-victimizing language and protect children's identities. Professional journalism bodies should establish ethical, child rights-centered editorial guidelines. For policymakers, institutions like RTÜK and the Press Council should be authorized to monitor children's representation in the media and ensure accountability. Media literacy programs emphasizing children's rights should be included in school curricula to foster critical engagement and self-expression. Evaluation criteria for media content must be aligned with a rights-based approach. For civil society, stronger collaboration with media outlets is needed to amplify children's voices. Regular monitoring reports and the creation of digital platforms where children can share their experiences would support participatory and accountable media practices.

These recommendations aim to improve children's media representation and strengthen the visibility and protection of their rights. Media should be seen as an active agent of social change, not just a mirror of society. Although Cumhuriyet promotes a rights-based approach, the absence of children's voices reveals missed opportunities for transformative practices. Children are often depicted as passive victims, reflecting a lack of participatory content centered on their experiences. Coverage also focuses mainly on problems, neglecting solutions. Therefore, media must amplify children's voices, encourage participation, and adopt a solution-oriented approach to build a genuinely child-friendly media environment.

Conclusion

This study explores how child rights-themed news in Turkey's media has been shaped within a socio-political context and examines how awareness of children's visibility and rights has evolved over time. The findings indicate that in recent years, themes such as child rights violations, violence, and crime have gained more prominence in the media, and there has been an increased societal awareness of these issues. Key themes like child rights violations, violence, poverty, and education have been frequently highlighted in news stories, suggesting that children have become more visible as social actors. However, it is not only the increasing presence of these themes in the media, but also the important role they play in shaping public perception. The growing sensitivity towards child rights and issues like violence reflects a broader societal awareness and consciousness.

The way the media covers child rights plays a determining role in accelerating social change and raising public awareness. The increasing prominence of issues like child rights and violence in the media has opened up a deeper discussion about how these themes are connected to social structures and state policies. However, a critical question arises here: should the media merely highlight the problems related to child rights, or should it also take steps to address solutions? While focusing on human rights violations can raise awareness about the structural dimensions of these problems, the failure to present potential solutions can lead to the deepening of social inequalities.

For the media to focus more on solutions and raise greater awareness of the social issues threatening children's lives would represent an important step toward addressing social inequalities. However, this step should not be limited to simply making these issues visible but should also necessitate concrete actions to reshape state policies and social structures in a fairer way. In this regard, the media must move beyond being a tool for reporting rights violations, and become an active player in advocating for children's rights. Because the protection of children's rights cannot be guaranteed solely through legal regulations, but also requires widespread awareness, which can be fostered through societal consciousness and the media.

In conclusion, child rights news in Turkey's media not only makes the issues children face more visible but also sheds light on how these issues are influenced by social structures, cultural norms, and ideological approaches. For the media to adopt a deeper, more participatory, and solution-oriented approach to child rights is one of the most important steps toward societal change and equality.

To move beyond theoretical contribution, this study also aims to offer practical insights for various stakeholders including policymakers, journalists, and child rights advocates. The findings reveal persistent patterns in how children are portrayed—often as passive victims, future citizens, or as part of social prob-

lems—which signals the need for media policies that prioritize child-sensitive and rights-based reporting frameworks. This includes the development of editorial guidelines that promote the ethical representation of children, emphasizing their agency, diversity, and voices. Additionally, the study highlights the importance of integrating child rights into journalism education and newsroom training programs, equipping journalists with the skills to report on children’s issues with greater sensitivity and contextual awareness. For advocacy groups, the recurring themes and framing strategies identified in the media coverage can serve as a resource for evidence-based campaigns that aim to challenge harmful stereotypes, hold media institutions accountable, and promote the inclusion of children as active subjects in news narratives. By mapping long-term trends, the study offers a historical lens through which current media practices can be critically evaluated and reformed.

Limitations and Directions for Future Research

Future research can address the limitations of this study by incorporating a wider variety of media sources, including television, digital news platforms, and social media, which increasingly shape public discourse. A comparative analysis between mainstream, alternative, and state-affiliated media could provide deeper insights into how ideological leanings influence the portrayal of children’s rights. Moreover, future studies should consider participatory approaches that include children not only as subjects of representation but also as informants and co-researchers. Engaging children through interviews, workshops, or media diaries could offer valuable perspectives on how they perceive their representation and the impact it has on their lives. Such an approach would also align with the principles of the UN Convention on the Rights of the Child, particularly the right to participation. In doing so, future research could move beyond discourse analysis and contribute to more inclusive, child-centered media scholarship that reflects children’s lived experiences and voices.

This article has been scanned by plagiarism detection softwares. No plagiarism detected.

Ethics Committee Permission

Ethics committee permission is not required for this study.

Author Contribution Statement

The study was conducted by a single author

Funding

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Acknowledgments

This study was conducted without any external support. There are no acknowledgments to be made.

Declaration of Conflicting Interest

No potential conflict of interest was reported by the author(s).

References

- Akkoç B, Kuzlu Ayyıldız T. (2022). Yeni Bir Çocuk Hakları İhlali Şekli: “Paylaşan Ebeveynlik” ve Pediatri Hemşirelerinin Rolü. *Akd Hemşirelik Dergisi*. 1(2). 77-82
- Belsky, J. (2006). Child maltreatment: An ecological integration. *American Psychologist*. 61(2). 102–111.
- Bhatia, K. V. Pathak-Shelat, M. (2019). Media experiences in community-driven rural areas: exploring children’s media cultures in rural Gujarat, India. *Journal of Children and Media*. 13(3). 260–275.
- Braun, V. Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*. 3(2). 77-101.
- Çimke, S. Yıldırım Gürkan, D. Polat, S. (2018). Sosyal Medyada Çocuk Hakkı İhlali: Sharenting. *Güncel Pediatri*. 16(2). 261-267
- Dolar, M. N. Koran, N. (2021). Çocuklarla İlgili Haberlerin Çocuk Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi: KKTC Ulusal Gazeteleri Örneği. *Journal of Education for Life*. 35(1). 53-77.
- Dural, A. B. Dural, Ş. (2015). Reklam İletileri Çerçevesinde Çocuk Güvenliği: Çocuk Hakları ve Medya Etiği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(53). 186-197
- Dursun, C. (2019). Ebeveynlerin Çocuklarını Sosyal Medyada Teşhiri: Çocuk Hakları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çocuk ve Medeniyet*. (2). 195-208
- Finkelhor, D. Ormrod, R. Turner, H. (2009). The victimization of children and youth: A comprehensive, national survey. *Child Maltreatment*. 14(1). 1-11.
- Foucault, M. (2019). Hapishanenin Doğuşu. Translated: Mehmet Ali Kılıçbay. İmge Publishing
- Frizzo, G. B. (2024). Digital Media and Early Child Development Theoretical and Empirical Issues. Springer Cham
- Genç, S. Z. Güner, F. (2016). Çocuk Hakları Bağlamında Medyaya İlişkin Aile Görüşleri (Çanakkale İli Örneği). *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(2). 1-23

- Goffman, E. (2009). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Barış Cezar (Trns.). Ankara: Metis.
- Graham-Bermann, S. A. Edleson, J. L. (2001). Domestic violence in the lives of children: The future of research, intervention, and social policy. *American Psychologist*. 56(6). 51-59.
- Güngör, A. (2021). Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlali ve Çocuk İstismarı: Instagram Anneleri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. (54). 1-24.
- Himma-Kadakas, M. Tenor, C. (2022). Children and adolescents as news sources: research brief on voice and agency of minors in Swedish and Estonian journalistic regulative documents. *Journal of Children and Media*. 17(1). 87-96.
- Kazıaj, E. (2016). "The adult gaze": exploring the representation of children in television news in Albania. *Journal of Children and Media*. 10(4). 426-442.
- Lansdown, G. (2011). Every child's right to be heard: A resource guide on the UN committee on the rights of the child general comment no. 12. Save the Children.
- Livingstone, S. (2016). Reframing media effects in terms of children's rights in the digital age. *Journal of Children and Media*. 10(1). 4-12.
- Machel, G. (1996). The impact of armed conflict on children. United Nations.
- Maydell, E. (2018). 'It just seemed like your normal domestic violence': ethnic stereotypes in print media coverage of child abuse in New Zealand. *Media, Culture & Society*. 40(5). 707-724.
- Niner, S. Ahmad, Y. Cuthbert, D. (2013). The 'social tsunami': Media coverage of child abuse in Malaysia's English-language newspapers in 2010. *Media, Culture & Society*. 35(4). 435-453.
- Notley, T. Dezuanni, M. (2019). Advancing children's news media literacy: learning from the practices and experiences of young Australians. *Media, Culture & Society*. 41(5). 689-707.
- Özcan, G. (2023). Çocuk Hakları İhlali ve Çocuk İstismarı Açısından Çocuk Youtube Kanalları. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırması Dergisi*. 3(5). 64-72
- Serin, H. (2019). Sosyal Medyada Çocuk Hakları İhlalleri: Ebeveynler ve Öğretmenler Farkında mı? Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Nisan 20 (Özel Sayı). 1-27.
- Sinclair, R. (2004). Participation in practice: Making it meaningful, effective and sustainable. *Children & Society*. 18(2). 106-118.
- Şirin, M. R. (2013). Çocuk ve Medya: Eşitsizlikler Dünyası. *İletişim ve Diplomasi*. (2). 181-187.
- Şirin, M. R. (2018). Çocuk Hakları ve Medya Üzerine. *Çocuk ve Medeniyet*. (1). 5-10.

Tokuç, H. Duyan, V. (2021). Sosyal Medya, Aile ve Çocuk Etkileşiminin Çocuk Hakları Bağlamında İncelenmesi Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırması Dergisi. 1(1). 46-66

Tutar, C. (2014). Yazılı Basına Çocuk Haklarının Temsili: Hürriyet, Cumhuriyet, Sabah ve Zaman Gazeteleri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma. Journal of Yasar University. 9(34). 5760-5786

UNICEF. (2015). The state of the world's children 2015: Reimagine the future: Innovation for every child. UNICEF.

UNICEF. (2018). The state of the world's children 2018: Children in a digital world. UNICEF.

UNICEF. (2024). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Madde 13, Madde 17, Madde 28, Madde 29, Madde 36. <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>

Vaismoradi, M. Turunen, H. Bondas, T. (2013). Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study. Nursing & Health Sciences. 15(3). 398-405.

Vescovi, G., Schilling, L., Rowe, M.L. (2024). Digital Media and Language Development: The Role of Child-Directed Speech. In: Frizzo, G.B. (eds) Digital Media and Early Child Development. Springer, Cham. 109–123

Yüksel Özmen, Ş. (2012). Çocuğun Adı Yok: Televizyon Haberlerinde Çocuğun Sunumu ve Çocuk Hakları Bağlamında Değerlendirilmesi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. Bahar 34. 66-82.

Weatherred, J.L. Moscovitz, L. (2024). Exemplification of child abduction in US news media: Testing media effects on parental perceptions and assessment of risk. Journal of Experimental Criminology (20) 297–316

Williams, A. H. Williams, A. W. Renner, L. PettyJohn, M. E. Cash, S. J. & Schwab-Reese, L. M. (2024). I Need to Talk to Someone...What Do I Do?: Peer-to-Peer Disclosures of Child Maltreatment on Social Media. Journal of Family Violence. 1573-2851

Araştırma Makalesi / Research Article / Article de Recherche

YouTUBE’da TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ VE YURTTAŞ DİPLOMASİSİ: RUHİ ÇENET’İN “TÜRKLER BURADA HOŞ KARŞILANMIYOR: ERMENİSTAN” BAŞLIKLİ VLOG’U ÜZERİNE BİR ANALİZ

Gözde KURT YILMAZ

Doktor Öğretim Üyesi
İstanbul Beykent Üniversitesi
gozdekurt@beykent.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7358-9475

Abstract

Turkish-Armenian Relations and Citizen Diplomacy on YouTube: An Analysis of Ruhi Çenet’s Vlog Titled “Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan”

In this study, the statements made by Ruhi Çenet and the Armenians he interviewed in his vlog titled “Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan” which has received the highest number of views among Armenia vlogs on YouTube, are analyzed using Teun van Dijk’s critical discourse analysis method. The aim of the study is to discuss the role of Çenet’s and the Armenians’ discourse in the context of citizen diplomacy. The findings reveal that some of the Armenians interviewed by Çenet used discriminatory and hate speech against Turks. Moreover, Çenet’s discourse lacked a clear emphasis on intercommunal dialogue or a mutual search for resolution. It was also found that he made generalizations about both Turks and Armenians and used language that tended to create deeper divisions between the two societies. Therefore, the vlog was determined not to contribute to the field of citizen diplomacy.

keywords: Citizen diplomacy, YouTube, vlog, Turkish, Armenian

Résumé

Relations Turco-Arméniennes et Diplomatie Citoyenne sur YouTube : Analyse du vlog de Ruhi Çenet intitulé “Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan”

Dans cette étude, les propos de Ruhi Çenet et des Arméniens qu’il a interviewés dans son vlog intitulé “Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan” qui est le plus visionné parmi les vlogs sur l’Arménie sur YouTube, sont analysés à l’aide de la méthode d’analyse critique du discours de Teun van Dijk. L’objectif de cette étude est de discuter du rôle des discours de Çenet et des Arméniens dans le contexte de la diplomatie citoyenne. Les résultats révèlent que certains Arméniens interviewés par Çenet ont tenu des propos discriminatoires et haineux à l’égard des Turcs. De plus, le discours de Çenet ne met pas clairement l’accent sur le dialogue intercommunautaire ou la recherche mutuelle de solutions. Il a également été constaté qu’il fait des généralisations sur les Turcs comme sur les Arméniens, et qu’il utilise un langage susceptible de creuser davantage les divisions entre les deux sociétés. Par conséquent, il a été déterminé que ce vlog ne contribue pas au domaine de la diplomatie citoyenne.

mots-clés: Diplomatie citoyenne, YouTube, vlog, Turc, Arménien

Öz

Bu araştırmada, YouTube’da Ermenistan vlog’ları arasında en yüksek oranda görüntülenme sayısına erişmiş olan Ruhi Çenet’in “Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan” başlıklı vlog’unda Çenet’in ve röportaj yaptığı Ermenilerin söylemleri, Teun van Dijk’in eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın amacı, söz konusu videoda, Çenet ve Ermenilerin söylemlerinin yurttaş diplomasisi bağlamındaki rolünü tartışmaktır. Çalışma sonucunda, Çenet’in röportaj yaptığı bazı Ermenilerin Türklere yönelik ayrımcı ve nefret söylemi içeren ifadeler kullandığı, Çenet’in söylemlerinde ise toplumlar arası diyalog veya karşılıklı çözüm arayışına dair belirgin bir vurgu olmadığı, Çenet’in hem Türkler hem de Ermenilere yönelik genellemeler yaptığı ve toplumlar arasında daha derin ayrımlar yaratmaya yönelik bir dil kullandığı için vlog’unun yurttaş diplomasisi alanına katkı sunmadığı saptanmıştır.

anahtar kelimeler: Yurttaş diplomasisi, YouTube, vlog, Türk, Ermeni

Giriş

YouTube’da video içeriği üreten vlogger’lar son yıllarda çevrimiçi platformlarda önemli bir etkiye sahiptir. Bu kapsamda, Bayazıt, Durmuş ve Yıldırım (2017) ve Tolunay ve Ekizler (2021) vlogger’ların tüketicilerin çevrimiçi alışveriş tercihleri üzerindeki etkilerini, Ünsal, Elbir ve Eşiyok (2020) ise kozmetik sektöründe vlogger’ların satın alma kararları üzerindeki etkisini incelemiştir. Özdel (2018) vlog’ları, yeni reklam ortamı olarak ele almış ve vlog’lar üzerinden yapılan ürün tanıtımlarının anlam üretimini, Müftüoğlu, Babür Tosun ve Ülker (2018) ise YouTube vlog’larının e-ağızdan ağıza pazarlama iletişimindeki rolünü ve satın alma niyetini nasıl şekillendirdiğini, Canoğlu, Öz ve Yenilmez (2021) ise para-sosyal etkileşim ile markaya yönelik tutumlar arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Peralta (2019) seyahat vlog’larının bir destinasyonun imajını nasıl şekillendirdiğini, Silaban vd. (2022) seyahat vlog’larının tüketici davranışları üzerindeki etkisini ve müşteri katılımını incelerken, Maj (2024) ise seyahat vlog’larında sürdürülebilirlik ve kültürlerarası diyalog gibi temaların nasıl işlendiğini analiz etmiştir. Coşkun (2021) sosyal medyada temsil edilen yaşam imajlarını vlog’lar üzerinden inceleyerek, bu temaların toplumsal algılar üzerindeki etkilerini sorgulamış, Ozan Maden ve Tağ Kalafatoğlu (2022) ise vlog türlerini inceledikleri bir çalışma kaleme almıştır.

Bu araştırmada ise, Ruhi Çenet’in Ermenistan’da çektiği vlog’undaki söylemleri ve diyaloga girdiği Ermenilerin söylemleri, Teun van Dijk’in eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmekte, YouTube’da en yüksek oranda görüntülenme sayısına ulaşan Ermenistan vlog’u olan “Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan” başlıklı videoda, Çenet ve Ermenilerin söylemlerinin yurttaş diplomasisi bağlamındaki rolünü tartışmak amaçlanmaktadır.

Son yıllarda vlog’lar, halklar arası ilişkilerde ve yurttaş diplomasisinde önemli bir araç olarak dikkat çekmektedir. Özellikle, YouTube vlogger’ları, toplumsal algıları ve uluslararası ilişkileri şekillendiren güçlü aktörler haline gelmiştir. Geniş etki alanlarına rağmen, vlogger’ların bu platformlarda yer alan söylemleri ve içeriklerinin yurttaş diplomasisi üzerindeki etkisi henüz kapsamlı bir şekilde incelenmemiştir. Bu çalışma, bu boşluğu doldurmayı amaçlayarak, YouTube vlog’larının Türk-Ermeni ilişkileri üzerindeki etkilerini ve yurttaş diplomasisi bağlamındaki rolünü incelemektedir. Bu amaç kapsamında çalışma üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde vlog’ların dijital iletişimdeki rolü, ikinci bölümde yurttaş diplomasisi kavramı, üçüncü bölümde ise Çenet’in Ermenistan vlog’undaki söylemler Teun van Dijk’in eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise, Çenet’in vlog’unun yurttaş diplomasisi üzerindeki etkileri değerlendirilerek çalışma noktalanmaktadır.

Vlog'ların Dijital İletişimdeki Rolü

Vlog'lar, dijital iletişimin önemli bir parçası haline gelerek, bireylerin düşüncelerini, deneyimlerini ve yaşamlarını izleyicilerle paylaşımlarını sağlayan bir araç olarak öne çıkmaktadır. Vlog hazırlamak için genellikle telefon kameraları veya video kaydetme özelliğine sahip dijital kameralar kullanılmaktadır (Hibra vd., 2019). Vlog'ların önem kazanmasını sağlayan iki önemli unsur bulunmaktadır: İlki, vlog'un prototipi olarak kabul edilen blog; ikincisi ise vlog kavramını hayata geçiren ve bir gelir kapısı haline dönüştüren YouTube'dur (Özdel, 2018). Son yıllarda, blogların kullanımındaki değişim, YouTube'un yükselişi ve video paylaşım sıklığındaki artışla birlikte belirginleşmiştir. Vlog'ların en önemli özelliği, bir kişinin kendi deneyimlerini video olarak paylaşabilmesine imkân tanınmasıdır. Bu açıdan vlog'lar, diğer video türlerinden (reklam, film, haber vb.) farklıdır (Fidan ve Debbağ, 2018). Vlogger'lar, öncelikle bilgiyi filtreleyip, ardından kendi görüşlerini ekleyerek içeriklerini paylaşmaktadır. Bu bağlamda, Tolson'ın belirttiği gibi "YouTube'daki vlog'lama, aracılı iletişim biçimi olarak belirgin bir şekilde özgün bir form olarak görülmektedir" (Tolson, 2010, s. 279). Burgess ve Green (2009, s. 54), vlog'lamanın farklı bir yönünün, izleyicilere yüz yüze iletişim hissi vermesi olduğunu belirtmektedir. Vlogger'lar, izleyiciyle konuşuyormuş gibi hareket etmekte; bu da izleyici kitlesinde bir yakınlık duygusu yaratmakta ve sürece dahilmiş gibi hissetmelerini sağlamaktadır.

Vlog'lar, büyük izleyici kitleleri tarafından izlenmekte, özgün (Cunningham ve Craig, 2017), güvenilir (Johnson ve Kaye, 2004) ve gerçekçi doğalarıyla milyonlarca izleyiciyi çekmektedir (Lee ve Watkins, 2016). Bu nedenle, vlog'lar, sosyal medyada mevcut olan diğer içerik türlerine kıyasla bireylerin satın alma kararları üzerinde daha fazla etkiye sahiptir (Burgess ve Green, 2009; Djafarova ve Rushworth, 2017). Örneğin, YouTube'daki bazı vlogger'lar gerçek kanaat önderleri (Stein vd., 2020) haline gelmiş ve vlog'lar, yönetsel açıdan önemli bir konum kazanmıştır (Lee ve Watkins, 2016; Tolunay ve Ekizler, 2021, s. 3045). Gercely (Gercely'den aktaran Maden ve Tağ Kalafatoğlu, 2022, s. 4), vlog'ları şu alt kategorilere göre sınıflandırmaktadır:

1. Ürün İncelemeleri: Bu tür vlogger'lar, belirli ürünler hakkında bilgi sunarak, tüketicilerin satın almayı düşündükleri ürünleri denemekte ve değerlendirmektedirler.
2. Komedi: Eğlence amaçlı çekilen vlog'lar, "mizah" kavramı altında toplanmaktadır ve izleyicilere eğlenceli içerikler sunar.
3. Güzellik/Fashion/Fitness: Bu tür vlog'larda, vlogger'lar güzellik ürünleri, fitness hareketleri hakkında izleyicilerine tavsiyelerde bulunmakta ve ürünleri denemektedir.
4. Eğitim/Tutorial: Eğitim amaçlı vlog'lar, belirli bir konu kısıtlaması olmaksızın izleyicilere bilgi sağlamayı hedeflemektedir.
5. Yaşam Tarzı Vlog'ları: Bu türde, vlogger'lar günlük yaşamlarını kaydederek takipçileriyle paylaşmaktadır.

6. PC Oyun Vlog'ları: Bilgisayar oyunlarının tanıtıldığı, oynandığı ve vlogger'ın yaşam tarzının paylaşıldığı bir türdür.
7. Film/TV/Kitap İncelemeleri: Bu türde vlogger'lar, okudukları kitaplar ve izledikleri programlar hakkında eleştirilerde bulunmaktadır.
8. Seyahat: Vlogger'lar, seyahat ettikleri yerleri ve yolculuk deneyimlerini izleyicilere sunmaktadır.
9. Pop Kültürü/Dedikodu: Vlogger'lar, ünlülerin son haberlerini ve gelişmeleri incelemektedir.
10. Tıklama Tuzağı: Diğer araştırmacılar tarafından genellikle bir vlog türü olarak tanımlanmayan bu kavram, Gercely'nin tanımında yer almakta ve izleyicileri video tıklamaya yönlendiren taktikler olarak tanımlanmaktadır.

Vlog'lar, bireylerin yalnızca kişisel deneyimlerini aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal ve kültürel etkileşimleri güçlendiren, yurttaş diplomasisi alanı kapsamında uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynayan bir içerik türü haline gelmiştir.

Yurttaş Diplomasisi

Yurttaş diplomasisi, her bireyin kendi ülkesiyle ilgili algıları şekillendirmede aktif bir rol ve sorumluluğa sahip olduğunu göstermektedir. Bu etkileşim, toplulukların ortak bir anlam oluşturmalarına yardımcı olmaktadır (Mueller, 2009). Hoffman, vatandaşların, resmi diplomatik çabaları tamamlayarak, ülkenin ulusal çıkarlarını desteklemek için etkileşimde bulunma hakkına ve sorumluluğuna sahip olduklarını vurgulamıştır (Odoğ ve Nwogbaga, 2014). Amerikalı fizik profesörü Dr. Robert W. Fuller, 1970'ler ve 1980'lerde, Soğuk Savaş sonucunda ortaya çıkan gerginlikleri hafifletmek amacıyla yurttaş diplomasisinin öncüsü olmuş, Sovyet ve Amerikan bilim insanları arasında televizyonda tartışmalar düzenlemek gibi çeşitli projeler gerçekleştirmiş ve kendisini bir "yurttaş diplomat" olarak tanımlamıştır (Salamon, 2004). Fuller ("New Society Publishers", t.y.), Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla gerilim ve ırkçılığın azalması ve barışın tesis edilmesi için yurttaş diplomasisinin politik meseleler konusunda daha fazla önem kazandığını belirtmektedir. Soğuk Savaş dönemi boyunca, yurttaş diplomasisi bireylerin ve grupların uluslararası ilişkilerdeki rolünün belirginleştiği bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş döneminden bu yana, yurttaş diplomasisi kavramının etki alanı genişlemiş ve dünya genelinde bireylerin uluslararası ilişkilerde aktif rol oynamalarını sağlamıştır.

Yurttaş diplomasisi, bireylerin ve sivil toplum kuruluşlarının uluslararası ilişkilerde resmi diplomatik süreçlerin ötesinde aktif rol oynadığı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Kültürel değişim programları, sosyal medya platformları ve sivil toplum projeleri, yurttaş diplomasisinin önemli araçlarıdır (Hoffman, 2008). Malek (2013) yurttaş diplomasisinin, farklı uluslardan bireyler arasındaki resmi olmayan etkileşimleri işaret ettiğini ve katılımcıların birbirleri hakkındaki olumsuz, basmakalıp yargılarını aşmalarına yardımcı olabileceğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım uluslararası

çatışmaların çözümünde de etkili bir araçtır (Melissen, 2005). Bireyler, kendi ulusal hükümetlerinin politikalarının yanı sıra, kendi kültürel kimliklerini paylaşarak uluslararası alanda etkili olabilirler. Bu durum, özellikle çatışma bölgelerinde umut ve dayanışma sağlayabilmektedir (Lynch, 2006). Yurttaş diplomasisi, kriz anlarında çatışmalı grupları bir araya getirmesi açısından reaktif, kriz olmayan dönemlerde ise karşılıklı anlayışı teşvik edici adımların geliştirilmesi açısından proaktif bir uygulama olarak değerlendirilmektedir (Çevik, 2016, s. 34).

Yurttaş diplomatların rolleri ve işlevleri, diplomatlarla karşılaştırılarak daha iyi anlaşılabilir. Fulda (2019) bu karşılaştırmayı yaparken, yurttaş diplomatları halktan halka düzeyde faaliyet gösteren, kamu yararını gözetten, kendi vizyonlarını yöneten bireyler olarak tanımlamaktadır. Bu kişiler, dil yeterlilikleri ile genel veya özel uzmanlık bilgisine sahip olan kişilerdir ve bu kişilerin etkinlikleri için davet edilmeleri, talep edilmeleri, takdir edilmeleri ya da en azından bu kişilere hoşgörü ile yaklaşılması gerekmektedir. Fulda'nın tanımı, yurttaş diplomatları, bir devletin büyükelçisi olmaktan çok, onun tanıtımını yapan kişiler olarak sınırlandırmaktadır. Bunun yanı sıra, yurttaş diplomatların kültürel bir anlayışla, kişisel ilişkilere dayandığı, güç veya politika etkisi açısından kurumsal diplomatlarla karşılaştırılmadığı belirtilir (Stanzel, 2018). Sharp'ın (2001) önerdiği tipoloji, yurttaş diplomatların temsil işlevine odaklanarak, kimin temsil edildiği ve kim için temsil edildiği gibi iki boyut etrafında organize edilmiştir. Bu tipoloji beş türde yurttaş diplomatı tanımlamaktadır:

1. *Aracı olarak yurttaş diplomat,*
2. *Sektörel, bölgesel veya yerel ekonomik çıkarların temsilcisi olarak yurttaş diplomat,*
3. *Belirli bir amaç için lobici veya savunucu olarak yurttaş diplomat,*
4. *Mevcut politikaları ve/veya siyasi düzenleri altüst eden veya dönüştüren yurttaş diplomat,*
5. *Uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör olarak yurttaş diplomat.*

Bu kimliklerden herhangi birinin gelişimi, bireyleri bir devletin, bir organizasyonun, bir konunun veya kendilerinin temsilcisi haline getirmektedir (Nye, 2008). Ancak profesyonel diplomatlar gibi, yurttaş diplomatların resmi bir yol haritası yoktur. Bhandari ve Belyavina, (2011, s. 3) "yurttaş diplomasisi" kavramının, iki farklı fikri bir araya getirdiğini ileri sürmektedir: Özel bireylerin kendi çıkarlarını gözeterek gerçekleştirdiği bireysel çabalar ve ülkeler arasında iş birliği için bir çerçeve sunan diplomasi. Bhandari ve Belyavina, bu tür faaliyetlerin hem ev sahibi hem de ev sahibi kurumlar üzerindeki etkisini; daha geniş toplulukları ve kamu diplomasisi faaliyetlerini anlamının önemine dikkat çekmektedir. Montville (1991) 1982'de "Track-two diplomacy" (Dolaylı diplomasi) terimini kullanarak, bu etkileşimlerin resmi olmayan, gayri resmi nitelikte olduğunu vurgulamıştır. Montville tarafından "gayri-resmi diplomasi" olarak da adlandırılan bu süreç, devlet dışı aktörlerin katkısını vurgulamaktadır. Diamond ve McDonald (2013, s. 4-5), kavramı "Multi-Track Diplomacy" (Çok

kanallı diplomasi) olarak genişleterek, resmi müzakerelerin ötesinde bireylerin ve farklı grupların nasıl bir araya gelebileceğini göstermiştir. Amerikalı Büyükelçi John W. McDonald'ın devlet dışı aktörlerin uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisini vurgulaması, yurttaş diplomasisinin anlaşılmasında önemli bir aşamadır. Kavram, devlet ve devlet dışı aktörler arasında iş birliğini de kapsayacak şekilde genişlemiştir ve bu durum, hükümet girişimleri ile tabandan gelen hareketler arasında bir sinerji gerektirdiğini göstermektedir (Odoh ve Nwogbaga, 2014).

Williams, Goose ve Wareham (2008, s. xvii-xviii), yurttaş diplomasisi kavramlarını kabul etmekle birlikte, bunun resmi diplomasiyi tamamlayabileceğini veya ona karşı çıkabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca, yurttaş diplomasisinin kapsamı, çatışma ve barışın ötesine geçerek eğitim, sağlık ve toplumsal kalkınma gibi konuları da içermektedir. Bu yaklaşım, devletin ve yurttaşların rollerinin giderek iç içe geçtiğini ve etkili diplomasi için iş birliğinin şart olduğunu ortaya koymaktadır (Brown vd., 2009). Sharp (2001), yurttaş diplomasisini sadece kamunun devlet diplomasisine katılımı olarak görmenin ötesinde, bireylerin uluslararası ve ulus-ötesi düzeydeki etkileşimlerine de atıfta bulunmaktadır. Kişisel ilişkiler ve spontane eylemler, devletler arası ilişkilerin temel bileşenleri haline gelmiştir ve bu eylemler resmi diplomatik çabalarla doğrudan bağlantılı olmasa bile önem taşımaktadır.

Chigas (2003), yurttaş diplomasisinin tutum ve iletişimi dönüştürmede kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Chigas'ın belirttiği gibi, resmi olmayan etkileşimler—ister dostane ister düşmanca olsun—çatışmaları ve krizleri insancillaştırabilir, katılımcıların ortak korkularını, ihtiyaçlarını ve endişelerini tanımalarına yardımcı olabilir. Bu yeni türdeki güven ve bazen dostluk, müzakere için elverişli bir ortam yaratmada hayati olabilir. Ancak, Chigas, bu kişisel ilişkilerin genellikle mevcut ortamın dışına uzanmadığını, bu durumun daha geniş etkilerini sınırlayabileceğini belirtmektedir. Yine de yurttaş diplomasisi, açık diyalog ve anlayışı teşvik ederek daha etkili müzakerelere zemin hazırlayabilmektedir.

Günümüzde ise video paylaşım platformları ve sosyal ağlar gibi dijital platformların yaygınlaşması, farklı milletler arasındaki diyalogu daha da geliştirmiştir. Bireyler, sosyal medya aracılığıyla küresel çapta büyük kitlelere ulaşarak kendi hikayelerini ve kültürlerini tanıtmaya fırsatı bulmuşlardır. Dijitalleşme, devletlerin diplomatik süreç üzerindeki “birincil kontrol kaybını” artırarak, bireylerin uluslararası yumuşak güç sistemine erişmesini sağlamıştır. Bu dönüşüm, sosyal medya gibi iletişim platformlarının bireylere sağladığı güçle, bir bireyin, önceki yüzyılda yalnızca devletlerin sahip olduğu iletişim gücüne ulaşmasını mümkün kılmıştır (Cull, 2011). Devlet dışı aktörlerin, kamu diplomasisini uluslararası düzeyde kullanarak etkili bir şekilde küresel destek sağlaması, yurttaş diplomasisinin önemini artırmaktadır (Sancar, 2012, s. 160). Tüm bu kavramların ve süreçlerin vlog'lar aracılığıyla dijital dünyaya taşınması sonucunda, dijital diplomasi, geleneksel diplomatik süreçleri daha erişilebilir hale getirirken, bireyleri yurttaş diplomat rolüne taşımaktadır. Bu durum, diplomasi sürecini genişleterek toplumsal tabana yaymakta ve ortaya yeni bir iletişim düzeni çıkmaktadır (Kekevi, 2018, s. 313).

Yöntem

Bu araştırmada, Çenet'in YouTube'daki Ermenistan vlog'undaki söylemleri ve diyaloga girdiği Ermenilerin söylemleri, Teun van Dijk'in eleştirel söylem analizi yönteminden yararlanılarak incelenmektedir. Araştırmada, YouTube'da en yüksek oranda görüntülenen Ermenistan vlog'u olarak Çenet'in videosunda Çenet'in ve diyaloga girdiği Ermenilerin söylemlerinin yurttaş diplomasisi bağlamındaki rolünün tartışılması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın evrenini, YouTube platformunda bulunan tüm Ermenistan vlog'ları oluşturmaktadır. Çalışmada, amaçlı örneklem seçimi yöntemi tercih edilerek 30 Ekim 2024 tarihinde YouTube ana sayfası açılmış ve arama kutusuna "Ermenistan" kelimesi yazılmıştır. Videolar, YouTube'un filtreleme özelliği kullanılarak, görüntülenme sayısına göre sıralanmıştır. Bu videolar arasından en fazla görüntülenmeye sahip olan ve kullanıcı türevli içerik özellikleri taşıyan Çenet'in vlog'u araştırmanın örneklemini teşkil etmektedir. Çalışma, yalnızca bir video üzerinden yapılan söylem analiziyle sınırlıdır ve bu nedenle, söylem analizi yönteminin amacı ve hedefine uygun şekilde, YouTube üzerindeki diğer vlog içerikleri, farklı içerik üreticileri ve onların video söylemleri hakkında genelleme yapılması mümkün değildir. Bu çalışmada, yalnızca YouTube ele alınmış; diğer video paylaşım platformları ise inceleme dışında bırakılmıştır.

Bu araştırmada, Van Dijk'in geliştirdiği eleştirel söylem analizi yöntemi, Çomu'nun (2012) "Video Paylaşım Ağlarında Nefret Söylemi: YouTube Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinde video paylaşım platformlarının özgün özelliklerini göz önünde bulundurarak oluşturduğu analiz modeline uygun bir şekilde uygulanmıştır. Bu doğrultuda, videodaki söylemler, Van Dijk'in haber analizi yaklaşımına benzer bir şekilde mikro ve makro düzeylerde incelemeye alınmıştır. Bu çalışmada, üç temel araştırma sorusu üzerine odaklanılmıştır:

1. Araştırma Sorusu: Ruhi Çenet'in vlog'unda, Çenet ile Ermeniler arasında gerçekleşen diyaloglar şematik yapı çerçevesinde olumsuz olarak mı sunulmaktadır?
2. Araştırma Sorusu: Ruhi Çenet, vlog'undaki söylemlerinde Ermenilere karşı ayrımcı bir dil kullanmakta mıdır?
3. Araştırma Sorusu: Ruhi Çenet'in vlog'unda yer alan Ermeniler, Türklere yönelik söylemlerinde ayrımcı bir dil kullanmakta mıdır?

Araştırma örneklemini içinde yer alan vlog'da Çenet'in ve diyaloga girdiği Ermenilerin söylemlerinin incelenebilmesi amacıyla, çalışmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

1. Örneklem kapsamında incelenen Ruhi Çenet'in vlog'unda Çenet ve Ermenilerin diyalogları şematik yapı çerçevesinde olumsuz olarak sunulmaktadır.

2. Örneklem kapsamında incelenen Ruhi Çenet'in vlog'unda Çenet Ermenilere karşı ayrımcı bir dil kullanmaktadır.
3. Örneklem kapsamında incelenen Ruhi Çenet'in vlog'unda Ermeniler Türklere karşı ayrımcı bir dil kullanmaktadır.

Analize dahil edilen videoya ilişkin bilgilere, video künyesi bölümünde yer verilmiştir. Bu bölümde, başlık, URL, video süresi, yayın tarihi, açıklama, etiketler, izlenme sayısı ve yorum sayısı gibi veriler sunulmuştur. Videodaki söylemler metin olarak incelenmiş, görsel ve işitsel öğeler ise ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Analizde kullanılmak üzere, Teun van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi, YouTube arayüzüne uygun bir şekilde aşağıda yer alan tabloya uyarlanmıştır.

Tablo 1. Video paylaşım ağlarında söylem analizi uygulama modeli (Çomu, 2012)

A. Makro Yapı 1. Tematik Yapı a. Başlık b. Video Tanımı c. Etiketler 2. Şematik Yapı a. Durum Tanımı 1. Videonun Anlatım Dili 2. Sonuçlar 3. Ardaalan Bilgisi 4. Bağlam Bilgisi B. Mikro Yapı 1. Sentaktik Çözümleme a. Cümle Yapılarının Aktif veya Pasif Olması b. Cümle Yapılarının Basit veya Karmaşık Olması 2. Bölgesel Uyum a. Nedensel İlişki b. İşlevsel İlişki c. Referansal İlişki 3. Kelime Seçimleri (Metafor, metanomi, düz değişmece) 4. Retorik a. Görseller b. İnandırıcı Bilgiler

Çalışmanın Bulgularının Değerlendirilmesi

Çalışma kapsamında, 30 Ekim 2024 tarihinde YouTube arama çubuğuna “Ermenistan” kelimesi yazılarak ulaşılan “Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan” başlıklı video incelenmiştir. Söz konusu video, YouTube’da Türk YouTuber’ların çektiği Ermenistan vlog’ları arasında en yüksek oranda görün- tülenme sayısına erişmiş olan videodur. Tablo 2.’de tanım ve künyesi yer alan söz konusu video, Van Dijk’in Söylem Çözümlemesi yöntemiyle makro ve mikro düzeyde analiz edilmiştir.

Makro Yapı

Tematik Yapı

“Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan” başlıklı video, tematik ya- pının temel unsurları olan başlık, tanım ve etiketler doğrultusunda incelendiğinde, videonun ana fikri ile başlığın uyumlu olduğu sonucuna varılmaktadır. Videonun başlığında Ermenistan’da Türklere yönelik olumsuz bir yaklaşımın olduğu vurgu- lanmaktadır. Video sokak röportajları yapan Ruhi Çenet adlı YouTuber tarafından Türkler, Türkiye ve Azerbaycan’a ilişkin tarihi ve siyasi meseleler hakkında Erme- nistan’daki sıradan bireylere soru sorması ve Ermenistan’da bir Türk turistin Türk kimliği ve Türkçe konuşması nedeniyle karşılaştığı zorluklar çerçevesinde kurgu- lanmıştır. Çenet, sokakta karşılaştığı Ermenilere sorular sorduğu, Türkler, Türkiye ve Azerbaycan’ın tarihi ve siyasi ilişkileri üzerine ve Ermenistan’a ilişkin tarihsel, sosyal ve ekonomik bağlamda açıklamalar yaptığı bölümler arasında Erivan’da çe- şitli yerlerde gezmektedir. Video tanımında Çenet, Türkiye ile sınırları kapalı olan Ermenistan’a Hong Kong’dan geldiğini ve Ermenilerin Türkiye’ye ve Türklere yö- nelik bakış açılarını sorduğunu belirtmektedir. Aynı kısımda, Çenet’in kendine ait sosyal medya hesapları ve web sitesi adresine yer verdiği görülmektedir. Video ile ilgili herhangi bir etiket bilgisi bulunmamaktadır ancak içerik YouTube’da “eği- tim” kategorisinde yer almaktadır.

Tablo 2. Youtube üzerinde yer alan “Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan” başlıklı videonun söylem çözümlemesi

Başlık	Türkler Burada Hoş Karşılanmıyor: Ermenistan
URL	https://www.youtube.com/watch?v=baQKJMzt3Vk
Süre	15 dakika 44 saniye
İzlenme Sayısı	10.779.482
Beğeni Sayısı	513 bin
Yorum Sayısı	66.920
Kategori	Eğitim
Diğer Sosyal Ağlara veya Web Sitelerine Link Verme Durumu	Ruhi Çenet Medya’ya Ücretsiz Abone Olun ► https://goo.gl/MKi8tn Instagram’da Ruhi Çenet ► / ruhicenet Twitter’da Ruhi Çenet ► / ruhicenet

Şematik Yapı

Videonun Anlatım Dili

Çenet, video formatına uygun olarak, konuşma diline yakın, sade bir üslup tercih ederek önce Ermenistan’a nasıl geldiğinden ve oradaki ilk izlenimlerinden bahsetmekte, sonra polisle yaşadığı sorunları çoğunlukla gizli çekimler ile (gizli ses kayıtları olarak) aktarmakta, ardından Ermeniler ile yaptığı röportajları paylaşmakta, Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki tarihi ve siyasi meseleleri kurgulanmış ek görüntüler ile aktarmakta ve Ermenistan’daki yaşama ilişkin genel değerlendirmeler yaparak videoyu sona erdirmektedir. Çenet, videoya eklenen, kurgulanmış söz konusu ek görüntüler ile Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan’ın tarihi ve siyasi ilişkilerine yönelik adeta ders anlatır gibi açıklamalar yapmaktadır. Çenet’in söz konusu videosunun eğitim kategorisinde yer alması bu anlatım biçimini açıklar niteliktedir.

Sonuçlar

Videoda Çenet, dört Ermeni ile röportaj yapmaktadır.¹ Bir Türk olarak Çenet Ermenileri, Ermeniler de Türkleri ikili karşıtlıklar ekseninde değerlendirmekte, “biz” ve “onlar” karşıtlığı üzerinden birbirlerini ötekileştirmektedir.

Ardalan

Söz konusu video, Ermeni soykırımı iddialarını, Türklerin ve Azerilerin ilişkilerini ve tüm bu iddialar ile ilişkiler üzerinden Ermenilerin Türk kimliğine karşı duyduğu öfkeyi ve nefreti yansıtmakta, Türkiye’nin sözde Ermeni soykırımı iddiaları nedeniyle, Azerbaycan’ın ise Hocalı Katliamı nedeniyle mağdur taraf olduğunu, dolayısıyla esas suçlanması gereken tarafın Ermenistan ve Ermeni halkı olduğunu vurgulamaktadır.

Bağlam

Ermenistan’ın “Ermeni Soykırımı” olarak adlandırdığı olaylar ve bu olayların sorumlusu olarak gördükleri Türkler, Ermeni halkının toplumsal belleğinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye ise söz konusu olayları “1915 Olayları” olarak tanımlamakta ve soykırım iddialarını resmî olarak reddetmektedir.

Türk-Ermeni ilişkilerini etkileyen başka bir olay ise İkinci Dağlık Karabağ Savaşı’dır. 27 Eylül 2020’de Ermenistan ile Azerbaycan arasında başlayan bu savaş, 10 Kasım 2020’de sona ermiş; savaşın galibi Azerbaycan, önemli toprak kazanımları elde ederek Dağlık Karabağ’ın büyük bir kısmını Ermenistan’dan geri almıştır. Ruhi Çenet söz konusu YouTube videosunu bu savaşın ardından, 12 Şubat 2021 tarihinde YouTube’da yayımlamıştır. Ancak videonun, ilgili savaş öncesinde mi yoksa sonrasında mı çekildiğine dair herhangi bir bilgi içerikte yer almamaktadır.

Videoda Çenet’in röportaj yaptığı Ermenilere “Türkler hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusunu yöneltmesiyle birlikte, bazı katılımcıların Türkleri sevmediklerini açıkça ifade ettikleri, bununla birlikte Ermeni soykırımı iddiaları bağlamında Türklerle yönelik nefret söylemi olarak değerlendirilebilecek ırkçı ve ötekileştirici açıklamalarda bulundukları görülmektedir.

“Hocalı Katliamı/Hocalı Soykırımı” konusuna da değinen Çenet, röportajlar üzerinden Ermenilerin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ya da olayı

1 Çenet’in 1. röportajında sorduğu sorular: “Have you ever been to Turkey? What do you think about the Turkish people? Have you ever heard about Hocalı Massacre?” (Türkçe çevirisi: “Türkiye’ye hiç gittiniz mi? Türk halkı hakkında ne düşünüyorsunuz? Hocalı Katliamı’nı duydunuz mu?”). Çenet’in 2. röportajında sorduğu sorular: “What do you think about the Turkish people? Are you angry to Turkish people? Have you heard about Hocalı Massacre?”. (Türkçe çevirisi: “Türk halkı hakkında ne düşünüyorsunuz? Türklere sinirli misiniz? Hocalı Katliamı’nı duydunuz mu?”). Çenet’in 3. röportajında sorduğu soru: “Do you know Hocalı Genocide?” (Türkçe çevirisi: “Hocalı Soykırımı hakkında bilgi sahibi misiniz?”). Çenet’in 4. röportajında sorduğu soru: “Do you know about Hocalı Massacre?” (Türkçe çevirisi: “Hocalı Katliamı hakkında bilgi sahibi misiniz?”)

farklı siyasi görüşlerle yorumladıklarını aktarmakta; buna karşın Ermeni soykırımının Ermeniler tarafından daha fazla öne çıkarıldığını vurgulamaktadır. Video boyunca, olayların tarihsel ve siyasal bağlamı kurgulanmış ek görüntülerle desteklenmekte ve Çenet, röportajlarda yalnızca soru sorarak tarafsız bir duruş sergiliyor gibi görünse de, video genelinde Türkiye'nin sözde Ermeni soykırımı iddialarına karşı geliştirdiği resmî söylemi savunduğu anlaşılmaktadır.

Mikro Yapı

Sentaktik çözümleme

Konuşma metni ve röportajlar, büyük ölçüde aktif fiillerin kullanıldığı, basit cümlelerden oluşmaktadır. "Beni burada temsil eden bir mecra yok." ve "Ermenilerle ilgili daha fazla şey öğreneceğiz." cümleleri aktif fiillerin kullanıldığı basit cümlelere örnek olarak verilebilir. Çenet, genellikle kısa ve öz cümleler kurarken, önemli vurgular yapmak için daha uzun ve karmaşık cümlelere de konuşmasında yer vermektedir. Örneğin "Amerika başkanı Wilson'ın yayınladığı beyannamenin 12. maddesinde dağılan Osmanlı İmparatorluğu'nda hangi halk çoğunluksa orada kendi devletini kurabilir ifadesi Ermenileri bulundukları bölgedeki Türk nüfusunu azaltarak kendi devletini kurma hayaline sokmuştur ve isyanlar katliama dönmüştür." cümlesi uzun cümle yapısına sahiptir.

Bölgesel Uyum

Konuşma, büyük ölçüde Çenet'in kişisel gözlem ve yorumlarını içerdiğinden, içerikte kişisel yargıları yer almaktadır. Olaylar ve durumlar arasındaki ilişkileri açıklamak amacıyla nedensellik bağlarına sıkça başvurulmaktadır. Örneğin, "Türkiye'nin Ermenistan'a iki sınır kapısı vardı fakat bu sınır kapıları Ermenistan'ın Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ'ı işgal etmesi üzerine Türkiye tarafından protesto amacıyla kapatıldı." ifadesinde açık bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Burada "Türkiye'nin Ermenistan'daki iki sınır kapısının kapalı olması" durumu, "Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait olan Dağlık Karabağ bölgesini işgal etmesi" olayının bir sonucu olarak sunulmaktadır. Benzer şekilde, "Osmanlı İmparatorluğu kendi güvenliğini sağlayabilmek için Ermeni nüfusunu toplayıp yine kendi bölgesinde olan ve daha güvenli olduğunu düşündüğü sınıra sokmak istemiştir. Onları tehcir etmeye yani göçe zorlamıştır." cümlelerinde de neden-sonuç ilişkisi kurulmaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı yönetiminin Ermeni topluluğunu bir tehdit olarak algılaması, tehcir politikasının temel gerekçesi olarak aktarılmaktadır.

Röportaj yapılan ilk Ermeninin "Everyone here in Armenia is related with the genocide" (Alt yazıdaki Türkçe çevirisi: "Ermenistan'daki herkesin soykırımla bağlantısı vardır.") ifadesi ise, soykırımın yalnızca tarihsel bir olay değil, aynı zamanda tüm Ermeni halkının kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Bu söylem, Ermeni toplumunun soykırıma karşı geliştirdiği kolektif hafızayı ve bu hafızanın kimlik inşasında oynadığı belirleyici rolü gözler önüne sermektedir.

Kelime Seçimleri

Çenet'in, Türk ve Ermeni kimliklerinin karşıtlıkları üzerinden bir anlatı kurduğu, savunma, mağduriyet, dışlanma ve soykırım gibi güçlü terimler üzerinden söylemlerini inşa ettiği görülmektedir. "Ermenistan Türkiye'nin komşu ülkesi ama bakmayın komşu olduğumuza. Birbirlerine karşı sınırlarını kapatmış, yakın ama anlam olarak birbirlerine en uzak iki ülkeyiz." cümlelerinde Türkiye ve Ermenistan'ın iki komşu ülke olarak coğrafi anlamda birbirine yakın ülkeler olsalar da aslında tarihsel, diplomatik ve duygusal olarak birbirlerinden son derece uzak olduklarını vurgulamaktadır. Çenet'in şu cümlesi de bu yaklaşımını desteklemektedir: "Sınırdış ülkelerimiz arasından Türk turistlerin en az gittiği ülkedeyim. Bir Türkün belki olmak istemeyeceği bir yerdeyim ama işin aslı nedir bilmiyorum ve bizi burada başka neler bekliyor bunları göreceğiz." Bu cümlede Çenet, ziyaret ettiği Ermenistan'ın Türk turistler tarafından genellikle daha az tercih edilmesinin, bu bölgeye karşı bir önyargı ya da isteksizlik oluşturmalarının nedenlerini sorgulamaktadır. Bu cümlede, bir yandan yabancı bir yerin ne gibi sürprizler sunabileceği hakkında bir merak varken, diğer yandan da Türklerin daha az tercih ettiği bir yer olmasının verdiği bir tedirginlik hissi bulunmaktadır.

"Çevremizde 15-20 polis var" ve "çevreden geçen tüm herkes bize bakıyordu" cümleleri ile, olayın büyüklüğü ve bu durumun yarattığı olağanüstü durum rakamlar üzerinden aktarılmak istenmektedir. Polisin "No Turkey!" (Türkçe çevirisi: "Türkiye yok!") ifadesi, Türkiye'ye karşı olumsuz bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. "Yani Ermeniler Türkiye'de daha rahat yaşayabilirken biz sadece bir hafta geçirdik ve neredeyse her gün polisler bizi durdurdu. Türkçe konuştuğumuzu duyan polisler bize her gün pasaport kontrolü yaptı." Bu açıklamada da görüldüğü üzere Türkçe konuşmak, Ermenistan'da öteki kimliğini daha da pekiştiren bir eylem haline gelmekte ve bir tehdit gibi algılanmaktadır. "Türk olduğumuzu söyledüğümüzde bayağı bir sorguladılar. Yaklaşık 15 dakika sorgulama süreci sürdü. Bu gördüğümüz yer Cumhuriyet Meydanı. Republic Square olarak geçiyor. Burada ne fotoğraf ne de video çekebilirsiniz dediler. Halbuki en turistik yerindeyiz şehrin." cümlesinde Çenet, bir Türk turist olarak Ermenistan'da güvenlik tehdidi olarak görüldüğünü ve ayrımcılığa maruz kaldığını aktarmaktadır.

"Ben buraya gelmesem, şu ana kadar hiçbir YouTuber buraya gelmedi. Belgesel de görmedim ben Ermenistan'la alakalı. Birinin buraya gelip burayı anlatması lazım. Ertesi gün Ermenilerin içine karıştım. Kaldırım taşına çıkmış kibirli bir Ermeninin gerçek düşüncelerini görebilmek için konuşmasını kesmedim." cümleleri, Çenet'in Ermenilerin arasına girip onları gözlemlemeye çalıştığını, onları anlamaya yönelik özel bir çaba harcadığını göstermektedir. "Kaldırım taşına çıkmış kibirli bir Ermeni" ifadesi, sosyal statü farkını ve kibirli bir tavrı betimleyen bir ifadedir. Bu kişinin daha yüksek bir yerde durarak, Çenet'ten üstün olduğunu düşündüğünü işaret etmektedir. "Gerçek düşüncelerini görebilmek için konuşmasını kesmedim" cümlesi Çenet'in düz anlamda bu kişinin düşüncelerini anlayabilmek için sabırlı bir şekilde dinlemeyi tercih ettiğini göstermektedir. Diğer

yandan yan anlamsal olarak bu kişinin Türklere yönelik nefret söylemi içeren bir konuşma yapmış olmasına rağmen Çenet'in bu kişinin düşüncelerini açıklayabilmesi için konuşmaya müdahale etmediğini söylemek mümkündür.

Çenet videoda dış ses kullanarak "Daha sonra Ermenilerin sözde soykırım müzesine gittim." cümlesini videoya ekleyerek Erivan'daki Soykırım Müzesi'nde gezmeye başlamaktadır. "Sözde soykırım müzesi" nitelendirmesiyle Çenet'in Ermeni soykırımı iddialarını reddettiği anlaşılmaktadır. Müzede dolaşırken polislerin görüntüye girmesiyle, yumruğunu sıkmış bir polisin elinin görüntüsü de ekrana gelmektedir. Çenet'in "Dikkat ettiyseniz polisin eli yumruk şeklinde. Düşmanca bir tavırla geldiler ve bizi yine sorgu için götürdüler." cümlesi düz anlamda, polislerin Çenet'e agresif bir şekilde, düşmanca yaklaştığı vurgulanmaktadır. Yan anlamda ise, bu ifadeler, polisin Türklere karşı tehditkâr bir tavırla hareket ettiğini aktarmaktadır. Bu kısımdan sonra gizli çekim yapılarak polislerle olan diyalogların gizli şekilde kaydedilmiş ses kayıtları aktarılmaktadır. Çenet'in polislerle söylediğini iddia ettiği "Şüphelenmesinler diye öğrenci olduğumuzu söyledik" cümlesi, Çenet'in tarihsel ve politik güç ilişkileri içinde bireysel konumlanma biçimini açığa çıkarmaktadır. Çenet, gerçek kimliğini gizleyerek öğrenci kimliğine sığınmıştır. "Öğrenci" rolü, politik veya ideolojik amaçlardan uzak, nötr ve meşru bir kimlik olarak konumlandırılmaktadır. Çenet'in kendilerini "öğrenci" olarak tanımlaması, yalnızca kişisel bir tercih değil, aynı zamanda daha büyük bir siyasal ve tarihsel gerilimin dilsel düzlemdeki tezahürüdür. "Şüphelenmesinler" ifadesi, Çenet'in kendisini potansiyel bir tehdit ya da sorgulanacak biri olarak gördüğünü göstermektedir. Söylem, iki ulusun geçmişine dair sorunlarının, günümüz bireyleri üzerinde nasıl bir etki yarattığını yansıtmaktadır. "Ararat Dağı yani bizim değişimimizle Ağrı Dağı Ermeniler için ulusal bir simgedir." cümlesindeki "Bizim değişimimizle Ağrı Dağı" ifadesi, milliyetçi bir söylemi yansıtmaktadır.

"İncil'de Nuh'un Gemisi'nin 7. ayın 17. günü bu dağlara oturduğu geçmektedir ve Ermeniler geminin Ağrı Dağı'nda olduğuna inanmaktadır fakat bu dağ ülkemizdeki Ağrı ilinin sınırları içinde yer almakta ve Ermeniler büyük bir hasretle şehirlerindeki en güzel komplekslerinden biri olan Cascade Kompleksi'ni Ağrı Dağı'nın manzarasını izleyebilmek için inşa etmişlerdir. Şehirdeki en önemli aktivitelerden biri Türkiye'deki bir dağı izleyebilmektir."

Bu cümledeki "hasret", bir tür uzaklık veya arzu edilen ama erişilemeyen bir şey olarak bir metaforik anlam taşımaktadır. Burada Ağrı Dağı, coğrafi bir dağ olmanın ötesinde, tarihsel bir bağ ve Ermenistan için kaybedilen toprakların sembolü haline gelmektedir. Ermenistan ile Türkiye arasındaki sınır, uzun yıllardır kapalıdır ve diplomatik ilişkiler de sınırlıdır. Çenet "Ermenilerin Ağrı Dağı'nı izlemek için bir yer yapması" ifadesi ile, bu dağın hem coğrafi hem de sembolik anlamı üzerinden, iki ülke arasında yaşanan siyasi gerginliği ima etmektedir. Bu, aynı zamanda Ermenistan'ın Türkiye'yi ve Türkiye'nin topraklarındaki unsurları izleme, gözlemleme ve sembolik bir hâkimiyet kurma çabası olarak değerlendirilebilir.

Retorik

Video, retorik açıdan incelendiğinde, videoda röportaj yapılan kişilerin görüntülerine yer verildiği ve bu röportajlar öncesinde ve/veya sonrasında Çenet'in Ermenistan'a dair gözlemlerini paylaştığı ve Türkiye-Ermenistan arasındaki tarihi ve siyasi sorunlara ilişkin Türkiye'nin resmi tezlerini savunduğu görülmektedir. Videoda, izleyicinin inandırıcılığını artırabilecek herhangi bir ek görsel öğe, animasyon ya da özel efekt kullanılmamıştır. Çenet ve röportaj yaptığı dört kişiden üçü Türk ve Ermeni halkları arasındaki tarihsel sorunlara dair keskin ifadeler kullanmaktadır. Ermenilerin "Ermeni soykırımı" ve Çenet'in ise "Hocalı Katliamı/Hocalı Soykırımı" üzerinden yaptığı vurgular, videonun ideolojik çerçevesini belirlemektedir. Röportajda Türkler hakkındaki düşünceleri sorulan bir Ermeni, Ermeni soykırımına atıfta bulunarak şu cümleleri kurmaktadır:

Nothing! Sorry for being rude in my answer but it's a stupid question. Armenia has lost its territories. Today's Armenia is 1/10 of its historical territory. Over 1.5 million people were killed. Everyone here in Armenia everyone is related with the genocide. With torture, just with bullets, from starving, from thirst.²

Burada konuşan kişi, Türkleri doğrudan Ermeni soykırımı ile özdeşleştirmektedir. Bu açıklama sonrası Çenet kurgulanmış bir ek görüntü kullanarak sözde Ermeni soykırımı üzerine şu açıklamayı yapmaktadır:

Röportaja burada kısa bir ara vermek istiyorum. Osmanlı İmparatorluğu bu olaylar olurken 1. Dünya Savaşı'nda Batıda Fransa ve İngiltere ile, doğu cephesinde Rusya'yla, güneyde ise İngiltere, Fransa ve ayaklanmış Arap kabileleri ile mücadele ediyordu. Tüm bunlar olurken bunu fırsat bilen Ermeniler Rusya ile birleşip Türk köylerinde yaşlı, kadın, çocuk demeden çeteler halinde örgütlenip binlerce kişiyi suşuz yere katletmiştir. Amerika başkanı Wilson'ın yayınladığı beyannamenin 12. maddesinde 'dağılan Osmanlı İmparatorluğu'nda hangi halk çoğunluksa orada kendi devletini kurabilir' ifadesi Ermenileri bulundukları bölgedeki Türk nüfusunu azaltarak kendi devletini kurma hayaline sokmuştur ve isyanlar katliama dönüşmüştür. Osmanlı İmparatorluğu kendi güvenliğini sağlayabilmek için Ermeni nüfusunu toplayıp yine kendi bölgesinde olan ve daha güvenli olduğunu düşündüğü sınırına sokmak istemiştir. Onları tehcir etmek yani göçe zorlamıştır. Tehcirden önce Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi istatistiklerine göre o dönemde Ermeni nüfusu bu topraklarda 1 milyon 229 bindi. Ermeni Patrikhanesine göre ise 1 milyon 18 bin kişi

2 Cümlelerin alt yazıdaki Türkçe çevirisi: "Hiçbir şey! Kaba olduğum için üzgünüm ama aptalca bir soruydu. Ermenistan topraklarını kaybetti. Bugünkü Ermenistan, tarihteki haline göre topraklarının 10'da 1'ine sahip. 1.5 milyondan fazla insan öldürüldü. Ermenistan'daki herkesin soykırım ile bir bağlantısı vardır. İşkencelerle, kurşunlarla, açlıkla, susuzlukla öldürdünüz."

Osmanlı'da yaşıyordu. Bu tezleri ortaya atarken daha bir kere Osmanlı arşivlerine bakmamış olan insanlar ne bize Nazilerin Yahudileri yok etmek için kurduğu toplama kamplarına benzer bir toplama kampı gösterebilmişler ne de Sırların Bosna'da insanları katlettiğine benzer bir toplu mezar gösterebilmişlerdir. Bu konuyu detaylı öğreneceğiz ama ben karşımdaki Ermeni vatandaşına Ermenistan'ın Azerbaycan vatandaşlarını yok ettiği Hocalı Katliamı'nı sordum.

Çenet bu açıklamayı yaparken videodaki görüntünün alt kısmına "(Halbuki 1.5 milyondan daha fazla Ermeninin öldürüldüğünü iddia ediyorlar)" cümlesini yazarak Ermenilerin soykırım iddiasına ilişkin rakamları şişirdiği ve çarpıttığını vurgulamakta, yine aynı konuşma devam ederken ikinci bir cümle olarak "(Bugün Türklerin Ermenileri katlettiğini savunan ülkelerin çoğu geçmişte pek çok katliam yapmıştır)" yazılarını ekleyerek Ermenileri Türklerin katlettiğini savunan dış güçleri geçmişte katliam yapmakla suçlamaktadır. Çenet bu iddialara karşı Türk kimliğini, geçmişteki "katliam" ve "soykırım" suçlamalarına karşı savunmak için videoda Türk-Ermeni ilişkilerine dair tarihi ve siyasi olaylara referanslar vermekte ve Ermenilerin kendi yakın tarihlerini bilmediğini Hocalı Katliamı örneği üzerinden aktarmaktadır. Dolayısıyla, Ermenilerin soykırım iddiasıyla Türklere iftira attığını, Türklere karşı katliamı/soykırımı Hocalı Katliamı/Hocalı Soykırımı ile Ermenilerin yaptığını vurgulamaktadır. Çenet üç Ermeniyle yaptığı röportajda sorduğu sorularda "Hocalı Massacre" (Hocalı Katliamı) ifadesini kullanmayı tercih ederken, bir kişiyle yaptığı röportajda "Hocalı Genocide" (Hocalı Soykırımı) ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Hocalı Katliamı'nı (Hocalı Massacre) sorduğu bir Ermeni şöyle bir yanıt vermiştir:

The Hocalu situation I think it is... There are many, many different opinions on that issue. Was there a genocide or it wasn't? If you really investigate that period of war, you can find many many opinions. There is no one fact that proves there was genocide. I think there was not. Because the most, I think. How to say it in English. I don't know. Okay. I know many people. Many people that were present during that battle and most of them say that killing of the people of Hocalı were organized by Azerbaijan military forces because they needed this issue to have it now, during that days just to have a 'fact' that we are bad. So you are Turks guys. What do you think? Are Azerbaijani people also Turkish? Like genetically? They are related. They are very close to you, right? No one related with Armenians can walk freely in Azerbaijan. That's the difference between us. I'm smiling to you. Your ancestors. Your ancestors have killed my ancestors but you walk here freely. That's Armenian people."³ (...) I don't know. Just be human. Just be human. Humans

3 Cümlelerin alt yazılardaki Türkçe çevirileri:

-Çenet: "Hocalı katliamını duydun mu?"

-Röportaj yapılan Ermeni: "Hocalı mı? Hocalu mı demek istedin?"

- Çenet: "İşte biri."

- Röportaj yapılan Ermeni: "Hocalı olayında birçok farklı fikir var. Bir soykırım mıydı, yoksa değil miy-

don't make genocides. Our people has some kind of hatred, hate. You're alone. You and Pakistan. Terrorist country.⁴

Burada, Hocalı Katliamı üzerinden Azerbaycan suçlanmakta ve sonrasında Azerbaycan'da Ermenilerin rahatlıkla dolaşamayacağı fakat Azerilerle özdeşleştirilen Türklerin Ermenistan'da rahatlıkla dolaşabildiği ve bir Ermeni ile diyaloga girebildiği vurgulanmaktadır. Ancak konuşmanın devamında Türklere yönelik olarak "Bilmiyorum. Sadece insan olun. İnsan olun. İnsanlar soykırım yapmaz." ifadesi ile örtük nefret söylemi üretilmektedir. Bu cümlelerdeki "insan" kelimesi video-daki Türkçe alt yazıda büyük harflerle "İNSAN" olarak yazılmıştır.

"Hocalı Soykırımı hakkında bilginiz var mı?" ("Do you know about hocali massacre?") diye sorulan başka bir Ermeni "hayır" ("No."), "Hocalı Katliamı'nı duyduunuz mu?" ("Have you heard about hocali massacre?") sorusu sorulan diğer bir Ermeni "O kim?" ("Who is it?") yanıtını vermiş, başka bir Ermeni ise şöyle bir yanıt vermiştir:

I mean I don't know too much about what happened but I think if a few people are killed, you can't really call that a genocide, you know. I think that is sleek propaganda from Azerbaijan trying to equate that with Armenian genocide if a few dozen people are killed in war in these circumstances I don't think that equates the genocide. State of Azerbaijan for obvious reasons wants to heighten that, use that for propaganda against Armenians.⁵

"I mean I don't know too much about what happened" ("Yani, ne olduğunu çok fazla bilmiyorum") ifadesi, konuşan kişinin olaya dair kesin bilgiye sahip olmadığını ve bu nedenle kendi görüşünün sınırlı olduğunu belirtmektedir. Bu ifadeyle, konuşan kişi tartışmaya giriş yaparken temkinli bir duruş sergilemektedir. "I think that is sleek propaganda from Azerbaijan" (Bu cümle Türkçe alt yazıda "Bu olay Azerbaycan devletinin, Ermeni soykırımıyla denk tutmaya çalıştığı bir propagandadır." şeklinde yer almaktadır ancak "sleek" (kurnaz) kelimesi söz konusu çeviride yer almamaktadır.)

di? O savaşın dönemini incellersen birçok farkı fikirle karşılaşırsın. Orada bir soykırım olduğun kanıtlayan bir bilgi yoktur. Bence bir soykırım yoktu, çünkü... ?? ?? İngilizce'de nasıl söylenir, bilmiyorum. O savaş döneminde hayatta olan birçok insan tanıyorum. Ve çoğu diyor ki; Hocalı'daki insanların öldürülüşü Azerbaycan tarafından organize edilmiştir. Çünkü Ermenistan'ın kötü olduğunu kanıtlamak için bu meseleye ihtiyaçları vardı. Siz Türksünüz beyler, Azerbaycanlılar da Türk müdür? Azeriler sizlerle akraba değil mi? Ermenistan'la akraba olan kiç kimse Azerbaycan'da rahat gezemez. İşte aramızdaki fark budur! Sana gülümsüyorum. Senin dedelerin benim delerimi öldürdü! Ama sen burada rahat gezebiliyorsun, işte Ermenistan insanının farkı budur."

4 Cümlelerin alt yazıdaki Türkçe çevirisi: " (...) Bilmiyorum. İNSAN olun. Sadece İNSAN olun. İnsanlar soykırım yapmaz. Bizim insanımız (size karşı) nefret duyuyor. Siz yalnızsınız, siz ve Pakistan. Terörist ülke."

5 Cümlelerin alt yazıdaki Türkçe çevirisi: "Ne olduğuyla alakalı çok fikrim yok, ama birkaç insan öldüyse buna soykırım diyemezsin. Bu olay Azerbaycan devletinin, Ermeni soykırımıyla denk tutmaya çalıştığı bir propagandadır. Eğer birkaç on kişi ölmüşse bu olay soykırım ile eşit tutulamaz. Azerbaycan devleti Ermenileri karalamak adına bu olayı vurgulamaktadır."

ifadesi ile Azerbaycan'ın Hocalı'daki eylemlerini bir tür manipölasyon olarak nitelendirmektedir. Burada "sleek" (kurnaz) kelimesi ile, Azerbaycan'ın stratejik olarak olayları kendi lehine olacak şekilde çarpıttığı ima edilmektedir. Bu cümle gizli bir suçlama içermekte ve izleyicileri Azerbaycan'ın amacını sorgulamaya teşvik etmektedir. "If a few dozen people are killed in war in these circumstances, I don't think that equates the genocide" (Alt yazıdaki Türkçe çevirisi: "Bu koşullarda savaşta birkaç düzine kişi öldürülürse bunun soykırımla eşit olduğunu düşünmüyorum.") cümlesi, soykırımın tanımına dair bir sorgulama yaparak daha geniş bir tartışmayı teşvik etmeye yönelik bir açıklamadır. Ayrıca, soykırımı tanımlarken olayların bağlamına dikkat edilmesi gerektiği fikrini de savunmaktadır. "State of Azerbaijan for obvious reasons wants to heighten that, use that for propaganda against Armenians" ("Azerbaycan Devleti bariz sebeplerden dolayı bunu vurgulamak istiyor, bunu Ermenilere karşı propaganda için kullanıyor.") cümlesi, Azerbaycan'ın olayları kendi siyasi çıkarları doğrultusunda kullandığına dair bir suçlama içermektedir. Burada "for obvious reasons" (bariz sebeplerden dolayı) ifadesi, retorik olarak izleyicilere neyin "bariz" olduğu konusunda yönlendirici bir ipucu vermektedir. Konuşmada, Azerbaycan'ın olayları manipüle etme çabaları ve bunun "soykırım" olarak tanımlanması arasındaki karşıtlık vurgulanmaktadır. Tüm bu açıklamalardan sonra, Çenet kurgusu yapılmış ek bir görüntü kullanarak şunları aktarmaktadır: "Hocalı olayı 1992 yılında olmuştu. Ermeniler daha çok yakın olan bir tarihi bilmiyorlar." Çenet burada ilk defa Hocalı Katliamı/Hocalı Soykırımı" ifadesi yerine "Hocalı olayı" ifadesini kullanmayı tercih etmiştir.

Röportaj yapılan başka bir Ermeni ise Türk insanı hakkındaki düşünceleri sorulduğunda açık şekilde Türklere karşı nefret söylemi içeren ifadeler kullanmıştır. İlgili cümle şöyledir: "Turkish people are animals. Only animals can do such things."⁶ Belli bir ırkı hayvana benzetmek ırk temelli nefret söylemidir ve insan onuruna saldırı niteliğindedir (Şahinkaya, 2016, s. 9). Çenet bu açıklama üzerine iki kere "Are you angry to Turkish people?" (Türkçe alt yazıdaki çevirisi: "Türklere sinirli misiniz? Türklere sinirli misiniz?") sorusunu sormuştur ve bu kişi "In government" (Türkçe alt yazıdaki çevirisi: "Devletlerine sinirliyim.") yanıtını vermiştir. Bu türdeki söylemler manipölasyon ve toplumsal kutuplaşma için uygun bir zemin yaratmaktadır. Çenet'in "Burada benim Ermenistan'da özgürce dolaşabildiğimi söylüyor fakat birazdan yanına bir arkadaşı gelecek ve o arkadaşı Türkiye'de, rastgele gördüğümüz o arkadaşı, 5 yıl yaşamış bir insan" cümlesi ile Türklerin ve Ermenilerin birbirlerine yabancı olmadıkları ve Türkiye'de özgürce bir arada yaşadıkları aktarılmaktadır. Burada, bir anlamda Türkiye'de yaşayan Ermenilerin Türkiye'de "öteki olmadığı" ve ayrımcılığa maruz kalmadığı fakat Türklerin Ermenistan'da "öteki" olduğu ve ayrımcılığa maruz kaldığı, Ermenilerin Türkiye'de rahat şekilde yaşadığı gibi bir Türkün Ermenistan'da rahat yaşayamayacağı, hatta Ermenilerin iddia ettiğinin aksine bir Türkün Ermenistan'ın sokaklarında bile rahatça dolaşamayacağı vur-

6 Cümlelerin alt yazıdaki Türkçe çevirisi: "Türk insanı hayvandır. Ancak hayvanlar böyle şeyleri yapabilir."

gulanmaktadır. Türklerin Ermenistan'a gitmemesi, Ermenilerin ise Türkiye'de yaşamakta zorlanmamış olmaları gibi karşıtlıklar, iki taraf arasında "biz" ve "onlar" ayrımını pekiştirmektedir. Diğer yandan, Çenet'in, beş yıl Türkiye'de yaşadığını söylediği Ermeninin yüzünün görüntüsünün gösterilmesi ama bu kişinin beş yıl Türkiye'de yaşamış olduğuna dair bilginin söz konusu kişiden değil, Çenet'ten geliyor olması ve bu kişinin görüşlerinin doğrudan aktarılmaması videoda güvenilirliği sorgulanabilecek bir bilginin sunulmasına yol açmaktadır. Bu kişi Çenet'e yalnızca "Nerelisiniz?" ("Where are you from?") sorusunu sormakta, Çenet "İstanbul" yanıtını vermektedir.

Yani Türkiye'de 70.000 civarında Ermeni var. Sadece Hatay bölgemizde sırf Ermenilerden oluşan bir köy bulunmakta. Yani Ermeniler Türkiye'de daha rahat yaşayabilirken biz sadece bir hafta geçirdik ve neredeyse her gün polisler bizi durdurdu. Türkçe konuştuğumuzu duyan polisler bize her gün pasaport kontrolü yaptı. (...) Az önce polisler geldi ve ne yaptığımızı sordular. Pasaportlarımızı istediler. Biraz daha sorguladıktan sonra bıraktılar bizi. Yine geliyorlar dikkat edersen. Ya bizi burada sürekli sorguluyorlar. Pasaportumu istiyorlar ve istedikleri zaman, aldıkları zaman pasaportunuzu daha çok tutuyorlar. 10 dakika 15 dakika tutuyorlar. Sonra bir merkezi arıyorlar. Az önce beni merkezle konuşturdu. İngilizce bilen bir merkezle. Onlara niyetimi açıklamak zorunda kalıyorum.

Çenet burada, Türkiye'deki Ermeni nüfusunun varlığına ve Hatay bölgesinde yalnızca Ermenilerden oluşan bir köyün bulunduğu dikkat çekerek, kendi deneyiminden de bahsetmektedir. Çenet, Türkçe konuştuğu için Ermenistan'da sık sık polis tarafından durdurulup pasaport kontrolüne tabi tutulduğunu anlatmaktadır. Bu durumu, bir Türk ziyaretçi olarak yaşadığı ayrımcılık ve sık sık yapılan sorgulamalarla ilişkilendirmektedir. Bu deneyim, Ermenistan'da güvenlik kontrollerinde polislerin bazen aşırıya kaçtığını ve Türklerin, kimliklerini beyan etmek zorunda kalmalarının zaman zaman yorucu bir hal aldığını göstermektedir.

Peki siz 1975 ve 85 yılları arasında Ermenilerin nefretle kurulmuş ASALA örgütünü biliyor muydunuz? Dünyanın farklı bölgelerindeki Türk büyükelçilerinin bu örgütün kurbanı olduğunu biliyor muydunuz? İntikam güden ASALA örgütü 10 yıl içerisinde Hollanda, Fransa, Yunanistan ve daha onlarca ülkede Türk büyükelçilerini tek başına kısıtıp şehit etmiştir. 21 adet ülkenin 38 şehrinde 110 adet eylem gerçekleştirmişler ve kaybettiğimiz insanlar diplomatik, iyi yetişmiş Türk insanlarıydı.⁷ O insanlar

⁷ Bu kısımda ekranda sırasıyla Milliyet gazetesinin 25 Ekim 1975 tarihli ilk sayfasının görüntüsünde "PARİS ELÇİMİZ ÖLDÜRÜLDÜ" ana manşeti, Hürriyet gazetesinin 29 Ocak 1973 tarihli ilk say-

bir daha asla geri gelmeyecek. Ülkemiz için büyük değerlerdi. ASALA örgütünün bu vurkaç taktiği tabii ki bazı Batılı devletler tarafından finanse ediliyordu. Ülkemiz bu örgütü o ülkelere özel timler göndererek bitirmiştir.

“O insanlar bir daha asla geri gelmeyecek. Ülkemiz için büyük değerlerdi.” cümleleri izleyicinin duygularını etkilemeye ve özellikle milliyetçi duyguları pekiştirmeye yönelik olarak kullanılmıştır. “ASALA örgütünün bu vurkaç taktiği tabii ki bazı Batılı devletler tarafından finanse ediliyordu.” cümlesi, bir dış düşman imajı yaratmaktadır. Bu cümledeki ifade, hedef alınan Batılı devletlerin eylemlerini daha geniş bir bağlamda tartışmaya açmak için kullanılmıştır.

Şimdi haritada Ermenistan bu kahverengi olan ülke. 3 milyon nüfuslu, başkenti 1 milyon olan bir ülke. Batıda komşusu Türkiye doğuda Azerbaycan güneyde İran kuzeyde Gürcistan. Türkiye ile sınırları kapalı. Azerbaycanla zaten kanlı bıçaklı orayla da sınırları kapalı. Bu ülke dışa bağımlı bir ülkeyken iki komşusuyla sınırları kapalı. Deniz ticareti yapması da imkânsız. Ekonomik olarak İran ve Gürcistan'a bağımlı bir ülke. Yani ithalat ve ihracat yapabilmesi sadece bu ülkelere bağlı. O yüzden son yıllarda Ermenistan ekonomik anlamda çok büyük sıkıntılar yaşamakta.

Çenet, bu açıklamaları merkezinde Türkiye ve komşu ülkelerinin yer aldığı, İngilizce olarak hazırlanmış siyasi bir harita üzerinden yapmaktadır. Çenet burada, Ermenistan'ı dışa bağımlı ve ekonomik olarak zayıf bir ülke olarak betimlemektedir. Ermenistan'ın “Azerbaycan'la kanlı bıçaklı olması” ifadesi ile ise, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki düşmanlık vurgulanmaktadır.

Deprem bölgesi olan Ermenistan'da 1988 yılında 30.000 kişinin hayatını kaybettiği Gümrü depreminin olmasıyla ekonomik krizler baş gösterdi. 1991'de Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra ekonomileri daha da dağıldı ve erkekler yurt dışına çalışmak için gitmeye başladı. Ülkenin % 53'ü kadınlardan oluşmakta. O yüzden bu ülkenin diğer bir ünvanı kadınlar ülkesi. Genelde erkeklerin yaptığını gördüğümüz işleri burada kadınlar üstlenmiş çünkü erkek sayısı az. Çöpçülük, polislik gibi mesleklerde kadınları görebiliriz. Asgari ücret yaklaşık 55.000 dram. Yani 700 TL civarında. İyi bir işin maaşının 150.000 dram olduğu söyleniyor.

fasının görüntüsünde “Amerika’da iki diplomatımız öldürüldü” ana manşeti, Milliyet gazetesinin 23 Ekim 1975 tarihli ilk sayfasının görüntüsünde “VİYANA ELÇİMİZ TUNALIGİL ÖLDÜRÜLDÜ” ana manşeti, Cumhuriyet gazetesinin 23 Ekim 1975 tarihli ilk sayfasının görüntüsünde “Viyana Elçimiz Daniş Tunaligil öldürüldü” ana manşeti yer almaktadır. Bülent Eşkinat ve Süreyya Oral’ın hazırladığı “ASAKA ESENBOĞA’YI KANA BULADI” başlıklı bir gazete haberi, “Ermeni katiller yine sahnede 41’inci şehidimizi verdik!” başlıklı bir gazete haberi (içerikte gazete künyesine ilişkin bilgi bulunmamaktadır.)

O da yaklaşık 1900 TL. Bırakın insanların refah içinde yaşamasını belediye bazı yerleri temizlemiyor. Erivan merkezinin dışına çıktığınızdaysa otoyollar bitiyor. Taş toprak yollardan geçmeye başlıyorsunuz. Evler genel olarak eski. Çöpler aşırı derecede taşmış ve temizlenmiyor, yenilenmiyor. Bakın şu merdivenden, karşıda gördüğünüz merdivenden çatıya çıkıyorsunuz. Evler bitişik. Bu şartlarda yaşıyor insanlar. Normal bir taksi... mesela taksiler genellikle eski araçlardan oluşuyor. Gördüğünüz gibi Ermenistan zıtlıklar ülkesi. Bir anda lüks arabalar varken bir yandan insanlar geçim sıkıntısı içinde yaşamaya çalışıyor. Sanki 10-15 yıl geriden gelen bir ülkeymiş gibi hissettirdi bana. Burada 2000'li yıllara geri döndüğümü hissediyorum. Her şey çok eski. Bazı kurallar daha buraya gelmemiş bile. AVM'lerde sigara içen insanları görebiliyorsunuz, kapalı alanlarda. Burada AVM'lerde sigara içiliyor. İlginç...

Çenet bu açıklamasını yaparken Erivan'da derme çatma evlerin yer aldığı, gecekondu mahallesine benzeyen bir mahallede yürüyerek Ermenistan ve Erivan'a ilişkin görüşlerini paylaşmaktadır. Bu kısımda Ermenistan'a dair birçok farklı konuya değinmektedir ve aynı zamanda tarihsel, sosyal ve ekonomik bağlamda olumsuz eleştiriler yapmaktadır. Çenet'in Ermenistan'ın ekonomik sıkıntılarına dair yaptığı açıklamalar, ülkedeki yoksulluğu ve altyapı eksikliklerini işaret etmektedir. "İyi bir işin maaşının 150.000 dram olduğu söyleniyor. O da yaklaşık 1900 TL." gibi rakamsal karşılaştırmalar ile, Ermenistan'ın Türkiye ekonomisi ile kıyaslandığında çok daha zayıf bir ekonomiye sahip olduğu vurgulanmaktadır. Ermenistan'daki yaşamın çelişkileri anlatılarak, zıtlıklar üzerinden bir karşıtlık oluşturulmuştur. "Bir anda lüks arabalar varken bir yandan insanlar geçim sıkıntısı içinde yaşamaya çalışıyor." gibi bir anlatım, toplumdaki eşitsizlikleri, sosyo-ekonomik uçurumları gözler önüne sermektedir. Ermenistan'daki AVM'lere dair yapılan eleştiri ("AVM'lerde sigara içilmesi" gibi), belirli toplumsal alışkanlıkları sorgulayan bir yaklaşımdır. Bu kısımda AVM'de sigara içen insanların görüntüleri de yer almaktadır. Burada, modernleşmenin ve gelişimin bazı alanlarda eksik olduğunu iddia eden bir söylem ortaya çıkmaktadır. Çenet, ek bir görüntü ile "Başkent Erivan'ın lüks caddeleri ve mahalleleri de var fakat Ermeni halkı genel olarak bu şartlarda yaşıyor." cümlesiyle son açıklamasını yaparak videonun kapanış kısmına geçmektedir. Sonuç olarak Çenet, bu açıklamalar ile tarihsel olaylar ve güncel sosyo-ekonomik durumu birleştirerek, milliyetçi bir bakış açısıyla Ermenistan'a dair olumsuz bir portre çizmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, Çenet'in Ermenistan vlog'unda yaptığı röportajlarda bazı Ermenilerin, Türkler hakkında ayrımcı bir dil kullandığı ve açıklamalarının açık ve örtük nefret söylemi içerdiği görülmektedir. Çenet'in röportaj yaptığı iki farklı Ermeniden birinin "Türkler hayvandır" şeklindeki ifadesi açık bir şekilde nefret söylemiyken, diğer bir Ermeninin "Sadece insan olun. İnsan olun. İnsanlar soykırım yapmaz" açıklaması ise örtük nefret söylemidir. Burada dolaylı olarak Türklerin insan olmadığı ima edilmektedir. Çenet ise bu gibi açıklamalara yönelik olarak sözde Ermeni soykırımı iddialarına karşı Türk kimliğini savunmakta, Ermenilerin "Hocalı Katliamı'nı/Soykırımı'nı" bildiklerini veya bu olayı katliam veya soykırım olarak görmediklerini yaptığı röportajlar aracılığıyla aktarmakta ve Ermenilerin ve Ermeni güvenlik güçlerinin Türklere ayrımcılık yaptığını göstermektedir. Çenet'in vlog'u, izleyicilere Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki tarihi ve siyasi olaylar hakkında bilgi sunma açısından önemli bir kaynak oluşturmakta, ancak vlog'da karşılıklı bir çözüm arayışına veya toplumlar arası diyalog kurmaya yönelik belirgin bir vurgu yer almamaktadır. Çenet'in, "Ermeniler Türkleri görmek istemiyor" ya da "Türkler burada rahatça dolaşamaz" gibi ifadelerle hem Ermeniler hem de Türklere yönelik genellemeler yaptığı ve bu şekilde toplumlar arasında daha derin bir ayrım yaratmaya eğilimli bir dil kullandığı tespit edilmiştir. Bu da, yurttaş diplomasisinin temel amacına, yani toplumlar arası anlayış ve diyalog kurma çabalarına zarar verebilecek bir yaklaşımdır.

Bu çalışmada, "Örneklem kapsamında incelenen Çenet'in vlog'unda Çenet ve Ermenilerin diyalogları şematik yapı çerçevesinde olumsuz olarak sunulmaktadır." hipotezi, "Örneklem kapsamında incelenen Çenet'in vlog'unda Çenet Ermenilere karşı ayrımcı bir dil kullanmaktadır." hipotezi ve "Örneklem kapsamında incelenen Çenet'in vlog'unda Ermeniler Türklere karşı ayrımcı bir dil kullanmaktadır." hipotezi doğrulanmıştır. Çenet, özellikle tarihsel olayların üzerinden bir kimlik savunusu yaparken, karşılıklı çözüm arayışlarına ve diyaloglara yer vermemektedir. Çenet'in "Hocalı Soykırımı" ifadesini kullanarak sorduğu soru ise yönlendirici bir soru olarak ideolojik bir çerçevede sorulmaktadır. Bu bağlamda, Çenet'in kullandığı dilin, izleyici üzerinde kutuplaşmaya yol açma potansiyeli bulunması dolayısıyla incelenen video yurttaş diplomasisi alanına katkı sunmamaktadır.

Bu çalışma, YouTube'da yurttaş diplomasisi alanının sınırlarını ve risklerini göstermesi açısından önemli bir örnek sunmaktadır. Özellikle tarihsel olarak sorunlu ilişkilere sahip ülkelerin yurttaşlarının ürettiği vlog'larda kullanılan dilin, toplumlar arası algıları nasıl şekillendirdiği dikkatle analiz edilmelidir. Bu bağlamda, gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalarda öncelikle, yalnızca içeriklerin değil, bu içeriklere gelen izleyici yorumlarının da söylem çözümlerine dahil edilmesi gerekmektedir. Böylece içerik üreticisinin söylemi ile bu söylemin izleyici üzerindeki etkisi birlikte değerlendirilebilir. Özellikle Türkiye-Ermenistan gibi diplomatik ilişkileri olmayan ülkelerin yurttaşlarını bir araya getiren vlog'ların, karşılıklı önyargıların yeniden üretilmesine mi, yoksa

diyalogun gelişmesine mi hizmet ettiğini anlamak açısından bu tür analizler önem arz etmektedir. Buna ek olarak, benzer tarihsel ve siyasi sorunlara sahip ülkelerin yurttaşlarının çektiği vlog'ların karşılaştırmalı analizi yapılabilir. Böylece farklı toplumsal bağlamlarda yurttaş diplomasisinin işleyiş biçimleri daha iyi anlaşılabilir. İçerik üreticilerinin söylem tercihlerinin ideolojik etkileri de derinlemesine incelenmelidir. Bazı YouTuber'ların kendilerini tarafsız kişiler ya da barış elçisi olarak konumlandırmaları, gerçekte nasıl bir etki ürettiklerine dair eleştirel bir sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, içerik üreticilerine yönelik etik sorumlulukları gündeme getiren çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, YouTuber'ların barış odaklı içerikler üretmeye teşvik edilmesi, hem akademik hem de sivil toplum kuruluşlarının gündemine alınmalıdır. Bunun için, yurttaş diplomasisi alanında etkili olabilecek yapıcı dijital içeriklerin nasıl üretileceğine dair rehber niteliğinde kaynaklar oluşturulabilir. Bu tür içeriklerin, toplumlar arası empati ve anlayışı güçlendirme potansiyeli bulunmaktadır. Uygulama odaklı olarak ise, eğitim kurumları ve üniversiteler, dijital medya okuryazarlığı ve barış dili konularında seminerler ve atölyeler düzenleyerek dijital içerik üreticilerini bu alanda bilinçlendirebilir.

Sonuç olarak, dijital platformların uluslararası ilişkilerde artan rolü göz önünde bulundurulduğunda, yurttaş diplomasisi alanında yapılacak çalışmaların yalnızca söylem çözümlemeleriyle sınırlı kalmaması, aynı zamanda bu söylemlerin sosyo-politik etkilerini ve kültürel yansımalarını da içerecek şekilde genişletilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, hem akademik hem de uygulamalı düzeyde yapılacak disiplinlerarası araştırmalar ve faaliyetler, dijital medya araçlarının toplumlar arası anlayışa katkı sunacak biçimde nasıl dönüştürülebileceğine dair kapsamlı bir perspektif geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

Bu makale intihal tespit yazılımlarıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Etik Kurul Onay Bilgisi

Etik kurul iznine gerek yoktur.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Çalışma herhangi bir destek almamıştır. Teşekkür edilecek bir kurum veya kişi bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Bayazıt, D., Durmuş, B. ve Yıldırım, F. (2017). Can vloggers' characteristics change online-shopping intentions? The role of word of mouth effect as a communication tool. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 8(26), 23-40.
- Bhandari, R. ve Belyavina, R. (2011). Evaluating and Measuring the Impact of Citizen Diplomacy: Current Status and Future Directions.
- Brown, E. J., Morgan, W. J. ve McGrath, S. (2009). Education, citizenship and new public diplomacy in the UK: What is their relationship?. *Citizenship, Social and Economics Education*, 8(2-3), 73-83.
- Burgess, J. ve Green, J. (2009). YouTube: Online video and participatory culture. Cambridge and Malden: Polity Press.
- Canoğlu, M., Öz, B. ve Yenilmez, G. (2021). Para-sosyal etkileşim, markaya yönelik tutum ve satın alma niyeti: Video bloggerlar üzerine bir inceleme. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 9(24), 138-167.
- Chigas, D. (2003, Ağustos). Track II (Citizen) Diplomacy. Erişim 4 Şubat 2025, https://www.beyondintractability.org/essay/track2_diplomacy
- Coşkun, Ç. (2021). The illusion of flawless life on social media: Vlogs and real life. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi*, 3(5), 684-701.
- Cull, N. (2011). WikiLeaks, public diplomacy 2.0 and the state of digital public diplomacy. *Place Branding and Public Diplomacy*, 7, 1-8.
- Cunningham, S. ve Craig, D. (2017). Being 'really real' on YouTube: authenticity, community and brand culture in social media entertainment. *Media International Australia*, 164(1), 71-81.
- Çevik, B. S. (2016). Vatandaş Diplomasisi: İnsan Potansiyelinden Küresel Barışa. G. A. Sancar (Ed.), *Kamu Diplomasisinde Yeni Yaklaşımlar ve Örnekler içinde* (23-50). İstanbul: Beta.
- Çomu, T. (2012). Video paylaşım ağlarında nefret söylemi: Youtube örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diamond, L. ve McDonald, J. (2013). Multi-track diplomacy a systems approach to peace. Colorado: Kumarian Press.
- Djafarova, E. ve Rushworth, C. (2017). Exploring the credibility of online celebrities Instagram profiles in influencing the purchase decisions of young female users. *Computers in Human Behavior*, 68, 1-7.
- Fidan, M. ve Debbağ, M. (2018). The usage of video blog (vlog) in the "school experience" course: The opinions of the pre-service teachers. *Journal of Education and Future*, 13, 161-177.
- Fulda, A. (2019). The emergence of citizen diplomacy in European Union-China relations: Principles, pillars, pioneers, paradoxes. *Diplomacy & Statecraft*, 30(1), 188-216.
- Hibra, B. A., Hakim, L. ve Sudarwanto, T. (2019). Development of vlog learning media (video tutorial) on student materials. *International Journal of Educational Research Review*, 4(3), 435-438.

Hoffman, J. (2008). Citizen diplomacy: A view from the trenches. *Journal of Public Diplomacy*, 1(1), 24–45.

Johnson, T. J. ve Kaye, B. K. (2004). Wag the blog: How reliance on traditional media and the Internet influence credibility perceptions of weblogs among blog users. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 81, 622–642.

Kekevi, S. (2018). Yumuşak Güç Unsuru Olarak Dijital Diplomasi: T.C. Dışişleri Bakanlığı Örneği. A. N. Yılmaz ve G. Kılıçoğlu (Ed.), *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler: Türkiye ve Dünyadan Örnekler içinde* (303-331). Ankara: Nobel Yayınları.

Lee, J. E. ve Watkins, B. (2016). YouTube vloggersı influence on consumer luxury brand perceptions and intentions. *Journal of Business Research*, 69(12), 5753-5760.

Lynch, M. (2006). Public diplomacy and the future of U.S. foreign policy. *The Washington Quarterly*, 29(2), 15–27.

Maden T.O. ve Tağ Kalafatoğlu Ş. (2022). An assessment on genres of video blogs. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 8(2), 1-17.

Maj, A. (2024). Communicate to engage: storytelling, content creation, and promoting the idea of sustainability and intercultural dialogue in travel videoblogs. *Creativity Studies*, 17(1), 1–13.

Malek, C. (2013, Şubat). Citizen diplomacy. Erişim 4 Şubat 2025, <https://www.beyondintractability.org/coreknowledge/citizen-diplomacy>

Melissen, J. (2005). *The new public diplomacy: Soft power in international relations*. New York: Palgrave Macmillan.

Montville, J. (1991). *The Arrow and the Olive Branch: A Case for Track Two Diplomacy*. V. D. Volkan, J. V. Montville ve D. A. Julius (Ed.). *The Psychodynamics of International Relationships: Volume II Unofficial Diplomacy At Work içinde* (161-175). Massachusetts: Lexington Books.

Mueller, S. (2009). *The Nexus of U.S. Public Diplomacy and Citizen Diplomacy*. N. Snow ve P. M. Taylor, (Ed.), *Handbook of Public Diplomacy içinde* (101-107). New York: Routledge.

Müftüoğlu, S., Babür Tosun, N. ve Ülker, Y. (2018). Elektronik ağızdan ağıza iletişim (ewom) kanalı olarak Youtube vloggerların satın alma niyeti oluşumundaki rolü. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(24), 231-254.

New Society Publishers. (t.y.). Robert W. Fuller. Erişim adresi: https://newsociety.com/book_author/robert-w-fuller/?srsltid=AfmBOOp704SbH-M92Gr3iV43Hsqf4VBBaWm2uIKiNmRA0Bjt9_ovhP7q

Nye, J. S. (2008). Public diplomacy and soft power. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 616, 94-109.

Oдох, S. I. ve Nwogbaga, D. M. E. (2014). Reflections on the theory and practice of citizen diplomacy in the conduct of Nigeria's foreign policy. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 19(10), 9–14.

Özdel, G. (2018). Yeni reklam ortamı olarak vlog'larda ürün tanıtımı ve anlam üretimi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 2(1), 1-15.

Peralta, R. (2019). How vlogging promotes a destination image: A narrative analysis of popular travel vlogs about the Philippines. *Place Branding and Public Diplomacy*, 15, 244–256.

Salamon, J. (10 Temmuz 2004). Tilting at windbags: A crusade against rank. *The New York Times*. Erişim 9 Kasım 2020, <https://www.nytimes.com/2004/07/10/books/tilting-at-windbags-a-crusade-against-rank.html>

Sancar, G. A. (2012). *Kamu diplomasisi ve uluslararası halkla ilişkiler*. İstanbul: Beta Yayınları.

Sharp, P. (2001). Making sense of citizen diplomats: The people of Duluth, Minnesota, as international actors. *International Studies Perspectives*, 2(2), 131-150.

Silaban, Pantas H., Chen, Wen-Kuo, Nababan, Tongam Sihol, Eunike, Ixora Javanisa, Silalahi ve Andri Dayarana K. (2022). How travel vlogs on Youtube influence consumer behavior: A use and gratification perspective and customer engagement. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 1-16.

Stanzel, V. (2018). New realities in foreign affairs: Diplomacy in the 21st century. German Institute for International and Security Affairs. SWP-Berlin web sitesinden erişildi: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2018RP11_sze.pdf

Stein, J. P., Koban, K., Joos, S. ve Ohler, P. (2020). Worth the effort? Comparing different Youtube vlog production styles in terms of viewers' identification, parasocial response, immersion, and enjoyment. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, Advance Online Publication. <https://doi.org/10.1037/aca0000374>.

Şahinkaya, Y. (2016). *Uluslararası insan hakları hukukunda nefret söylemi ve karşılaştırmalı nefret suçları*. İstanbul: Adalet Yayınevi.

Tolson, A. (2010). A new authenticity? Communicative practices on Youtube. *Critical Discourse Studies*, 7(4), 277-289.

Tolunay, A. ve Ekizler, H. (2021). Analyzing online shopping behavior from the perspective of YouTube: Do vlog content and vlogger characteristics matter?. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(41), 3041–3065.

Ünsal, İ., Elbir, İ. ve Eşiyok, E. (2020). Kozmetik sektöründe satın alma kararı oluşturmada vloggerların rolü. *Yeni Medya*, 2020(9), 40-51.

Williams, J., Goose, S. D. ve Wareham, M. (Ed.). (2008). *Banning landmines: Disarmament, citizen diplomacy and human security*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers Inc.

Ereğli Kömür İşletmeleri Armutçuk-Kandilli Maden Bölgesi'nde Sosyal Hak Olarak Sinemaya Gitmek ve Armutçuk İşçi Sineması^{1*}

Mehtap ÖZSOY

Dr. Öğr. Üyesi

Giresun Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu,

Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü

mehtap.ozsoy@giresun.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0521-5185

Abstract

Going to the Cinema as a Social Right in the Ereğli Coal Enterprises-Armutçuk-Kandilli Mining Region and Armutçuk Workers' Cinema

In this study, it is aimed to contribute to the cinema experience, which is mostly dealt with in the context of commercial cinema halls in cinema history studies, with the context of cinema halls organised around public benefit in the specific case of Ereğli Coal Enterprises-Armutçuk, which is a part of State Economic Enterprises. It is known that in State Economic Enterprises such as SEKA and Sümerbank Cloth Factories, which were established in Turkey in the 1930s and targeted efficient production with nationalisation policies, cinema halls were also established as a part of social rights. In some studies dealing with these enterprises, cinema halls have been mentioned. However, these theatres,

¹ Bu makale, TÜBİTAK tarafından desteklenen 223K700 No'lu "Sosyal Bir Hak Olarak Sinemaya Gitmek: Ereğli Kömür İşletmeleri'ne Bağlı İşçi Sinemaları Üzerine Bir Sözlü Tarih Araştırması (1960-1980)" başlıklı proje çerçevesinde, ön araştırma verilerinin de dâhil olduğu devam etmekte olan saha araştırması kapsamındaki verilerden üretilmiştir.

* Araştırmanın gerçekleştirilmesi için gerekli olan Etik Kurul Onayı, TC Giresun Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 05 Ocak 2022 tarih ve 18/15 sayılı toplantıda görüşülerek etik açıdan uygun bulunmuştur. Evrak kontrolü E5703B89-C954-447D-98C6-61FB69DC73E0 evrak kodu ile <https://www.turkiye.gov.tr/> adresinden gerçekleştirilebilir.

which are actors of Turkey's industrial heritage, a significant part of which has disappeared today, have not been discussed as a detailed research field. In this research, which aims to contribute to this deficiency in the literature and is in a sense an exploration, the cinema halls and cinema experience in the Armutçuk Region, one of the mining regions of the Ereğli Coal Works, which is one of the most important stops in Turkey's industrialisation history, are discussed in the light of documents, oral history interviews and photographs. In the research, two phenomena that have not been discussed in the literature before are addressed in the specific case of the Armutçuk Region: The experience of going to the cinema as a social right and 'workers' cinemas' as a part of this experience. These two unique topics on the cinema experience are discussed through the oral history method through the audience subjects in Armutçuk, each with different socio-cultural and socio-economic levels, including white-collar workers and mine workers and their families.

keywords: social rights, cinema, workers' cinemas

Résumé

Aller au cinéma en tant que droit social dans les entreprises charbonnières d'Ereğli- la région minière d'Armutçuk-Kandilli et le cinéma ouvrier

On sait que les usines de SEKA, de tissus Sümerbank, créées en Turquie dans les années 1930 et visant une production efficace avec des politiques de nationalisation, ont également mis en place des cinémas dans le cadre des droits sociaux dans les entreprises. Dans certaines études traitant de ces entreprises, les salles de cinéma ont été mentionnées. Cependant, ces salles, qui sont des acteurs du patrimoine industriel turc, dont une partie importante a aujourd'hui disparu, n'ont pas été discutées en tant que domaine de recherche détaillé. Cette recherche, qui vise à combler cette lacune dans la littérature et qui a un caractère de découverte, examine les salles de cinéma et l'expérience cinématographique dans la région d'Armutçuk, l'une des régions minières liées aux entreprises charbonnières d'Ereğli, une étape cruciale de l'histoire de l'industrialisation de la Turquie. L'étude -se base sur des documents, des entretiens d'histoire orale et des photographies. Deux phénomènes qui n'ont pas été discutés dans la littérature auparavant, sont abordés dans cette recherche, particulièrement dans la région d'Armutçuk: l'expérience d'aller au cinéma en tant que droit social et les "cinémas ouvriers" qui font partie de cette expérience. L'étude utilise la méthode de l'histoire orale pour discuter de l'impact du cinéma sur le public à Armutçuk, composé des personnes ayant différents niveaux socioculturels et socio-économiques, y compris les cols blancs, les mineurs et leurs familles.

mots-clés: droits sociaux, cinéma, cinémas ouvriers

Öz

Bu çalışmada, sinema tarihi araştırmalarında, çoğunlukla ticari sinema salonları bağlamıyla ele alınan sinema deneyimine, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin bir parçası olan Ereğli Kömür İşletmeleri-Armutçuk özelinde, kamusal fayda etrafında organize edilen sinema salonları bağlamıyla katkı sunmak amaçlanmıştır. Türkiye'de 1930'lu yıllarda kurulan ve devletleştirme politikaları ile etkin üretim hedeflenen SEKA, Sümerbank Bez Fabrikaları gibi Kamu İktisadi Teşebbüslerinde sosyal hakların bir parçası olarak sinema salonlarının da kurulduğu bilinmektedir. Bu işletmeleri ele alan kimi çalışmalarda, sinema salonlarına değinilmiştir. Ancak günümüzde önemli bir kısmı yok olan, Türkiye'nin endüstri mirasının aktörleri konumundaki bu salonlar; ayrıntılı bir araştırma sahası olarak tartışılmamıştır. Literatürdeki bu eksikliğe katkı sunmayı amaçlayan ve bir anlamda keşif niteliği taşıyan bu çalışmada, Türkiye'nin endüstrileşme tarihinde en önemli duraklardan biri konumundaki Ereğli Kömür İşletmeleri'ne bağlı maden bölgelerinden biri olan Armutçuk Bölgesi'ndeki sinema salonları ve sinema deneyimi, belgeler, sözlü tarih görüşmeleri ve fotoğraflar ışığında ele alınmıştır. Araştırmada, Armutçuk Bölgesi özelinde, literatürde daha önce tartışılmayan iki olgu ele alınmaktadır: Sosyal hak olarak sinemaya gitme deneyimi ve bu deneyimin parçası konumundaki "işçi sinemaları". Sinema deneyimi konusundaki bu iki özgün başlık; beyaz yakalılar ile maden işçileri ve onların aileleri olmak üzere her biri farklı sosyokültürel ve sosyoekonomik düzeye sahip Armutçuk'taki seyirci özneleri üzerinden, sözlü tarih yöntemiyle tartışılmaktadır.

anahtar kelimeler: sosyal haklar, sinema, işçi sinemaları.

Giriş

Türkiye'de, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), 1930'lardaki iktisadi politikalar sonucunda devletleştirme hamleleriyle birlikte gündeme gelmiştir. KİT'ler, kamusal fayda ve sosyal haklar gibi kamu politikalarını ilgilendiren başlıkların yanı sıra, Cumhuriyet ideolojisiyle ilintili olan modernleşme dinamikleri etrafında şekillenmiş; ülkenin politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel süreçleriyle birlikte dönüşmüştür. Kamu politikalarının neredeyse doğrudan etki alanlarını oluşturan KİT'ler; tam da bu nedenle, Türkiye'nin iktisadi, toplumsal ve kültürel dönüşümünü okumaya olanak veren çeşitli düzeylerde derinlikli fragmanlar sunabilmektedir. Çalışmada, bu fragmanlardan biri olarak değerlendirilebilecek Ereğli Kömür İşletmeleri'ne (EKİ) bağlı maden bölgelerinden biri olan Armutçuk'taki sinema salonları ve sinema rutini ele alınmıştır².

2 Zonguldak'ta devletleştirme hamleleri sonucunda, "Cumhuriyet Hükümeti" havzada yerli ya da yabancı tüm şirketleri, devlet eliyle işletmek amacıyla satın alır ve 1940'ta maden ocakları, Etibank'ın bir kuruluşu olan EKİ'ye devredilir. EKİ, 1957'de Etibank'tan ayrılır, bir "iktisadi devlet teşekkülü" olan Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) kurumuna bağlanır (Oskay, 1983, s.68).

Akşin'e göre (2022); Cumhuriyet'in ilk yıllarında, özel ya da devlet fark etmeksizin ülkede yerli sanayinin oluşturulması hedeflenir. 1930'lu yıllarda, devletleştirme hamleleri, dönemin iktisadi politikaların en önemli amaçlarındanıdır . Bu amaçla; 1934'te yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı doğrultusunda, KİT'ler konusunda önemli adımlar atılır ve "Malatya, Kayseri, Ereğli, Nazilli, Bursa Merinos dokuma fabrikaları, Gemlik Yapay İpek, Paşabahçe Cam, Beykoz Deri, İzmit Kâğıt, Karabük Demir-Çelik, Eskişehir, Turhal Şeker, Kayseri Uçak fabrikaları" Sümerbank, madencilikte Etibank olmak üzere pek çok devlet işletmesi kurulur (Akşin, 2022, s. 218-220).

Türkiye'nin, dış ticareti kontrol altına almaya çalışarak korumacı ve devletçi yapıdaki iktisadi politikalarının şekillenmesindeki en önemli itici güçlerden biri, 1929'da yaşanan "Büyük Buhran"dır (Boratav, 2005: 64). Bu süreçte, devletin geliri düşerken ekonominin temel yapı taşları olarak KİT'lerin varlığı daha önemli hale gelmiş, başlarda sınırlı sayıda tutulmak istenen KİT'lerin sayısı artırılmıştır (Kocagil, 1989: 2-9). Özerk kuruluşlar olan bu işletmelerin yalnızca kâr amacı yoktur; işletmelerde kamu hizmeti ve sosyal fayda merkeze alınır (Taş, 1995:11).

Sadece ekonominin güvenli şekilde ilerlemesinde değil; modern toplumun ve nitelikli sosyal yaşamın inşa edilmesinde önemli bir yeri olan KİT'lerde, kamu yararı gözetilen sosyal politikalar doğrultusunda, barınma, eğitim, sağlık, spor, eğlence gibi başlıklarda işletme çalışanları ve onların ailelerinin yaşamsal ihtiyaçlarına yönelik, sosyal haklar bağlamıyla önemli adımlar atılmıştır. Literatürde, bu işletmelerdeki sosyal hayatı, modernleşme süreçlerini ve işletmelerin dönüşümünü konu edinen araştırmalar yer almaktadır. Bu araştırmalarda, KİT'lerin kuruluş felsefesine ve günümüzdeki durumuna dair ayrıntılı tartışmalar yürütülmüştür. Kayseri'de kurulan Sümerbank Bez Fabrikası'nın Kayseri'nin modern bir kent olma serüvenindeki rolü (Semiz ve Toplu, 2019); bir endüstri mirası olan Malatya Şeker Fabrikası tesislerindeki mekânsal kurgunun ve sosyal hayatın, Cumhuriyet ideolojisi, modernleşme, refah devleti ilkeleri ile nasıl şekillendiği, 1980 sonrası politikalarla nasıl dönüştüğü (Yavaşoğlu ve Özgül, 2020); yirminci yüzyıl başlarında Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel hedefleri ile sonraki dönemlerde geliştirilen politikalar bağlamında SEKA'nın tartışılması (Köse, 2018) gibi araştırmalarda görüldüğü üzere KİT'ler üzerine yürütülen araştırmaların çoğunun ilgi odağını; Cumhuriyet'in hedefleri, ideolojisi ile ülkenin ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşümü oluşturmaktadır. Bununla beraber KİT'lerin daha mikro bağlamlarla ele alındığı çalışmalar da literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalarda KİT'lerdeki gündelik hayat rutinlerine daha spesifik konularla odaklanıldığı söylenebilir. Her ne kadar, KİT'lerde kültürel açıdan modern; sosyal haklar anlamında zengin ve nitelikli bir yaşam hedeflense de farklı sosyal statülerdeki çalışanların istihdam edildiği KİT'lerdeki gündelik hayatın, bir ölçüde, toplumsal tabakalaşma etrafında şekillendiğinin altını çizmek gerekmektedir. Meltem Özkan Altınöz (2015), KİT'lerin bir örneği olan Karabük Demir-Çelik Fabrikası tesislerinde, modern yaşamın gereği olarak yaptırılan Yenişehir Sineması'nı, genel müdürden işçilere kadar toplumsal statüye uygun olarak inşa edilen konut sahalarının nitelikleriyle ele alan

araştırmasında, sosyal statüler etrafında oluşan toplumsal tabakalaşmayı sinema bağlamıyla tartışır. Altınöz'e göre (2015), yüksek gelirli kesimlerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla statüsü yüksek kişilerin yaşadığı konutlarla çevrili olan Yenışehir Mahallesi'nde inşa edilen Yenışehir Sineması hem modern toplum yaratma hedefinin hem de toplumsal tabakalaşma etrafında oluşan kentsel kimliğin sembolüdür.

Bu araştırmada ise, deneyim ve tarihsel dönüşüm odağı alınarak Zonguldak şehrinde yer alan ve kamusal fayda amacıyla inşa edilen EKİ-Armutçuk'taki sinema salonları ile sinema deneyimi ele alınmıştır. Araştırmada, kamusal fayda, modernleşme gibi toplumsal hedeflerle organize edilen bölgedeki sinema salonlarının; kültürel ve sosyal yaşamın şekillenmesinde KİT'lerin önemli bir ayağı olduğu ve Türkiye'nin sinema tarihinde özgün bir yerde durduğu düşünülmektedir. Zira KİT'ler, Türkiye'deki sinema salonlarının ve sinema deneyiminin, bir açıdan, farklı iktidar uygulamalarıyla gelişip dönüştüğünü göstermektedir. Bu çerçevede araştırmada sinema fenomeni, EKİ-Armutçuk özelinde, Türkiye'deki akademik literatüre keşif niteliğinde katkı sunacağı düşünülen iki özgün başlık etrafında tartışılmıştır: "işçi sinemaları"³ ve "sosyal bir hak olarak sinemaya gitme deneyimi"⁴. Araştırmada, bu iki spesifik başlığı derinlikli bir şekilde tartışabilmek için; daha kitlesel bir seyir deneyimi sunan ve kâr amacı güden sinema salonlarını kategorize etmek üzere "ticari sinema salonları" ifadesi kullanılmıştır.

Türkiye'nin sinema tarihinde, özgün bir yere sahip olan KİT'lerdeki sinema salonları, KİT'lerin toplumsal ve kültürel hedeflerinin gündelik hayatta nasıl deneyimlendiğine ilişkin önemli veriler sunmaktadır⁵. Araştırmada bu çerçevede, sosyal haklar kapsamında deneyimlenen sinema rutini bağlamında, KİT'lerdeki gündelik hayat, sosyal haklar, işçi kültürü, toplumsal statü, endüstrileşme ve modernleşme başlıklarına temas eden bir tartışma yürütülmüştür. Araştırmada, sinema deneyimini, çoğunlukla "ticari salonlar" etrafında gelişen sinema anılarıyla ele alan "yeni sinema tarihi" çalışmalarına, kamusal faydayı esas alan EKİ-Armutçuk'taki sinema salonları bağlamıyla katkı sunmak amaçlanmıştır. Öte yandan bu araştırmada; tanıklıklar, belgeler ve fotoğraflar yoluyla KİT'lerin kültürel bellek sahasına katkı sunmak da istenmiştir.

4 Uluslararası literatürde "işçi Sinemaları" ile kimi çalışmalar vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Cinemas and Cinema-Going in the United Kingdom: Decades of Decline (Manning, 2020); Diverting Time: London's Cinemas and Their Audiences (McKernan, 2007); Cinemagoing in Worktown: regional film audiences in 1930s Britain (Richards, 1994).

5 EKİ'deki sinema salonlarından kimi çalışmalarda bahsedilmiştir. Bunlardan biri, Akın Bakioğlu'nun (2022) Büyük Madenci Yürüyüşü adlı çalışmasıdır. Bu çalışma kapsamında yürütülen görüşmelerin bir kısmında, Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) Sinemaları'ndan da bahsedilir. Bir diğer çalışma, Çağlar Tan'ın, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset (2015) adlı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Bu çalışma kapsamında Tan (2015) edebi eserler etrafında Zonguldak'ın gündelik yaşamını ve siyasal iktidar uygulamalarını tartışırken, EKİ'deki sinema salonlarına da değinir.

6 KİT'lerin kuruluşu temelde, ideolojik, sosyal, ekonomik, siyasi ve özel neden olmak üzere beş hedefle ilişkilendirilmiştir (Kocagil, 1989:5).

EKİ’de, Kozlu, Üzülmaz, Kilimli, Amasra ve Armutçuk olmak üzere beş maden üretim bölgesi vardır (Oskay, 1983, s. 69). EKİ’ye bağlı bu bölgelerde, diğer KİT’lerde olduğu gibi EKİ çalışanlarının ve ailelerinin sosyal hayatlarının iyileştirilmesine yönelik; barınma, sağlık, eğitim, spor sahaları, sinema gibi çeşitli alanlarda önemli adımlar atılır. Bu araştırmaya ilham olan EKİ-Armutçuk’taki sinema salonları, sosyal haklar kapsamında deneyimlenen okullar, ucuz alışveriş marketleri, hastaneler gibi kurumların bir parçası olarak yer alır. Sinema salonlarında gösterilen filmler, düzenlenen etkinlikler, salonların kullanım amaçları gibi pek çok konu, EKİ’deki sosyal yaşam alanlarının düzenlenmesinden sorumlu olan EKİ Sosyal Bakım Müdürlüğü tarafından organize edilir. Bölgenin bilinen ilk sineması, yirminci yüzyıl başlarında inşa edildiği tahmin edilen, seyirci kitlesi EKİ-Armutçuk çalışanlarından ve çalışanların ailelerinden oluşan Eski Sinema’dır. Tüm EKİ bölgelerinde olduğu gibi Armutçuk’ta da kullanım amaçlarına ve hedeflenen seyirci kitlesine göre, iki tür sinema salonu faaliyet göstermiştir. Bunlardan biri, maden kuyularının hemen yanlarına kurulan, madencilerin iş güvenliği konusunda eğitilmesi, kültürel anlamda geliştirilmesi ve eğlence ihtiyacının karşılanması gibi amaçlar etrafında organize edilen, hedef kitlesi yalnızca işçilerden oluşan Armutçuk İşçi Sineması; diğeri, lojmanların ve sosyal tesislerin bulunduğu yaşam alanlarının yakınlarına inşa edilen, bölgedeki çalışanlara ve onların ailelerine seslenen Yayla Sineması’dır.

EKİ-Armutçuk’taki sinema deneyimi ve salonları, Bourdieucu (1995) anlamda, bölgede istihdam edilen mühendis, amir, madenci gibi farklı kültürel ve ekonomik sermayelere sahip EKİ aktörlerinin özgün koşullarıyla birlikte tartışılmıştır⁶. Armutçuk’taki sinema salonlarının nasıl organize edildiği, salonlarda ne tür filmler gösterildiği, bu salonların farklı sosyal statülerdeki kişiler ile onların aileleri tarafından nasıl deneyimlendiği ve sosyal hakların bir parçası olan sinema salonlarının; ticari faydayı amaç edinen sinema salonlarından hangi bağlamlarla ayrıştığı gibi sorular, araştırmanın odaklandığı temel sorulardır.

Araştırmanın Yöntemi

Sözlü tarih ile, sinema anılarını odağa alarak, siyasal iktidar uygulamaları, ekonomik, kültürel ve toplumsal dinamikler gibi toplumsal tarihin farklı veçhelelerini “sıradan insan” deneyimleriyle tartışabilmek mümkün hale gelmiştir. Sözlü tarih, sinema tarih yazımının olanaklarını genişletmektedir ve son dönemki sinema tarihi araştırmalarında, giderek artan bir ilgiyle kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, Armutçuk’taki sinema deneyimini araştırmak üzere sözlü tarih yöntemi kullanılmıştır. Sözlü tarih sosyoloji, antropoloji gibi farklı disiplinlerle diyalog kurarak insan deneyimleri ve tarih arasındaki ilişkiye zengin bir bakış sunarken (Caunce, 2016, s.244) toplumsal sahadaki dönüşümü araştırır ve bu

7 Çalışmanın ilerleyen bölümlerde Bourdieu’nun kültürel ve ekonomik sermaye kavramları ayrıntılandırılmıştır.

dönüşümün farklı dönemlerle karşılaştırılmasını, analizini içerir (Kyving ve Marty, 2000, s.2). Sözlü tarih yöntemiyle yürütülen araştırmalarda, devlet arşivlerinde yer edinmemiş, görmezden gelinmiş pek çok konu yeniden gündeme gelir.

Sözlü tarih; görüşme öncesi/ön araştırma, görüşme sırası ve görüşme sonrası/analiz olmak üzere üç aşamadan oluşur. Bu aşamalar, görüşme yapılacak kişilere, araştırma konusuna ve sorulara dair bir yol haritasının çizildiği ön araştırmayı; kişilere, mekânlara ve zamana dair bilgilerin doğru şekilde not edildiği, araştırmacı ve görüşmeci arasında güven ilişkisinin oturtulması, kayıt cihazının kontrol edilmesi gibi konuları içeren başlıklarla görüşme ortamını; son olarak, görüşme verilerinin yorumlanıp, sınıflandırıldığı, diğer kaynaklarla birlikte tartışıldığı görüşme sonrasını içerir (Bilim ve Sanat Vakfı, 2006).

Araştırmada, öncelikle bölgede çalışmış, bölgeyi bilen kişilerle bir ön araştırma süreci yürütülmüş, bu süreçte yüz yüze görüşmeler ve sosyal medya ağları, telefon gibi iletişim araçları kullanılmıştır. Sözlü tarih yöntemine daha kullanışlı bir saha sunma potansiyeli olan çevrimiçi pratiklerden de yararlanan bu araştırmada, bölgeye dair paylaşımları odağına alan Facebook Grupları takip edilmiş, onay alınarak bu platformlardaki kimi paylaşımlara çalışmada yer verilmiştir. Multimedya olanaklarından yararlanılarak yürütülen çalışmada, ön araştırma sürecinde “kartopu tekniği” ile belirlenen 1960-1980 yılları arasında bölgede yaşamış on kişiyle, 2022 yılının Şubat ayında, üç gün süreyle sözlü tarih görüşmeleri yürütülmüştür⁷. Görüşmeler, devam eden literatür taraması ile birlikte iki yıl boyunca telefon ve çevrimiçi ağlar yoluyla sürdürülmüştür. Sözlü tarih görüşmeleri, kimi zaman kahvehaneler, parklar, öğretnenevi gibi görüşmeciler için uygun olan mekânlarda, kimi zaman da sinema salonlarının olduğu yerlerde yürütülmüştür. Armutçuk Bölgesi’nde yürütülen görüşmelerde, katılımcıların sosyokültürel ve sosyoekonomik anlamda farklı meslek gruplarından olmalarına özen gösterilmiştir. Bölgede çalışan kişilerin çocukları da araştırmaya dahil edilmiştir. Bu kişilerin önemli bir kısmı, ebeveynleri gibi iş hayatına EKİ’de adım atmıştır. Yanı sıra, katılımcıların yaşadıkları muhitlerin, lojmanlar, spor sahaları, okul gibi yaşam alanlarının ortasında inşa edilen sinema salonlarına yakınlıkları gibi konular da araştırmada dikkate alınmıştır⁸. Görüşmelerde, katılımcıların onayı ile ses kaydı alınmıştır. Araştırmada sahadan derlenen veriler, sinema salonlarının niteliklerine ve kullanım pratiklerine göre başlıklandırılarak kategorize edilmiştir. Görüşmeciler sırasıyla, ad, soyad, doğum yılı ve görüşme tarihi belirtilerek tanımlanmıştır. Araştırmaya katılan kişilere, ilk sinema deneyimlerini nerede yaşadıkları, sinemaya hangi sıklıkla gittikleri, sinemanın gündelik hayatları içerisindeki yeri, sinemaya aileleri ile gidip gitmedikleri, sinemanın, spor alanları, lokaller gibi diğer sosyal alanlardan ne gibi farkları olduğu, sinema salonunda kendilerini nasıl hissettikleri gibi sorular sorulmuştur.

8 On kişinin yalnızca biri kadın görüşmecidir. Araştırmacının kısıtlılığını oluşturan konulardan biri olan bu durum ilk etapta; görüşmecilerin oluşturulması aşamasında kartopu tekniğinden kaynaklansa da sonraki süreçte araştırma sahasının uzak olması, yüz yüze görüşme olanağının kısıtlı olması gibi nedenlere bağlı olarak yaşanmıştır.

9 EKİ mensubu her aile, EKİ lojmanlarında yaşamamaktadır. Lojmanlarda yaşamak için kimi kriterler söz konusudur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konudan bahsedilecektir.

Sözlü tarih, Thompson'ın (1999:209) belirttiği gibi yalnızca, tanıklıklara ya da görüşmelere dayanan bir yöntem değildir; bunların yanında, öznel deneyimler dışında kalan konularda, arşiv belgesi gibi çeşitli düzeylerdeki kaynaklar doğrultusunda "çapraz analiz"le geliştirilmesi gereken bir yöntemdir. Bu araştırmanın yöntem açısından sınırlılığını oluşturan konulardan biri, sinema salonlarında gösterilen filmlerin nereden, nasıl temin edildiği, salonların organizasyonu gibi konularda sözlü tanıklıklar dışında oldukça kısıtlı belgeye ulaşılmasıdır. Saha araştırması sırasında görüldüğü üzere, EKİ'ye ait birçok belge geri dönüşüme, SEKA'ya gönderilmiştir; ki bu belgelerin küçük bir kısmını, bu araştırmaya katılımcı olarak dâhil olan Salim Çalık muhafaza etmiş, belgelerin bir kısmını araştırmada kullanılması için dijital ağlar yoluyla paylaşmıştır. Bununla beraber, hâlen devam etmekte olan saha çalışmasında, arşiv araştırması sürmektedir.

Sosyal Hak Olarak Sinemaya Gitme Deneyimine Dair Bir Tartışma: Kuramsal Çerçeve, Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yeni sinema tarihi araştırmaları, sinemada tarih yazımının odağını filmlerden ve yönetmenlerden yaşayan seyirciye çekmektedir. Böylelikle, farklı yerelliklerdeki toplumsal ve kültürel yapıyla şekillenen sinema salonları ve seyirci sinema tarihinin sahasına dahil olmuştur.

Yeni sinema tarihi anlayışı, tarih yazımında "arşiv ve olgu" odaklı Rankeci anlayışın kırılmasıyla, 1970'li yıllarda tarih ve bellek arasındaki ilişkinin yakınlaşması sonucunda, tarihin şimdiyle kurduğu dinamik ilişkinin gündeme gelmesi, başka bir deyişle tarihin sahasına sıradan insanın ve anlatının girmesiyle mümkün olmuştur (Özsoy, 2023). Sinema tarihi sahasını, filmler, yönetmenler ve yapımcılardan seyircinin sıradan dünyasına, bir anlamda mikro tarih sahasına çeken yeni sinema tarihi kavramsallaştırması, 2000'li yılların başlarında gündeme gelmiştir.

An Everyday Magic: Cinema and Cultural Memory (Kuhn, 2002), Explorations in New Cinema History: Approaches and Case Studies (Maltby, Bilte-reyst, Meers, 2011) gibi araştırmalar, sinema hikâyelerini ve sinema salonlarını merkeze alan yeni sinema tarihindeki öncü nitelikteki araştırmaların bazılarıdır. Giderek farklı konularla zenginleşen yeni sinema tarihi araştırmalarında, sözlü tarih, etnografi, haritalama gibi farklı yöntemlerden yararlanılmıştır.

Türkiye'de de yeni sinema tarihi araştırmaları, sinema salonları ve sinema seyircilerini merkezine alarak her an yeni konularla gelişmektedir. Akademik literatür incelendiğinde, yeni sinema tarihi sahasında yürütülen araştırmaların, seyrin toplumsal ve kültürel yanına odaklandığı görülmektedir. Sinema seyrini ve salonları gündemine alan; erken dönem yeni sinema tarihi araştırmalarına kaynaklık eden İstanbul (Gökmen, 1991; Evren, 1998; Scognamillo, 1991) üzerine yoğunlaşan araştırmalardan sonra, sinema tarihi araştırmaları giderek taşraya yönelmiş; Ordu,

Giresun, Trabzon (Beyoğlu, 2001); Antalya (Uçar İlbuğa, 2018); Mardin (Duyan, 2021); Van (Ertaylan, 2013); Kayseri (Elden, 2012); Gaziantep (Liman, 2014), Adana (Erkiliç & Ünal, 2018; Çam & Şanlıer Yüksel, 2020) gibi farklı kentlerdeki seyir deneyimi ve sinema salonları merkeze alınmıştır. Bununla beraber, yeni sinema tarihi çalışmalarında, daha spesifik tartışma konularına doğru yönelmektedir. Bu konulardan bazıları; sinemanın toplumsal ve kültürel açıdan mekânsal kullanımı (Öztürk, 2013), seyirci, sinema salonları ve toplumsal tarih (Özsoy, 2021); dijitalleşme ve sinema salonları (Erkiliç, 2012); sinema seyir ve siyaset (Öztürk, 2005), seyir ve modernlik (Erdoğan, 2017); orta sınıf kadınların sinema deneyimi (Kaya, 2022) gibi konulardır.

İlgili araştırmalara konu edilen salonlar; çoğunlukla şahıslar tarafından işletilen “ticari sinema salonları” ile Halkevi gibi kuruluşlar etrafında yürütülen seyir sinema organizasyonlarıdır. Buna karşın, literatür incelendiğinde, Demir Çelik Fabrikaları yönetimi tarafından, 1950’li yıllarda inşasına başlanan Yenişehir Sineması’nı modernleşme, toplumsal tabakalaşma, mimari özellikler gibi bağlamlarla inceleyen araştırmalar (Altınöz, 2015; Güneş, 2017) dışında; kamusal faydayı esas alan, kullanım pratikleri açısından özgün bir yere sahip olan ve benzer renkleri, mimari yapıları ile ortak özellikler gösteren, kültürel miras niteliği taşıyan Sümerbank Bez Fabrikaları, SEKA gibi KİT’lerde yer alan sinema salonları ile ilgili çalışmalara Türkiye’deki akademik literatürde yeterince yer verilmediği görülmektedir.

Türkiye’de, KİT’lerde yer alan sinema salonlarına benzer nitelikteki salonlar, İngiltere’de de yer almaktadır. Bu araştırmanın konusuna benzer şekilde madenci sinemalarının ele alındığı kimi çalışmalar literatürde yer almaktadır. Güney Galler Bölgesi’nde, 1913’ten itibaren Madenci Enstitüleri olarak adlandırılan oluşum tarafından, maden çalışanlarının sosyal, kültürel ve eğitsel ihtiyaçları karşılanmış; kütüphaneler, sinema salonları gibi sosyal yaşam alanları kurulmuştur. İngiltere’de madenci enstitüleri etrafında yaşanan bu gelişmeler, sinema özelinde toplumsal tarih, işçi sınıfı kültürü gibi bağlamlarla, sınırlı da olsa kimi çalışmalarda ele alınmıştır (Miskell, 2006; James, 2007). Bu çalışmalardan biri, Robert James (2007) tarafından yürütülen Güney Galler’deki maden işçilerinin sinema deneyimine odaklanan “A Very Profitable Enterprise’: South Wales Miners’ Institute Cinemas in the 1930s” adlı çalışmadır. James (2007), Güney Galler’de maden işletmesinde çalışan işçilerin sinema deneyimini; sinema anıları ve işletme defterleri ile ele alırken, bu deneyim üzerinde güç sahibi olmak isteyen sendika, siyasi partiler, işletme sahipleri gibi farklı öznelerin mücadelelerine de değinir.

Yeni sinema tarihi çalışmaları içerisinde konumlanan bu araştırma, yeni sinema tarihi sahasını ticari salonlardan kamusal fayda etrafında organize edilen sosyal haklar kapsamında deneyimlenen KİT’lerdeki sinema salonlarına doğru genişletmektedir.

KİT’lerin ekonomik, sosyal ve ideolojik hedeflerinin bir parçasını oluşturan EKİ-Armutçuk’taki sinema salonlarının ve sinema deneyiminin bu araştırmanın önemini ve özgünlüğünü içeren kendine özgü yanları vardır. Bunlardan birincisi;

sinema salonlarının kamusal fayda amacı etrafında sosyal bir hak olarak deneyimlenmesi ve kâr amacı gütmemesidir. İkincisi, sinema salonlarının, Cumhuriyet ideolojisinin en önemli amaçlarından biri olan modernleşme dinamiklerinin gündelik hayata sirayet etmesini sağlamasıdır. Üçüncüsü, Armutçuk İşçi Sineması özelinde, sinema salonunun, KİT'lerin ekonomik hedefleriyle ilişkili olarak madencilerin çalışma verimliliği ve iş disiplinin artırılması amacıyla kullanılmasıdır.

Armutçuk'taki sinema salonlarının organizasyonunda, diğer bölgelerde olduğu gibi, EKİ Sosyal Bakım Müdürlüğü'ne bağlı komisyonlar söz sahibidir. Bu komisyonlarda, müdürler, işçi temsilcileri ve sendikalar gibi farklı EKİ öznelere yer almaktadır. Yemekhane, lojmanlar, sinema salonları, lokaller, okullar gibi farklı yaşam alanlarının her biri farklı komisyonlarca idare edilir. Bölgedeki sinema salonlarının organizasyonunda, EKİ çalışanlarının sosyokültürel düzeyinin artırılması, eğlence ve sosyalleşme gibi amaçlar söz konusudur (Sözlü Görüşme, Cihat Kalafat, Görüşme Tarihi: 17.03.2024).

Armutçuk'taki salonlar; Yayla Sineması özelinde çocuklar; İşçi Sineması özelinde madenciler için tamamen ücretsizdir. EKİ mensubu yetişkinler ise, yalnızca Türk filmleri özelinde, sinemadan temsili denilebilecek, oldukça düşük bir ücret karşılığında yararlanırlar¹⁰ (Cihat Kalafat, Görüşme Tarihi Cihat Kalafat, Görüşme Tarihi: 17.03.2024 ve 23.05.2024).

Armutçuk'taki salonlarda, ticari sinema salonlarında olduğu gibi sınıfsal ayrışmayı işaret eden loca sistemi yoktur. Buna karşın, bu araştırmada "ticari sinema salonları" olarak kavramsallaştırılan salonların önemli bir kısmında, salonlar, ekonomik açıdan pahalı olan localar ve ucuz olan mevkiler olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Salonlardaki bu sınıfsal düzenlemenin seyri nasıl etkilediğine, kent sinemalarını konu edinen araştırmaların çoğunda değinilmiştir (Ertaylan, 2013, s.1848; Öztürk, 2013, s.24; Duyan, 2021, s. 21-22, Özsoy, 2021, s. 84).

Seyir konforunu belirleyen bu düzenleme; localar ve mevkiler arasında ceyran eder. Özsoy'a (2021) göre, sinema salonlarında, seyircilerin nereye oturacağı, salonun mekânsal olarak nasıl organize edildiği gibi konular sosyokültürel ve sosyoekonomik düzeylere göre şekillenir ve sinema salonu; mekânsal açıdan toplumsal statüleri ve sınıfsal ayrımları yeniden üretir (2021, s. 84-86). Nitekim Kuhn'a (2002) göre sinema salonu, her ne kadar kitle toplumunun tüm unsurlarına seslenip onları bir araya getirirse de toplumsal farklılıkları keskin bir şekilde

10 Cihat Kalafat (Görüşme Tarihi: 17.03.2024 ve 23.05.2024); kültürel seviyeyi artırmak amacıyla UNESCO tarafından EKİ'deki salonlarda tamamen ücretsiz gösterilmek üzere çeşitli filmlerin gönderildiğini ifade etmiştir. (Konuyla ilgili, sözlü görüşmeler dışında şimdilik herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır) Bu görüşmeci, UNESCO'dan gelen filmlerin EKİ mensubu herkes için tamamen ücretsiz olduğunu; ancak seyirci kitlesinin, seyircilerin eğitim seviyesine uygun olarak 1970'li yıllara kadar çoğunlukla lojmanlarda yaşayan kişilerden oluştuğunu; 1970'lerden sonra EKİ salonlarında gösterime giren Türk filmlerinden ise temsili ücret alındığını ifade etmiştir. (Bu konu araştırmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılandırılacaktır). Bununla beraber; görüşmecilerden Ömer Korhan Us ve Cihat Kalafat dışındaki herkes, sinemayı tamamen ücretsiz bir deneyim olarak anımsamıştır.

hissettiren mekânsal bir işleyişe sahiptir (2002, s. 2). Bununla ilişkili olan bir başka konu da kent dinamiklerindeki dönüşümle beraber, sinema salonlarının sayılarının artması sonucunda, salonlardaki sosyokültürel ve sosyoekonomik ayrımın yeni açılan sinema salonlarındaki ayrıma doğru kaymasıdır. Buna göre, artık salonların kendi içsel ayrışması değil; sinema salonlarının kendisi; lüks, bakımlı, bakımsız gibi nitelendirmelerle farklı toplumsal sınıflara seslenir (Özsoy, 2023: 141). Oysa, Armutçuk da dâhil olmak üzere, EKİ'ye bağlı tüm maden bölgelerinde, sinema salonları benzer bir mimari ile inşa edilmiştir. Bu salonlar; çoğunlukla sarı ve pembe tonlarındaki renkleriyle KİT'lerin ruhunu ifade edecek şekilde tek tiptir.

Konut ve lokal olmak üzere çeşitli yaşam alanları Armutçuk'ta sosyal statülere göre ayrılmıştır. Toplumsal tabakalaşmanın açıkça hissedildiği iki alan, lokaller ve konutlardır. Birbirinden farklı konumlarda yer alan konutlar, sosyal statülere göre dizayn edilmiş, bu statülere göre -A tipi evler, çavuş evleri gibi adlandırılmıştır. Lokaller ise; işçi lokali ve memur lokali gibi sosyal statülere uygun biçimde organize edilerek adlandırılmıştır. Sinema açısından bu durum, sosyal statüden çok "işçi sineması ve Yayla Sineması" arasında, salonların kullanım amaçlarından kaynaklanan ayrımdan ibarettir. Armutçuk'ta, EKİ mensubu bu bölge çalışanlarının ailelerine seslenen tek bir salon vardır. Yayla Sineması, Armutçuk'taki farklı sosyal statülere seslenen ortak bir yaşam alanıdır. Buna karşın, toplumsal tabakalaşmanın yansıması olarak ifade edilebilecek hususlar, salondaki seyir deneyimini kimi açılardan etkilemiştir. Sinema salonunun konumlandığı yer olan Yayla Mahallesi'nin sakinlerinin kalifiye işçiler ya da amirlerden oluşması, 1970'li yıllara kadar sosyal statüsü yüksek kişilere uygun filmlerin gösterilmesi, bu dönemde, salonun müdavimlerinin genelde kalifiye işçiler ve beyaz yakalılardan oluşması, salondaki ön koltukların müdür, amir, bürokrat gibi kişilere ayrılması (Cihat Kalafat, Sözlü Görüşme: 17.02.2024), kimi zaman salondaki kuralların yönetici ya da beyaz yakalı ailelerin lehine esnetilmesi (Sezgin İbik, 1972, Görüşme Tarihi:23.02.2022) gibi konular, sadece sinema seyir deneyimindeki eşitsizlikleri ortaya koymakla kalmaz; aynı zamanda sosyal hakların parçası olan sinema salonunun işleyişini belirtilen hususlarda, Kuhn'un (2002: s.2) ifade ettiği haliyle, kitle toplumunun tüm unsurlarını aynı çatı altında toplayan; ancak farklı sınıfsallıkları, kendi içinde yeniden üreten, bu anlamıyla "demokratik olmayan" ticari salonların doğasına yaklaşıyor.

Yine de Armutçuk'ta sinemaya ulaşmanın, ticari salonlara göre daha kolay olduğu söylenebilir. Armutçuk'ta yürütülen sözlü tarih görüşmelerinin çoğunluğunda sinema, "olağanüstü" bir deneyim olarak değil sıradan bir deneyim olarak anımsanmıştır. Oysa sinemayı kültürel ve toplumsal bir deneyim olarak ele alan diğer çalışmalardaki sözlü anlatılarda, sinema anılarının "büyülü, sıradışı ve ulaşılması güç" yanının sıklıkla vurgulandığı görülmektedir. Söz gelimi, Çanakkale'de seyircilerin heyecanla, "mabede" gider gibi, türlü hazırlıklar yaparak sinemaya gitmesi (Akbulut, 2014, s.7) Giresun'da sinemanın perdesinin açılışının bile seyirlik bir olaya dönüşmesi, seyircide büyük bir heyecan yaratması, uzak köylerden sinemaya gelebilmek için yaşanan zorlu deneyimler, sinema

perdesindeki filmi görebilmek için sinemanın yakınlarındaki evlerin balkonlarında buluşmak, okuldan kaçarak sinemaya gitmek (Özsoy, 2023) gibi seyir deneyimleriyle yeni sinema tarihi araştırmalarında sıklıkla karşılaşılır. Armutçuk'ta ise sinema, kamu hizmeti felsefesine bağlı biçimde, kolektif yararın hedeflendiği bir yaşamın parçası olarak EKİ üyelerine sunulan; eğitim, kültürel gelişme, eğlence gibi amaçlarla organize edilen bir araçtır, gündelik ve sosyal hayatın bilindik bir parçasıdır. Bu anlamda, Armutçuk Özel Ortaokulu'nda okuyan EKİ çalışanlarının çocukları için ücretsiz olan sinema salonu, eğitim hayatının bir parçasıdır. Çocukların sinemaya gitmesi öğretmenleri tarafından teşvik edilir (M. Hamdi Kalyoncu, 1958, Görüşme Tarihi: 23.02.2022). Bununla beraber, "ticari salonlar" bağlamıyla sinema, kültürel yapıyla ilişkili olarak kimi zaman ulaşılması daha zor bir deneyimdir. Söz gelimi, kültürel yapıya bağlı olarak kadınların sinemaya gitme deneyimi, "geleneksel yapıyla" uyumlanarak dönüşür; kimi zaman engellenir. Taşradaki salonlarda, kültürel yapının sinemaya özgü bir habitus yaratarak sinema deneyimini şekillendirdiği "kadınlar matinesi" uygulaması bunun en açık örneklerindendir. Sinema bu anlamıyla, mekânsal rasyonelliğinin ötesine geçerek farklı yerelliklere uyumlanır, kadınların ve erkeklerin sinemaya gitme pratikleri, sinema salonundaki davranışlar gibi pek çok konu yerele özgü dinamiklerle harmanlanır ve sinemaya dair bir habitus ortaya çıkar (Özsoy, 2021, s.124). Örneğin kadınlar erkeklerin denetiminde (Duyan, 2023, s.332) ya da aile büyüklerinin gözetiminde sinemaya gider gider (Yücel Diken, 2022, s. 16). Tam da bu nedenle kâr amacı güden ticari sinema salonları, bilhassa sinemaya bedava girmek için ya da sinemada flört edebilmek için geliştirilen çeşitli taktiklerin ve stratejilerin mekânıdır (Öztürk, 2013, s. 22). "Düş şatoları" olarak ifade edilen ticari sinema salonlarının aksine, Armutçuk'taki sinema salonları, sosyal hayatın neredeyse zorunlu bir parçası olarak daha "sıradanlaşmış bir rutin" olarak yer etmiştir. Sinema salonlarında, bilet parası ödememek için geliştirilen taktikler ya da kadınların sinemaya gitmesi konusunda yaşanan kültürel yapıya ait kalıplar etrafındaki pratikler bu salonlarda çoğunlukla kendine yer edinmez. Zira, sinema, KİT'lerin felsefesine uygun olarak Armutçuk'ta hem ekonomik açıdan kamu yararı ilkesi hem de kültürel açıdan modernleştirici bir misyonla organize edilir. Bölgenin özgün yanlarından bir diğeri, modernleşme ve işgücü verimliliği hedeflenerek inşa edilen "Armutçuk İşçi Sineması"dır. Bu sinema, KİT'lerin hedefleri arasında değerlendirilen "ideolojik" ve "sosyal" hedeflerle organize edilirken; üretimdeki verimliliğin artması gibi konular bağlamıyla doğrudan "ekonomik" hedeflerle ilişkilidir¹⁰. Armutçuk İşçi Sineması, işçilerin modernleşmesi, eğitilmesi, disipline edilmesi gibi amaçların yanı sıra "popüler kültürü" yeniden üretecek popüler nitelikteki filmlerin gösterimi ve çeşitli eğlenceler için de kullanılmaktadır.

11 KİT'leri oluşturan nedenler için bkz. Kocagil, 1989, s. 5.

Armutçuk'un Bilinen İlk Sineması: Eski Sinema

Sözlü tarih görüşmelerine göre, Armutçuk'ta bilinen ilk sinema yirminci yüzyıl başlarına dayanır, bölgenin bilinen ilk sineması Eski Sinema'dır.

Tam olarak ne zaman, kimler tarafından inşa edildiği net olmayan bu sinemanın belirli bir adı yoktur. Bölgenin bilinen en eski sineması olduğundan Eski Sinema olarak anılır¹¹.

Saha araştırması sırasında, bu sinema ziyaret edilmiş, incelenmiş ve sinemanın fotoğrafları çekilmiştir. Günümüzde metruk haldeki sinema, iki katlıdır. Balkonun da yer aldığı sinemanın üst katı makine dairesidir, alt katı ise seyircilerin film izlediği salondur. Kültürel miras kategorisinde değerlendirilebilecek bu sinema salonu, balık oymalı tuğlalarla inşa edilmiş, zeminde renkli taşlar kullanılmıştır. Sinema salonunun bir tarafında, bölgedeki yabancı yatırımcıların yaptırdığı eski bir kilise, diğer tarafında EKİ mensubu ailelerin çocukları için hizmet veren Taş Mektep olarak anılan, şimdilerde yıkıntı halde bir okul vardır.

Resim 1: Fotoğraflar yürütülen saha araştırması sırasında 23.02.2022'de kayıt altına alınmıştır. İlk fotoğrafta görüşmecilerden biri olan, bölgede yaşamış maden çalışanı yer almaktadır.

12 Ekrem Murat Zaman, İtalyanlar zamanında inşa edildiğini ifade etmiştir.

Resim 2: Eski Sinema'nın fiziki bütünlüğünün henüz tamamen bozulmadığı hali konu edinen bir fotoğraf. Ekrem Murat Zaman tarafından 06.09.2023 tarihinde çalışmada kullanılmak üzere paylaşılmıştır.

Sözlü tarih görüşmelerine göre bu sinemanın, 1950'li yıllara kadar aktif olarak işlediği anlaşılmaktadır. Saha araştırması sırasında, 1953 yılında bu sinema salonunda çekildiği tahmin edilen bir fotoğrafa ulaşılmıştır. Bu fotoğraf, sözlü tarih görüşmelerinin katılımcısı olan Ömer Korhan Us'un aile arşivine aittir. Aşağıda yer verilen fotoğraf (Resim 3), Us'un annesinin düğün törenini konu edinmektedir.

Resim 3:

Bu sinema, daha sonra, 1960'lı yılların başında, Armutçuk Özel Ortaokulu'nun sınıf şubelerinden birine dönüştürülür. Kısa bir süre, bu okulun şubesi olarak kullanılır:

Biz ilkokul, ortaokul birinci sınıftayken orası okuldu, okulun C şubesiydi (...) Evet. Onu biz yaşadık. Benim arkadaşlarım orada, biz asıl okuldaydık (...) C Şubesi de orasıydı. Ancak orası sonra böyle iyice eskimiş, çökme tehlikesi falan olunca ikinci sene orayı kapattılar, bizi de ortaokulu da oradan kapatıp, yukarıya ilkokula geçtik (...) oralar depo olarak kullanıldı (...) Sinemaya dair iz yoktu (...) makine dairesine çıkan merdivenler vardı (Ömer Korhan Us, 1955, Görüşme Tarihi: 22.02.2022)

Çökme tehlikesi olan Eski Sinema, daha sonra maden ocaklarında çalıştırılan "katırlar"ın beslenmesi için kullanılan samanların muhafaza edildiği bir depoya dönüştürülür:

Ocakta çalışan katırlar vardı, katır bildiğin, katır. Bayramlarda bir tek dışarı çıkardı mesela katır kömür çekmek için o da herhalde 2000'de felan hepsi bitti değil mi, bir tek bayramda üç günlüğüne dört günlüğüne katırları dışarı çıkarırlardı yani gün görmezdi hayvan çıkardı ocaktan... samanları orada depolanırdı (Sezgin İbik, 1972, Görüşme Tarihi: 23.02.2022).

Yayla Sineması ve Sinemanın Sosyal Bir Hak Olarak Deneyimlenmesi

Hamit Kalyoncu, *Kömürde Açan Çiçek* (2005, s. 183) adlı araştırmasında lojmanlardan okullara, sosyal tesislere, ucuz alış-veriş yapılabilen Ekonoma adındaki marketlere kadar birçok konuda gündelik yaşamı kolaylaştıran ve maden çalışanlarına konforlu bir hayat sunan EKİ'nin, Zonguldak'ta "bir imparatorluk" gibi olduğunu söyler.

Yabancı sermayenin etkinliğinin artırıldığı 1950'li yıllarda, tüm EKİ'de olduğu gibi Armutçuk'ta da konut alanlarından sinemaya kadar pek çok yeni yaşam alanı inşa edilir. Esasında, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950'li yıllarda, öncelikli hedef KİT'lerin özelleştirilmesi, ülkede bunu karşılayabilecek özel sermaye olmadığından yabancı sermayenin ülkedeki etkinliği artırılır, KİT'ler üzerindeki siyasi baskı güçlenir, kontrolsüz istihdam yaratılır, sübvansiyon oranları artar ve yöneticiler sık sık değiştirilir (Kocagil, 1989: 12).

1950'li yıllarla birlikte EKİ'de, Yugoslav bir firma olan *RAD Firması*'na 1020 adet konut daha inşa ettirilir. Bu konutlar, maden çalışanlarının barınma ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir (Terzi, 2016, s.104).

Resim 4: EKİ'deki lojmanlardan bir görünüm. Fotoğraf, Aşağı Kandili Facebook Grubu'ndan alınmıştır.

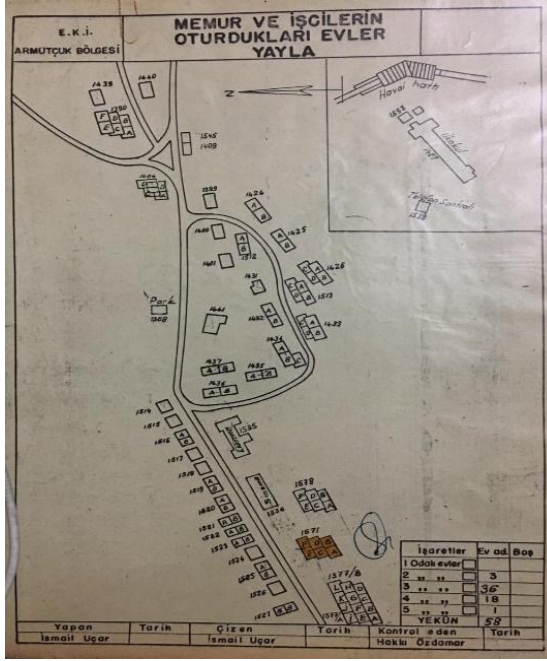
Armutçuk'ta RAD Evleri'nin inşa edilmesiyle, daha önce Aşağı Kandilli'de olan yaşam alanları da RAD Evleri'nin bulunduğu bölgeye taşınır. Bu bölgede bir sinema salonu daha yaptırılır. Bu sinema salonu, 1950'lerle birlikte daha lüks ve orta sınıf yaşam biçimlerine göre dizayn edilmiş ve sakinleri çoğunlukla orta ve üst sınıf olan Yayla Mahallesi olarak bilinen yüksek bir bölgede inşa edilmiştir ve bölgedekiler tarafından "tepedeki sinema ya da Yayla Sineması" olarak anılır.

Bir görüşmeci Yayla Sineması'nı anlatırken bölgedeki dönüşümü şöyle ifade etmiştir:

Bizim servislerimiz, bedavaydı, sinema da bedavaydı... deniz kenarında sinema vardı. (...) yerleşim Aşağı Kandilli'deydi tamamen, daha sonra RAD Evleri, Kandilli başı evleri yapıldıktan sonra Aşağı Kandilli'deki yukarı yapılan evler yeni olduğu için Aşağı Kandilli'den yukarı taşındı, yukarı hastane yapılıyor, yukarıya yeni kuyu, atölye yapılıyor (Eyüp Bektaş, 1950, Görüşme Tarihi: 22.02.2022)

Yayla Sineması'nın bulunduğu yerde, sosyal haklar kapsamında organize edilen spor sahaları, okul ve çeşitli sosyalleşme alanları ile çalışanların ucuz alışveriş yapabilmesi için Ekonoma adında bir market bulunmaktadır.

Resim 5: Belge Salim Çalık'a aittir. İlgili belge SEKA'ya gönderilmek üzereyken Çalık tarafından saklanmış ve bu çalışmada yer alması için Çalık tarafından 07.03.2022 tarihinde paylaşılmıştır.

Resim 6: Ekonoma, Fotoğraf Aşağı Kandilli Facebook Grubu'ndan alınmıştır.

Sözlü tarih görüşmecilerinin hemen hepsi, sinema anılarını anlatırken kamusal faydayı esas alan sosyal tesislerden sıklıkla söz etmiş ve bölgedeki gündelik hayatın ne denli renkli olduğunu vurgulamışlardır. Babası bölgede atölye şefi olarak çalışmış bir görüşmeci, şöyle söylemiştir:

Hem de biz dubleks evlerde oturduk düşünebiliyor musunuz? Seneler önce... Harika evlerde. Bahçeli... Özel. Bahçelerimizi yapmaya gelirdi bahçıvanlar, öyle güzel bir yerd. Sinemaların en yeni olanları hepsi gelirdi bizim oraya. Sonra o sinema binasında, düğün, nişan, her şey olurdu. Tam teşekkülü bir yerd. Benim nişanım bile orada oldu Paralı değildi ki, bizim işletme (...) hep şeydi ya bizim bak evlerde ücretsiz oturuyorduk. (...) Bakın sinema ücretsiz, evlerimiz öyle, elektrikleri bile ücretsizdi, hep işletme mensuplarına tabii (Nesrin Belet, 1950, Görüşme Tarihi:22.02.2022).

Görüşmelerin tamamında öne çıkan en önemli vurgulardan birinin; bu sinemalar sayesinde işletme çalışanlarının ve ailelerinin; kültürel ve sosyal açıdan kendilerini geliştirme, başka dünyaları keşfetme olanağı bulmasıdır. Yüz yüze görüşmeden sonra, görüşmecilerden Sezgin İbik; 02.07.2023 tarihinde, WhatsApp yoluyla, yazılı mesaj olarak aktardığı EKİ'deki sinema deneyimini şöyle ifade etmiştir:

"Kandilli'de sinemada çocukken izlediğim ve çocuk dünyamda zihinsel sıçrama yapan filmin ismi "A Space Odyssey" Stanley Kubrick'in filmi. (...) Filmin Kandilli'de gösterilmiş olması çok büyük bir şey"

Yürütülen sözlü tarih görüşmelerinde, Armutçuk'ta idare amiri olarak görev almış bir görüşmeci, Armutçuk'taki ve tüm EKİ'deki sinema salonlarında, genel kültür seviyesinin artırılması, yabancı dil bilgisinin geliştirilmesi gibi amaçlarla UNESCO'dan gönderilen yabancı filmlerin gösterildiğini ifade etmiştir. Görüşmeciye göre, 1970'li yıllara kadar salonlarda gösterilen filmlerin hemen hepsi yabancı filmlerdir. 1970'li yılların ortaları ile birlikte, bölgeye göç eden sosyokültürel düzeyi düşük maden çalışanlarından gelen yoğun talepler neticesinde, Yayla Sineması'nda Türk filmleri de vizyona girer. Neticede yabancı filmleri izleyebilmek için, hem gelişkin film kültürüne sahip olmak hem de akıcı biçimde okuma yazma bilmek gerekmektedir. Bu filmler, EKİ'deki çalışanlara ücretsiz olarak gösterilir. Türkiye'deki sinema pazarından tedarik edilen Türk filmlerinin gösteriminde ise, temsili de olsa çok düşük ücret alınmaktadır (Sözlü Görüşme, Cihat Kalafat, Görüşme Tarihi: 17.03.2024)¹².

13 Zonguldak'la ilgili çalışmalar yürüten, yerel tarihçi Ekrem Murat Zaman (Görüşme Tarihi, 25.03.2024) ise, UNESCO'nun İnsan Gücü Eğitim Müdürlüğü ile birlikte çalıştığını, işçiler için eğitici filmler ürettiğini ancak "vizyondaki yabancı filmler" in DAR Film Şirketi'nden temin edildiğini ifade etmiştir.

14 Kalafat'ın görüşmede bahsettiği filmlere ve gösterim pratiğine dair henüz herhangi bir belgeye ulaşılamadığı belirtilmelidir, devam eden saha araştırmasında konu üzerinde durulmaktadır.

Cihat Kalafat (1950, Görüşme Tarihi: 17.03.2024) Armutçuk'ta gösterilen filmlerle ilgili şöyle söylemiştir¹³:

Ben personelde çalışıyordum, idare amirliği yaptım. İdare amirliği şöyle sosyal işler şube müdürlüğü şeyinde, makamı sayılır yani (...) Bir dönem de sendikacılık hayatım oldu (...) 75'te EKİ'de başladım. Şimdi bakın bizim sinemalar, haftada iki defa iki tane film gelir. Pazartesi salı akşamı biri oynar, perşembe cuma akşamı biri oynardı. Bunlar UNESCO'dan gelirlerdi. Birleşmiş Milletler Eğitim Fonu'ndan gelirdi bu filmler. Alt yazılı İngilizce olurdu, İngilizce alt yazılı Türkçe olurdu (...) yani İngilizce eğitimi gelişsin amaçlı gönderilen şeylerdi, filmler yani (...) Orijinal geliyordu bu filmler, alt yazılı zaten. İngilizce öğrenmelerimizi teşvik amaçlı yapıldı bu filmler yani. Milli Eğitim Komisyonu 49 yılında bir şey imzalama var ya. Amerikaylan bir şey mutakabatımız var ya hani eğitim sistemiyle ilgili onun içinde dahi var bu maddeler yani (...) Türk filmleri paralı, onlar sonradan (...) halkın isteği üzerine. Eskiden yerleşim sadece lojmanlar vardı, sonradan 73'ten sonra sivil yerleşimler de çoğalınca (...) evler mevler, gecekondular çoğalmaya başlayınca halktan bir talep, istek geldi yani. (...) Yabancı film değil de yani bir yerli film olsa biz de seyretesek diye yani. Onlara da hitap edebilmesi için çarşamba günleri ve cumartesi günleri yerli film, onlar ücrete tabi (...) Onlar sosyal fonla değil.

Yayla Sineması'nda, UNESCO eğitim fonundan gelen yabancı filmlerden 70'lerden sonra da ücret alınmamıştır (Sözlü Görüşme, Cihat Kalafat: 23.05.2024).

Buna karşın, görüşmecilerin çoğu, sinemayı tamamen ücretsiz bir deneyim olarak anımsamıştır. Bu durum, sinema biletinin "fazlasıyla ucuz olması"yla ilişkilendirilebilir. Bununla beraber, EKİ çalışanlarının çocukları, bölgedeki sinema salonlarından her zaman ücretsiz olarak yararlanabilmişlerdir. Dahası, uzak yerlerde olan çocukların sinemadan yararlanabilmeleri için EKİ'ye bağlı servisler hizmet vermiştir.

Armutçuk'ta yürütülen sözlü tarih görüşmelerindeki dikkat çekici konulardan biri, görüşmecilerin anılarında sinemanın "büyülü" bir atmosferle değil sıradan bir rutin olarak yer etmesidir. Armutçuk'taki görüşmecilerin anlatılarında, sinemanın cümbüşlü, keyifli dünyası ifade edilmiş ancak sinema salonlarına yönelik anlatılar çoğunlukla "sıradanlık"ı işaret edecek şekilde bölgenin renkli dünyası içinde dillendirilmiştir. Bir görüşmeci, "olağan bir rutin" haline gelen sinemayı şöyle anlatmıştır:

Sinema devamlı elimizin altında olduğu için o kadar da büyük bir olağanüstülük hissetmezdik çünkü her zaman gittiğimiz normal bir

sosyal faaliyetti. (...) Doktor Jivago filmi ilk defa Kandilli’de oynamıştı. Çünkü EKİ aracılığıyla en son vizyon filmleri EKİ’ye gelirdi (Ömer Korhan Us, 1955, Görüşme Tarihi: 22.02.2022).

Armutçuk Özel Ortaokulu ve sinema arasındaki ilişki, eğitimi ve kültürel gelişimi destekleyecek şekilde yürütülmektedir. Bu anlamda, hem EKİ mensubu ailelerin çocuklarının kültürel ve sosyal konulardaki gelişimini desteklemek hem de aşı, hastalık gibi konularda çocukların bilinçlenmesini sağlamak adına sinema salonundan sıklıkla yararlanılmıştır. Yayla Sineması’nda, çocukların eğitilmesi için sağlık konulu propaganda filmleri de gösterilir:

Okulda eğitici filmler, şeylerde TTK Sinemasında ya da dışarıdaki özel sinemada gündeme girmiş vizyondan çıkmış sinemalar (...) Genelde mesela çiçek aşısı yapılıyordu, kızamık aşısı yapılıyordu, onları anlatan, korkulacak bir şey olmadığını gösteren, koruyucu şeyleri olan, insan vücuduna antikor geliştiren şeyler olduğu anlatılırdı çocuklara, çocuklar da korkmazdı zaten (Mehmet Yavuz, 1962, Görüşme Tarihi: 23.02.2022).

Sinemada, hafta sonları çocuklar için film gösterimleri düzenlenir. Çocukların sinemaya gitmesinin teşvik edildiği Armutçuk’ta sinema, “okuldan kaçıp gizlice gidilecek” bir yer olarak değil, okul etkinliği olarak sinemaya gitmek” şeklinde hatırlanır. Babası “soğuk demirci” olarak EKİ’de çalışan, sonradan kendisi de EKİ’de “lamba bakımcısı” (madenci başlıklarındaki lambaların bakımı) olarak çalışan görüşmeci, çocukluğunda sinemaya gitmeyi “mecburiyet” temelinde değerlendirmiştir:

Yani Kandilli’de biz doğduğumuzda sinema vardı. Ereğli’de bir sinema varken Kandilli’de dört tane sinema vardı. TTK Sineması vardı (...) TTK’nın sinemasına, okul olarak giderdik. Okul olarak gittiğimiz için her pazar günü orada bize bir film oynatılırdı. (...) Ya çocukluk işte her hafta sonu mecbur giderdik (M. Hamdi Kalyoncu, 1958, Görüşme Tarihi: 22.02.2022)

Saha araştırması sırasında, şimdiki adı Armutçuk Madenci İlkokulu olan okul ziyaret edilmiş ve okul müdürünün izni ile okulun fotoğraf arşivi incelenmiştir. Arşivde, Yayla Sineması’nda gösteriminin yapıldığı tahmin edilen, bölgede çalışan ailelerin çocukları tarafından sahnelenen tiyatro oyunlarına dair fotoğraflara ulaşılmıştır. 1965 yılı notu ile bir zarfta bulunan bu fotoğraflardan birine aşağıda yer verilmiştir.

Resim:7

Yayla Sineması'nda film izleme etkinlikleri ile beraber konserler, tiyatro oyunları, halk oyunları, dikiş kurslarının sergisi gibi etkinlikler yapılır. Bu etkinlikler, kamusal fayda esas alınarak düzenlenir. Sinema, dar gelirli işletme ailelerinin çeşitli ev aletlerine sahip olabilmesi için "açık artırım"lara da sahne olur. Babası, EKİ Armutçuk'ta malzemelerin getirilip götürülmesinde "ağırlıkçı grubu"nda çalışan Özdemir Aslan (1966, Görüşme Tarihi: 23.02.2022) şöyle söylemiştir:

Bu resmi, tam tarihini hatırlayamıyorum ama dikiş kursunun eğlencesinde babam annem ve komşularımızla beraber gitmiştik. Orada bir etkinliğe katılmıştık. O etkinlikte işte dikiş kursunda yapılan işlerin sergileri yapıldı aynı zamanda da yarışmalar... en önemlisi de günümüzün en değerli eşyalarından, o zamanki elektrik süpürgesi hatırladığım, elektrik süpürgesini açık artırmayla, yani zaman ayarlı bir saat ayarlıyorlardı, işte yirmi dakika yarım saat o arada işte insanlar para veriyordu, on lira beş lira... o saat çalarken o parayı en son veren kimse, o hediyeyi de o alıyordu

Resim 8: Yayla Sineması'nda açık artırım. Fotoğraf Özdemir Aslan'ın kişisel arşivinden alınmıştır.

Yayla Sineması'nın Seyirci Kitlesi ve Toplumsal Tabakalaşma: Madenciler, Beyaz Yakalılar, Köylüler ve Kentliler

Yani zencilerden beyazlar gibi... Kızılderililerden şeyler, Amerikalıların yerlileri gibi, yani orası öyle gelirdi bize¹⁴

EKİ'nin en batısında bulunan Armutçuk'ta, 1960'lı yıllarda on dört mühendis ve bin sekiz yüz elli bir işçi çalışmıştır¹⁵. Armutçuk'ta, madenciler; ustabaşı, teknisyen gibi kalifiye işçiler ve memur, amir, mühendis gibi beyaz yakalı çalışanlar istihdam edilmiştir. Armutçuk'taki sinema salonları, istihdam edilen bu kozmopolit nüfusa seslenir.

Armutçuk'taki kozmopolit nüfusun, kamusal fayda amacıyla inşa edilen yaşam alanlarını nasıl deneyimledikleri kültürel ve ekonomik sermayelerine göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, EKİ, çalışanların sahip olduğu sosyal hakların önemi kadar; "EKİ bürokratları", "keskin hiyerarşi" "kast sistemi" gibi ifadelerle hem bu araştırmadaki sözlü görüşmelerde hem de kimi çalışmalarda "toplumsal tabakalaşma" etrafında ele alınmıştır. Erol Çatma (2014, s.18), *Kömür Tutuşunca*'da bu toplumsal tabakalaşmadan şöyle bahseder:

Kanıksanmış bir konfor; ev ev değil saray yavrusu! Yok yok içinde...A tipi konut derler bunun adına. Laf mı yani, bir gören parmağını ısırır. Genel müdür ve yardımcılılarıyla, yüksek mühendisler sekiz on odalı

15 Görüşmecilerden, M. Hamdi Kalyoncu'nun ifadesi.

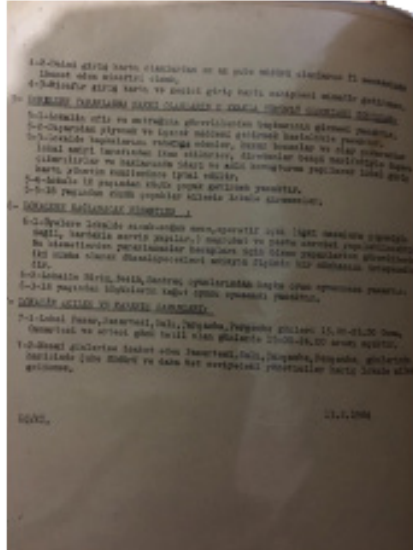
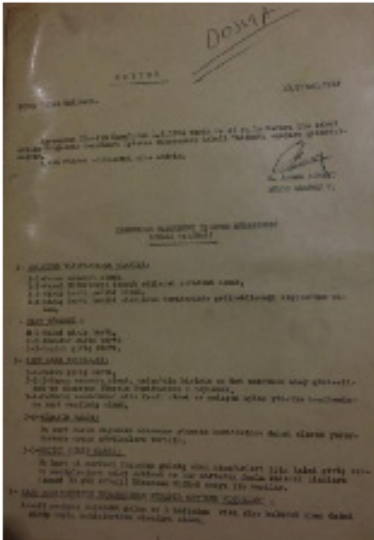
16 1967 Zonguldak II Yılı, s. 373.

işte bu A tipi köşklerde oturur. Diğer mühendisler ve doktorlar içinse, C tipi evler uygun görülmüştür. (...) Sonra küçük memurlar için yapılan konutlara sıra gelir. Onların konut hiyerarşisindeki yeri D ve K tipi olarak tarif edilir. (...) Deniz Kulübü de öyledir ve müdavimleri seçkindir. Güzel giyimli kadınlar ve erkekler buraya caz dinlemeye gelir. (...) Ancak kurum bünyesinde çalışan herkes yararlanamaz bu hizmetten bürokrat kesime mensup olmak gerekir.

Çatma'nın ifadeleri (2014, s.18-19) doğrultusunda EKİ'deki sosyal hayatın bir hiyerarşi temelinde, "yüksek mühendisler ve genel müdürler" lehine deneyimlendiğini görmekteyiz. Çatma (2014:18-19), madencilerin ya da düşük ücretle çalışan memurların, aidat ödeseler dahi belirli kulüplere kabul edilmediklerini, sonradan bu katı hiyerarşinin esnetildiğini söyler.

Armutçuk'taki lokallerin kullanımında da "Yönetim Kurulları"nın inisiyatifine bırakılan uygulamalarla üretilen bir hiyerarşi söz konusudur. Saha araştırması sırasında ulaşılan 13 Şubat 1984 tarihli Zonguldak Taş Kömürü İşletme Müessesesi'ne ait bir belgeye göre, Armutçuk'taki lokalden yararlanmak için "birimin en üst amirince aday gösterilme" şartı aranmaktadır. Dahası, lokalde hangi masa oyunlarının oynanacağı kurullarca belirlenmiş, lokale ailesiz girmeme şartı konmuş, ancak bu şartın üst düzey yöneticiler ve müdürler için geçerli olmadığı belirtilmiştir.

Resim 9: Bu belgeye Salim Çalık aracılığıyla ulaşılmıştır. İlgili belgeler SEKA'ya gönderilmek üzereyken Çalık tarafından saklanmıştır. Çalık'ın izni alınarak belgeye çalışmada yer verilmiştir.

Yürütülen saha araştırmasına göre, Armutçuk'ta yer alan sinema salonlarının, belirli kesimler lehine kullanılmasıyla ilgili "yazılı kurallar"dan çok, pratikte eşitlikçi olmayan şekilde deneyimlendiği anlaşılmaktadır. Sinema salonları, fiziki açıdan, lokaller ya da konutlarda olduğu gibi sosyal statülere göre ayrılmaz; nitekim bölgede aileyi merkezine alan tek bir sinema salonu, Yayla Sineması yer almaktadır.

Bununla beraber, Armutçuk'taki sinema salonları, mimari anlamda eşitlikçi bir yapıyı işaret edecek şekilde, locasız olarak anımsanmıştır:

Kandilli'de vardı üst katı fakat isteyen herkes gidebilirdi. Ayrım yoktu. (...) loca değildi, üst katı vardı (Nesrin Belet, 1950, Görüşme Tarihi: 22.02.2022).

Buna karşın, 1970'li yılların başlarına kadar, Armutçuk'ta seyirci kitlesinin sosyokültürel niteliğinin, sinema salonunda görevli olan EKİ çalışanlarınca resmi olmayan, ancak statüye bağlı güce dayanarak korunduğu söylenebilir. Armutçuk'ta şef olarak çalışmış Cihat Kalafat'ın (Görüşme Tarihi: 17.03.2024) sinema salonun kullanımı konusundaki aktarımları bu anlamda dikkat çekicidir. Cihat Kalafat, 1970'li yılların başlarına kadar, salonları kullanabilme hakkının çoğunlukla lojmanlarda yaşayanlara tanındığını ifade etmiştir. EKİ'de lojman hakkına sahip olabilmenin koşullarından biri kalifiye eleman olmaktır. Alt yazılı yabancı filmlerin gösterildiği 1970'lerin başlarına kadar olan dönemde, sinema salonu, lojmanlardan yaşayan "okumuş kesimin" lehine kolektif bir ön kabul, sosyokültürel anlamda gelişkin bir izleyici kitlesinin kullanımına açılmak istenmiştir. Lojmanlarda yaşayan nüfusun önemli bir kısmını oluşturan tornacı, usta başı, çavuş, nezaretçi gibi kalifiye işçiler de bu kitleye dahil edilmiştir. 1970'li yılların ortalarında beyaz perdede Türk filmlerinin de yer aldığı dönemde bu durum esnetilmiştir (Cihat Kalafat, Görüşme Tarihi: 17.03.2024).

Cihat Kalafat (Görüşme Tarihi: 17.03.2024) sinema salonunun nasıl organize edildiğini şöyle anlatmıştır:

75'ten itibaren gelmeye başladı (Türk filmleri). 73'te gecekondulaşma başladı ya, halk biraz nüfus fazlaştınca biraz tabaka farkı biraz eğitim farklılaşmaya başladı. Göç başladı daha doğrusu. O göçten dolayı isteği karşılamak amacıyla o filmler geldi 75 yılından sonra yani. (...) Kömürde çalışan düz işçiler falan pek yoktu (lojmanlarda). (...) 1970'lerden sonra yavaş yavaş onlar da lojman almaya başladılar. (...) Lojman sayısı 490. Bunun memuru var, mühendisi var, öğretmeni var, şeyi var amiri var, atölye şefleri var, bayağı şeyler var sırada, anca onlara yetiyordu yani. Onlardan boşalacak ki üç beş tane işçi... ha onlar da işçi statüsünde, bu, 490 kişinin en az 300'ü işçi, ama kalifiye işçi. (...) Bir puanlama sistemi vardı lojmanda. (...) Bizim bir tane kapıcımız vardı, herkesi tanırdı böyle. O hafta içindeki o alt yazılı filmlere sadece lojmanlarda oturanlar gelebilirdi yani. Ondan

sonra halka Türk sineması açıldı yani. (...) Biraz gelmek istemedikleri (için) biraz da alınmıyordu yani. Onu, artık o da (işçi de) biliyordu alınmayacağını veyahut da kapıcı da onun şey olduğunu, etiketini bildiği için yani belirli bir düzeyde (Cihat Kalafat, 1950, Görüşme Tarihi: 17.03.2024).

Bu anlamıyla “toplumsal tabakalaşma”nın Armutçuk’taki seyir deneyiminde etkili olduğu söylenebilir. Sinema salonu özelinde bu durum, kamusal faydayı esas alan kamu politikaları ile gündelik hayatın kendi kanıksanmış güç ilişkileri arasındaki paradoksa işaret etmektedir. Bu anlamda, Bourdieu’nun (1995) sıradan insanlar arasındaki güç ilişkilerini ve tahakküm biçimlerini tartışırken kullandığı, bireyin hem ailesinden miras edindiği hem de kendi çabalarıyla oluşturduğu sosyokültürel düzeyi ile eğitim durumunu ifade eden “kültürel sermaye” ve bu sermayeye bağlı olarak gündelik yaşamda gelişen güç ve tahakküm ilişkilerini ortaya koymak için kullandığı “simgesel şiddet” kavramları, Armutçuk’un özgün koşullarında açık bir şekilde izlenebilmektedir. Bourdieu’ya göre (1995: s. 189) simgesel şiddet, öznelerin toplumsallaşması sürecinde gelişen, kolektif beklentilerle, önceden toplumsal olarak mutabakata varılmış, eyleyiciler tarafından yeniden üretilen, ilk bakışta “itaat” olarak anlaşılmayan pratiklerle sürdürülür. Bourdieu (1995: s. 22), kültürel sermayenin dağılımını tartışırken, serbest meslek sahipleri, patronlar, akademisyenler gibi görece güçlü sermaye yoğunluğuna sahip kişilerin, vasıfsız işçiler gibi ekonomik sermaye yoğunluğuna en az sahip olan kesimlere göre kültürel sermaye açısından daha yoğun birikime sahip olduğunu söyler. Bu çerçevede, sinema salonunun kullanımındaki bu eşitsizlikler, bir tarafıyla sınıfsaldır diğer tarafıyla statüyle ilişkilidir. EKİ’deki sinema deneyiminde, “diplomalılar ile diplomasızlar” “yüksek mühendisler” ile “ilkokul mezunları” ya da “eli kalem tutanlar ile tutmayanlar” arasında yaşanan “tepkisiz”, “kendiliğinden gelişmiş” bu durum, toplumsal tabakalaşmanın gündelik yaşamda nasıl meşrulaştığına dair önemli veriler sunmaktadır.

Öyle ki babası madende çalışmak üzere Zonguldak’a göç eden bir görüşmecinin sinema anılarında, Yayla Sineması, “elit sinema” ya da “memur sineması” olarak yer etmiştir. Görüşmeci, sinemanın nüfus yoğunluğuna bağlı olarak bu şekilde ayrıştığını ifade etmiştir:

Babam askerden sonra gelmiş buraya babam 28 doğumlu, yani nüfus kâğıdına göre, ama 30 31’li falandı, çünkü yaşını büyütmüşler askere almak için. 1955’lerde falan gelmiş buraya. (...) Elit yani... işçi sineması vardı memur sineması vardı burada. Memur Sineması buradaydı, yani... çünkü nüfus o kadar kalabalıktı ki... almazdı ki sinemayı... onun için bölerler... (Mehmet Yavuz, 1962 doğumlu, Görüşme Tarihi: 23.02.2022).

Resim 10: Bu fotoğraf Armutçuk'taki Yayla Sineması'nda çekilen bir videodan alınmıştır. Videodan alınan bu görsel Ekrem Murat Zaman tarafından, çalışmada kullanılması amacıyla 07.09.2023 tarihinde paylaşılmıştır.

Sinema salonunda, sosyal statülere bağlı olarak yaşanan bu durum, bazı sözlü tarih görüşmelerinde sıklıkla dillendirilmiştir; özellikle de kırsal kesimlerden Armutçuk'a göç ederek, maden kuyularına yakın bölgelere yerleşen madencilerin ve onların çocuklarının sinema anılarında yer etmiştir. Böylesi yerleşim yerlerinden biri olan, Yayla Sineması'na yakın bir yerde konumlanan Geyikbeli'nde yaşayan işçi çocuklarının sinema anılarında, Yayla Sineması, dışlanma, ötekileştirilme gibi olumsuz duygularla anımsanmıştır. Bu muhitte yaşayan görüşmecilerden Sezgin İbik (Görüşme Tarihi: 23.02.2022), madenci çocuklarının belirli seanslara girmek istemeleri halinde, kötü muamele ile karşılaştıklarını ifade etmiştir. Esasında Yayla Sineması'nda, akşam seanslarına girmek genelde tüm çocuklar için yasaktır. Ancak görüşmeci, bazı sinema çalışanlarının, bu yasağı "yukarıda yaşayan" (Yayla Mahallesi'nde) ailelerin çocukları lehine görmezden geldiğini söylemiştir:

Yayla dediğimiz yere doğru olanlar, oturanlar için, ağırlığı da mühendis memur ya da şef düzeyinde, müessesede yönetici pozisyonunda olan, onlara akşam dokuzdan sonra olurdu. Onlar eşleriyle, çoluk çocuğuyla falan giderdi. Mesela biz onlara giremezdik (...) Dövüldük. Bugün görüşme yaptığınız (...) abi var ya¹⁶, onun çok tokadını yemişimdir ben. (...) bizim giremediğimiz zamanlarda mesela onların çocukları girebildi. Böyle bir şey de vardı. Ama kesinlikle burada sinemaya gitmemiş hiç kimse yoktur yani (Sezgin İbik, 1972, Görüşme Tarihi: 23.02.2022)

Bununla beraber, ismini vermek istemeyen beyaz yakalı bir çalışanın çocuğu, bölgede insanların statülerine bağlı olarak hissedilen ayrımcılığın, sinema alanında da yaşandığına tanık olduğunu "utanarak" ifade etmiştir. Lojmanlarda yaşamayan, sosyoekonomik düzeyleri düşük ailelerin çocukları, basketbol, tenis ya da futbol sa-

17 Bir dönem Yayla Sineması'nda görev alan EKİ çalışanı.

halarını kullanmak konusunda, kendilerini rahat hissedemediklerini, kimi zaman bu spor sahalarını kullanmak istediklerinde yazılı olmayan, ancak kanıksanmış davranış kalıplarına uygun olarak, bir görüşmecinin tabiri ile kimi zaman “sessiz sözleşme” uyarınca engellendiklerini anımsamışlardır. Bu çerçevede, lokallerin kullanımını da değerlendiren bir görüşmeci, babalarının düzenlenen gece kutlamalarına kesinlikle gidemediklerini, buna karşın madenci çocuklarının tören yürüyüşlerinde yer almak zorunda olduklarını şöyle anlatmıştır:

Cumhuriyet Bayramı balosu yapılacağı zaman grand tuvalet bütün yöneticiler falan, aileler gider sofralar kurulu, fotoğrafları da vardır... içkileri vardır önlerinde... ama oraya bizim babalarımız diyelim (...) Alınmazdı zaten... (...) bir sözleşmeydi. Sessiz bir sözleşmeydi o. Başçavuşların lokali, bir lokal vardı mühendislerin lokali. İşçiler zaten buradan aşağı otuz tane kahvehane vardı, sabahdan akşama kadar ocağın çıkıp batacak oynarlardı. Sinema, misafirhane, lokal, balolar... Gece kutlamalarına gidilmiyordu ama gündüz yapılan törenlerde madenci çocukları şu bu yürüyorduk rap rap rap... (Sezgin İbik, 1972, Görüşme Tarihi:23.02.2022).

Yayla Sineması'na hiç gitmeyen madenci aileleri de vardır. Yayla Sineması'nın bulunduğu mahalleyi “elit kesimin yaşadığı yer” olarak tanımlayan bir görüşmeci bu sinemaya hiç gitmemiştir:

Onlara hiç gidemedim. Ama duyardım onları. Nerede olduklarını da biliyorum fakat hiç oraya (gitmek) kısmet olmadı. Yarım saatte Armutçuk Bölgesi'nde yukarıya yaya olarak çıkabilirsiniz. (...) Ben o bölgeyi biliyorum da yani sinema, orada yukarıda sinema seyretmedim. (...) Şimdi biraz önce söylediğim gibi gerçekten elit grup yukarıdaydı, Yani bunlar işte mühendisler, işte (...) Madende çalışanlar genelde köy kesiminden (Muzaffer Yavuz, 1949, Görüşme tarihi: 22.02.2022).

Bu görüşmelerin aksine, lojmanlarda yaşayan çocukların sinema anılarına -ailelerinin sosyal statüleri fark etmeksizin- çoğunlukla renkli ve keyifli başka anıların eşlik ettiği söylenebilir. Babası EKİ'de mühendis olarak çalıştığı için, çocukluğu lojmanda geçen bir diğer görüşmeci, Armutçuk'un gündelik hayatında sinemanın önemine değinmiş, çocukluk ve ilk gençlik döneminde Armutçuk'ta gündelik hayatın ne denli nitelikli olduğunu anlatmıştır:

E tabii sinema önemliydi yani, o saati beklerdik çünkü, demin de söylediğim gibi televizyon falan yoktu o yıllarda. Tek görsel faaliyet oydu işte. Ama filmler de hep iyi filmlerdi, yeni sezon filmleri olduğu için bayağı da güzel filmler, kaliteli filmler gelirdi yani. (...) Bütün herkes orada buluşurdu tabii. Diğer semtlerden de gelenler, arkadaşlarımız (...) Sinema seyretmeye gelirdi herkes. (...) Oradan geldikten sonra öğleden sonra bizim zaten hemen sinemanın yanında basket sahası vardı. Orada basket oynardık (Ömer Korhan Us, 1955, Görüşme Tarihi: 22.02.2022).

Armutçuk İşçi Sineması

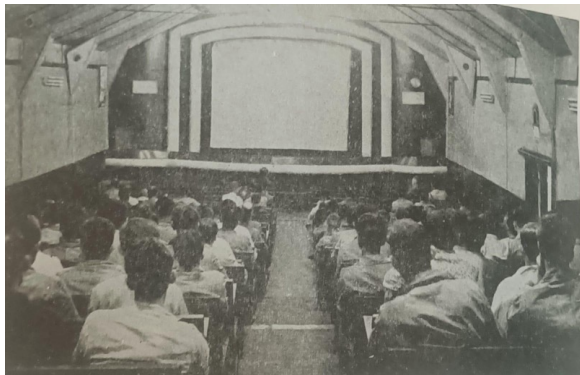
1967 Zonguldak İl Yıllığına göre, EKİ'deki işçi sinemalarının hedef kitlesi doğrudan madendeki işçilerdir. EKİ'de toplam altı işçi sineması mevcuttur¹⁷. Bu sinemalardan biri de Armutçuk Bölgesi'nde inşa edilmiştir.

EKİ'de kamusal fayda esas alınarak işçilerin ücretsiz biçimde faydalandığı işçi sinemaları, lojmanlardan ve sosyal hayatın aktığı merkezden uzakta, maden kuyularına yakın yerlerde konumlandırılmıştır. Armutçuk İşçi Sineması, 92'deki sinema olarak da bilinir. "92" esasında, maden işçilerinin de yaşadığı köylere kısmen yakın olan maden kuyusunun adıdır.

Madende çalışanların dinlenmeleri amacıyla yapılan, pavyon adı verilen barınaklarda kalan işçiler, bu sinemaların müdavimleridir. Armutçuk İşçi Sineması, madencilerin kültürel anlamda geliştirilmesini hedefler, çalışma yaşamıyla ilgili eğitim seminerleri burada düzenlenir. Yanı sıra bu sinema, ağır koşullarda çalışan işçilere moral vermek için tiyatro, konser gibi etkinliklerden oluşan, Moral Geceleri olarak adlandırılan, bir anlamda işçi kültürünü yeniden üreten, popüler nitelikteki eğlencelerin düzenlendiği bir sinemadır.

*Türkiye Taş Kömürü Kurumu İşyerleri İçin Aktedilen 13. Dönem Toplu İş Sözleşmesi*¹⁸'nin 103. Maddesi'nde Moral Geceleri ile ilgili şunlar yazar: "İşveren, işçilerin ve ailelerinin moralman eğitilmeleri amacıyla İşçi Sendikası Şubesi ile birlikte programlanarak Müessese Merkezi'nde ve İşletmelerde tiyatro, konser ve benzeri eğlenceler tertip eder."

Resim 11: EKİ'de yer alan işçi sinemalarından biri. Görsel 1967 Zonguldak İl Yıllığı'ndan alınmıştır

18 Zonguldak 1967 İl Yıllığı, s. 389.

19 Bu belgeye Salim Çalık aracılığıyla ulaşılmıştır. Çalık'ın kişisel arşivinde bulunan ilgili belge, Çalık tarafından bulunmuş ve muhafaza edilmiş; dijital ağlar yoluyla araştırmada kullanılmak üzere tarafıma gönderilmiştir.

Bölgede, idari alanlarda görev alan görüşmecinin aktarımına göre (Cihat Kalafat, Görüşme Tarihi: 17.03.2024) UNESCO tarafından gönderilen kültürel düzeyi artırma amacı taşıyan alt yazılı filmler, Armutçuk İşçi Sineması'nda da gösterilmiştir.

Bununla beraber, EKİ'ye kalifiye işçi yetiştirmek için kurulan İnsan Gücü Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı çıraklık okulu da film faaliyetleri yürütmüştür. Çoğunlukla EKİ elemanlarının çocuklarından oluşan çıraklık okulunda iki yıl çıraklık eğitimi alan bir görüşmeci, İnsan Gücü Eğitim Müdürlüğü'nün, hazırladığı ve çıraklık okulundaki öğrencilere eğitim amacıyla gösterdiği filmlerden bahsetmiştir:

Yok madenci şunu yapma bunu yapma gibi. Onlar İnsan Gücü Eğitim Müdürlüğü'nün hazırladığı şeylerdi. Ben orada iki sene yatılı okudum çıraklıkta. Bizim filmlerimiz vardı, ya 68'de çekilen kar topu oynarken "felan" Zonguldak'ta. Biz kendimiz seyrederdik. 19 Mayıs Bayramlarında çekerlerdi bizi, EKİ'nin yetiştirdiği elemanlarız. Biz yatılı okurken atölyelerde derslerde, bayram törenlerinde felan hatta sosyal yaşamı kar topu oynarken bile çekerlerdi, daha sonra bize gösterirlerdi, biz öğrencilere. Ama o tip şeyler vardı o fragman türünde bilgilendirme anlamında filmler gösteriliyordu (Eyüp Bektaş, 1954, Görüşme Tarihi:23.02.2022).

İnsan Gücü Eğitim Şube Müdürlüğü aynı zamanda, işçiler için eğitici filmler hazırlar, bu filmler Armutçuk İşçi Sineması'nda gösterilir. Bu sinemada gösterilen ve İnsan Gücü- Eğitim Şube Müdürlüğü tarafından hazırlanan eğitici filmlerin bazıları şunlardır : *Kömürün Çıkarılışı; İlk Yardım; Grizu, Atatürk'ün Anıt Kabre Nakli; Hastalık Nedir?; Kim Haklı Kim Haksız; Kolera.* (Sözlü Görüşme, Ekrem Murat Zaman, Görüşme Tarihi: 25.03.2024).

İşçi Sineması'nda düzenlenecek etkinlikler, işçi sendikalarının da dahil olduğu Sosyal Bakım Müdürlüğü ile komisyonlar tarafından icra edilir. Sinemada hangi filmlerin gösterileceği, eğitim amaçlı seminerlerin nasıl yürütüleceği, hangi konserlerin düzenleneceği gibi hususlar bu komisyonlarca yürütülür.

Dikkat çekici konulardan biri bu sinemanın "işçi kültürü"ne uygun pratiklere de ev sahipliği yapmasıdır. Armutçuk İşçi Sineması'nda düzenlenen ve Moral Geceleri olarak adlandırılan gecelerde çeşitli gösteriler ve konserler düzenlenmiştir:

Moral kaynaklı ayda bir defa şeyler gelirdi, konserler gelirdi, işçiye bunlar bedavaydı, sinemadan hariç (...) şimdi şeyde yatıyorlar ya, işçi yurtlarında, evlerinden uzak, gurbetçi de çok o zaman yani, gurbetçi geliyor adam, ev düşünceye kadar hatta bir sene iki sene bekar yaşıyor yani. Ha moral kaynaklı dedim ya öyle konulmuş yani moral kaynaklı eğlence amaçlı yani. Affedersiniz... şarkıcısı, dansçısı bilmem nesi, güvendiğiniz sanatçılar böyle, getirirlerdi

yani (Cihat Kalafat, 1950, Görüşme Tarihi: 17.03.2024).

Sözlü tarih görüşmelerinde, Armutçuk İşçi Sineması'nın seyirci kitlesine ilişkin ifadelerde, yukarıdaki görüşmecinin vurguladığı gibi "bekâr işçiler" vurgusu öne çıkarken, sinema salonunda toplumca "ayıp" karşılanan kimi gösterimler "affedersin" gibi ifadelerle örtük bir şekilde dillendirilmiştir. Bir görüşmeci, Armutçuk İşçi Sineması'nda, pornografik film furyası içerisinde değerlendirilen Türk filmlerinin de gösterildiğini daha net bir ifadeyle söylemiştir:

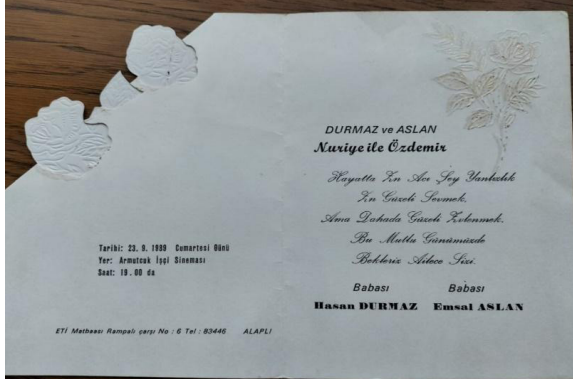
Ki, belki, şöyle bir durumu not düşmek gerekebilir, örneğin Zerrin Egeliler filmi olurdu maden işçilerine yalnızca (işçi sinemasında), yani 70'lerin işte porno şeyi... ama buradaki Yayla Sineması'nda son çıkan vizyona giren konulu filmler, cumartesi günleri hatırlayabildiğim kadarıyla, halk günü falan derlerdi. Ve işçi çocuklarının falan da gittiği filmler. Onlar da genellikle ya Bruce Lee gelirdi sonra da biz çıkıp şey yapardık birbirimizle o hareketleri denerdik çıktıktan sonra (...) her sinemada farklı filmler vizyona giriyordu (Salim Çalık, 1971, Görüşme Tarihi: 23.02.2022).

Çocukluğu civardaki köylerde geçen babası madenci olan bir görüşmeci, sinema anılarından bahsederken, ilk film deneyimini Armutçuk İşçi Sineması'nda yaşadığını, çocukken gizlice Armutçuk İşçi Sineması'na girerek "işçilerin arasında" "dansöz seyrettiğini" işçilerin sosyokültürel düzeylerini vurgulayarak ifade etmiştir:

Örneğin ben 60'lı yıllarda on yaşlarındaki bir çocuk olarak ben bu sinemalara çocukların girmesi yasak olmasına rağmen kaçak böyle işçilerin arasından o sinemalara girerdim ben, ben dansöz de seyrettim, aa bakın lafı oraya getireceğim. Buradaki işçiler, tabii genellikle ilkokul mezunu bile değiller yani kültür durumları, eğitim durumları düşük, bunlar genellikle yer altında kazma, kömürü bizzat çıkartan kişiler ama bunların tabii biraz eğitilmiş olanlar (...) nerelerde çalışıyorlar, atölyelerde çalışıyorlar (Muzaffer Yavuz, 1949, Görüşme tarihi: 22.02.2022)

Armutçuk İşçi Sineması'nda yukarıda anılan etkinliklerin yanı sıra, düğünler de yapılmıştır. Madenci bir babanın çocuğu olan Özdemir Aslan'ın düğünü, bu sinema salonunda yapılmıştır. Özdemir Aslan'ın adres olarak Armutçuk İşçi Sineması'nın gösterildiği, 1989 yılına ait düğün davetiyesine aşağıda yer verilmiştir.

Resim 12:

Armutçuk İşçi Sineması'nın seyirci kitlesini çoğunlukla maden ocağında çalışan işçiler oluşturmaktadır. Lojmanlarda yaşayanların çoğu Yayla Sineması'na gittikleri için İşçi Sineması'yla ilgili ayrıntılı bilgiye sahip değildirler. Maden kuyularının yakınlarına, 1970'li yıllara doğru yaşanan yoğun göç dalgası ile birlikte sayıları giderek artan yeni mahalleler kurulur. Ekonomik anlamda düşük gelir düzeyine sahip ailelerin yerleştiği bu mahallelerde yaşayanlar, muhitleri İşçi Sineması'na daha yakın olduğu için sinema ile ilgili daha fazla bilgiye sahiptir. Bununla beraber, Armutçuk İşçi Sineması, sinema önlerinde para kazanmak için çeşitli işler yürütmek, salonun yaşadıkları bölgeye yakın olması gibi nedenlerle, bazı maden çalışanlarının çocuklarının sinema deneyimlerinin bir parçası olarak yer almıştır. Annesi EKI'de temizlik personeli olarak görev almış, daha sonra kendisi de TTK'da çalışan bir görüşmeci, çocukken maden kuyularının başlarına giderek ayakkabı boyacılığı, simit satıcılığı gibi işlerde çalıştığını, bölgedeki tüm sinema salonlarına hâkim olduğunu söylemiştir:

Bir de burada yerelde 92 diye bilinen daha sonra işte (...) üretim yaptığı bir sinema vardı, işçi sineması vardı, harbi işçi sineması, orası da olabilir çok emin değilim çünkü ben sekiz yaşından itibaren simit satma boyacılık vs. işlerinde bu kuyu başlarına da gidiyordum. Yani burada en son ayakta kalmış üç sinemanın üçünü de ben izleyici olarak biliyorum. Annem madende çalışıyordu yani misafirhanede (Salim Çalık, 1971, Görüşme Tarihi: 23.02.2022).

Armutçuk İşçi Sineması, sinemayla tanışmamış, lojmanlardan uzakta yaşayan, babaları madende çalışan köylü çocuklarının da ilgisini çeken bir sinemadır. Köylerde yaşayan madenci çocukları, köyleri işçi sinemasına yakın olduğu için işçi sinemasına kimi zaman gizlice girmeye çalışırlar (Sözlü Görüşme, Muzaffer Yavuz, 1949, Görüşme tarihi: 22.02.2022).

Korkut Boratav'ın (2005) "sermayenin karşı saldırısı" olarak nitelendirildiği siyasi rejim, darbe, 1982 Anayasası ile gelen anti-demokratik ortam, 24 Ocak Kararları gibi başlıklarla kamu politikalarının ve iktisadi politikaların belirlendiği 1980'li yıllarla, sendikal hareket üzerinde baskı artmış, sendikal hareket etkisizleştirilmiş, popülist politikalarla sınıf bilincinden yoksun kalabalıklar oluşturulmuş, KİT'lerdeki yatırımlar daraltılmış, KİT sistemi finansal krize sürüklenmiştir (2005, s.145-153). 1983'te TTK'ya devredilen EKİ'de de yaşam alanları ve işletme, 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra hızla yükselen neoliberal politikalarla küçültülür.

Bölgedeki işçiler emekli olmaya zorlanır. Yoğun baskı sürecinin yaşandığı bu dönemde bölge dışarıya göç vermeye başlar. 1990'lı yıllarda, bölgede işçi grevleri yaşanır. Bu dönem, hem beyaz yakalıların hem de işçi çocuklarının, EKİ'deki dönüşüme karşı Armutçuk İşçi Sineması'nda bir araya geldikleri, bu dönüşümü eleştiren kolektif etkinlikler ürettikleri bir dönemdir. Bu nedenle, ilgili dönem, tüm olumsuzluklarına rağmen heyecanla anımsanmıştır (Salim Çalık, 1971, Görüşme Tarihi: 23.02.2022; Sezgin İbik, 1972, Görüşme Tarihi: 23.02.2022) 1990'lı yıllarda, Armutçuk İşçi Sineması, maden çalışanlarının çocukları tarafından hazırlanan, çoğunlukla toplumsal sorunları, eşitsizlikleri, EKİ'nin dönüşümünü konu edinen çeşitli tiyatro oyunlarına sahne olur. Kendi imkânları ile üniversite sınavlarına hazırlık amacıyla bir kurs kuran maden çalışanlarının çocukları, bu kurs etrafında bir araya gelip birbirlerine sınavlarla ilgili destek olurken, kültürel etkinlikler de düzenlerler. Kurs etrafında sürdürülen halk oyunları, tiyatro gösterimleri gibi çeşitli etkinlikler, hem işçilerin hem de beyaz yakalı çalışanların çocukları tarafından yürütülür (Salim Çalık, 1971, Görüşme Tarihi: 23.02.2022; Sezgin İbik, 1972, Görüşme Tarihi: 23.02.2022) Yayla Sineması'na dair sinema anılarını dışlanma, ötekileştirilme etrafında aktaran bir görüşmeci, Armutçuk İşçi Sineması'ndaki bu etkinlikleri anlatırken "yönetici olanların çocukları da vardı" diyerek EKİ'de 1990'larda yaşanan dayanışmaya işaret eder. Armutçuk İşçi Sineması'nda gösterilen tiyatro oyunlarından biri bölgede yaşanan göçü konu edinir:

Bir sokak tiyatrosu vardı "Gecekondu" diye. Yaşadıkları yerlerden göç etmeye zorlanmış insanların karşılaşılabilecekleri sıkıntıları anlatıyordu bu tiyatro. Burası da göç veriyordu, işte özelleştirme için daraltılmıştı madenler. Her gün bir iki kamyon insan işte Bursa'ya, şuraya buraya memleketin dört bir tarafına... (...) O göçlere de denk gelen bir zamandı. Biz o oyunu sahneye uyarladık. Bezlere böyle büyük gökdelenler çizdik kendi çabamızla (...) insanlar o oyunu burada göz yaşları içerisinde izlediler. (...) Hamdi abiyle beni gördüğünüz aşağıdaki sinema var ya işçi sineması, orada oynadık. (...) Şunu söylemek lazım ama o üniversite hazırlık kursuna gelenlerin içinde mühendis çocukları, tekniker çocukları yani TTK'da yönetici olanların çocukları da vardı. Onun için onlar da geldi, hiç gelmeyen çocuğum oynuyor diye geldi (Sezgin İbik, 1972, Görüşme Tarihi:23.02.2022).

Resim 13: Bahsi geçen tiyatro oyunu, Salim Çalık'ın kişisel arşivinden çalışmada kullanılmak üzere Çalık'ın izni ile alınmıştır.

Sonuç

Bu araştırmada, ticari bir doğaya sahip olan sinemanın kamu politikalarıyla sosyal haklar bağlamıyla yeniden bir anlama kavuştuğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada, bir taraftan sinemanın kapitalizmle şekillenen rasyonelliğinin, dönemin iktisadi politikalarından iktidar uygulayıcılarının ideolojik hedeflerine kadar pek çok makro başlıkla KİT'lerin bir parçası olan Armutçuk'ta nasıl kırıldığı; diğer taraftan bu rasyonellik, bilhassa sosyal statüler bağlamıyla belirli açılardan nasıl uyumlandığı KİT'lerin Türkiye'deki serüveni ile tartışılmıştır.

Bu çerçevede, sinema; Cumhuriyet ideolojisinin yaratmak istediği, on dokuzuncu yüzyılın modern felsefesinden devralınan "yeni insan"ın hedeflenmesi, sosyal haklar-kamusal fayda şiarı ve gündelik hayatta yaşanan "toplumsal tabakalaşma" arasında gelişen bir paradoksle deneyimlenmiştir. Armutçuk'ta sinemanın serüveni esasında, Eric Hobsbawm'ın ifadesiyle (1996) Büyük Buhran'ı aşabilmek için "reformdan geçirilmiş demokratik bir kapitalizmin" tam istihdam şiarına uygun olarak uygulamaya sokulan modern refah devletinin (s.116-117) serüveninin bir parçasıdır. 1970'lerle refah devleti uygulamalarının terk edilmeye başlanması, devletin sosyal hizmet sahasından çekilmesi, neoliberal politikaların gücünü pek çok alanda giderek artırması (Harvey, 2015, s 10-11) sonucunda 1980'ler Türkiye'sinde kamu politikalarında büyük yapısal dönüşümler yaşanmış neticede günümüzde, EKİ'deki tüm yaşam alanları âtil hâle gelmiştir.

Bu çalışma kapsamında, sosyal hakların bir parçası olarak deneyimlenen sinema, sonuç olarak üç başlıkla derinleşebilecek bir tartışmayı gündeme getirmektedir. Birincisi, ulaşılması ticari salonlara göre daha kolay olan ve kamusal fayda etrafında organize edilen sinemanın, kültürel ve sosyal yaşama sunduğu katkıdır. İkincisi sinemanın kamusal fayda amacına karşın, bir süreliğine refah devleti felsefesi kapsamında, rehabilite edilmiş kapitalizmin çelişkilerinden biri olarak nitelendirilebilecek Armutçuk'taki toplumsal tabakalaşmanın, sinema deneyimini, bilhassa lojmanlarda yaşamayanlar için eşit olmayan bir rutine ve çelişkili bir deneyime dönüştürmesi; bir ölçüde ticari salonlara yaklaştırması. Üçüncüsü, neoliberal politikalar doğrultusunda; üçüncü mekân alanlarının yeni kentsel düzenlemelerle giderek daraldığı günümüz dünyasında, Armutçuk'ta sinema salonları da dahil tüm yaşam alanlarının günümüzdeki "yaşanabilir kent hakkı" talebinin bir prototipini oluşturmasıdır. Nitekim, Aşağı Kandilli adlı Facebook sayfası gibi sayfalarda, yeni kentsel düzenlemelere duyulan tepki EKİ'nin geçmişiyle birlikte sıklıkla tartışılmaktadır.

Etik Kurul Onay Bilgisi

Araştırmanın gerçekleştirilmesi için gerekli olan Etik Kurul Onayı, TC Giresun Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 05 Ocak 2022 tarih ve 18/15 sayılı toplantıda görüşülerek etik açıdan uygun bulunmuştur. Evrak kontrolü E5703B89-C954-447D-98C6-61FB69DC73E0 evrak kodu ile <https://www.turkiye.gov.tr/> adresinden gerçekleştirilebilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Araştırma tek bir yazar tarafından yürütülmüştür.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Bu makale, TÜBİTAK tarafından desteklenen 223K700 No'lu "Sosyal Bir Hak Olarak Sinemaya Gitmek: Ereğli Kömür İşletmeleri'ne Bağlı İşçi Sinemaları Üzerine Bir Sözlü Tarih Araştırması (1960-1980)" başlıklı proje çerçevesinde, ön araştırma verilerinin de dâhil olduğu devam etmekte olan saha araştırması kapsamındaki verilerden üretilmiştir. Yazar çalışmasını destekleyen TÜBİTAK'a teşekkür beyanında bulunmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akbulut, H. (2014). Sinemaya Gitmek ve Seyir: Bir Sözlü Tarih Çalışması. *Elekttronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOIR)*, 2, 1-16. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejoir/issue/5377/72970>
- Akşin, S. (2022). Kısa Türkiye Tarihi, (XXXI. Basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bakioğlu, A. (2022). Büyük Madenci Yürüyüşü (Birinci Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beyoğlu, S. (2001). Sinema Karadeniz’de (1909-1933). *Toplumsal Tarih*, 26(92), s. 47-50.
- Bilim ve Sanat Vakfı (2006). Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı, Türkiye Araştırma Merkezi.
- Boratav, K. (2005). Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002). (9. Basım). Ankara: İmge Kitabevi.
- Bourdieu, P. (1995). Pratik Nedenler (Hülya Tufan Çev.) İstanbul: Kesit Yayıncılık
- Caunce, S. (2016). Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi. (3. Basım). (Çev. B.C. Bilmez ve A. Yalçinkaya). Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Çam, A., & Şanlıer Yüksel, İ. (2020). Seyir ve Seyirci Çalışmalarında Yöntem Sorunu–Adana Şehir Merkezi ve Toros Yayla Köylerinden Yansıyanlar. *Sinema, Seyir ve Seyirci: Türkiye’de 2000 Sonrası Değişen Seyir Kültürü ve Yeni Seyir Deneyimleri*, s. 143-165.
- Çatma, E. (2014). Kömür Tutuşunca (Birinci Basım). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Yücel Diken., D. (2022). Yeni Sinema Tarih Yazımına Bir Katkı: Yeşilçam Döneminde Malatya’da Seyir ve Seyirci. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2022(60), s. 1-30. <https://doi.org/10.47998/ikad.1138877>
- Duyan, Y. (2021). Sinemanın Mardin’deki Seyri: Sinema, Şehir ve Seyir. *Sineci-ne: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 9-42.
- Duyan, Y. (2023). “Sinema Bizler İçin Sokağa Açılan Bir Tüneldi”: 1960-1970’li Yıllarda Mardinli Kadınların Sinema Deneyimi Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 10(1), 327-343. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1188274>
- Elden, Y. (2012). Sinema’nın Kayseri’deki Serüveni. Palet Yayınları.
- Erdoğan, N. (2017). Sinemanın İstanbul’da İlk Yılları Modernlik ve Seyir Mace-raları. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Erkılıç, H. (2012). Türkiye’de Sinema Salonlarının Dijital Dönüşümü. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2 (2), s. 94–99.

- Erkılıç, H. & Ünal, R. (2018). Türkiye sinemasına özgü bir üretim tarzı olarak bölge işletmeciliği: Adana Bölgesi İşletmeciliği Örnek Olay. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), s. 54-74.
- Ertaylan, A. (2013). Yeşilçam Döneminde Van'ın Sinema Kültürü. *Journal of Turkish Studies*, 2013, 8 (5), s. 1839-1857
- Evren, B. (1998). Eski İstanbul Sinemaları: Düş Şatoları. Milliyet Yayınları.
- Gökmen, M. (1991). Eski İstanbul Sinemaları. İstanbul Kitaplığı Yayınları
- Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. (2. Basım) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hobsbawm, E. (1996) Kısa Yirminci Yüzyıl 1914-1915 Aşırıliklar Çağı (Birinci Baskı). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- James, R. (2007). A very profitable enterprise': South Wales Miners' Institute Cinemas in the 1930s, *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 27(1), s. 27-61. <https://doi.org/10.1080/01439680601177114>
- Kalyoncu, H. (2005). Kömürde Açan Çiçek (Birinci Basım). Ankara: Pervaz Yayınları.
- Kaya, D. (2022). Gendering The History of Cinemagoing in Izmir, Turkey: Middle-class Women's Experiences of Cinema in the 1960s and 1970s. *European Journal of Cultural Studies*, 25(2), 606-621. <https://doi.org/10.1177/13675494211029657>
- Kocagil, S. (1989). Özelleştirme ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı.
- Köse, B. (2018). Responding the challenges of preserving an industrial network as heritage: Turkey Cellulose and Paper Factories (SEKA). Doctoral Thesis. Middle East Technical University, Ankara.
- Kuhn, A. (2002). An Everyday Magic: Cinema and Cultural Memory. London, NY: I.B. Tauris.
- Kyving, D.E. ve Marty A. M. (2000). Yanıbaşımızdaki Tarih. (Birinci Basım) (Çev. Nalan Özsoy). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Liman, A. S. (2014), Gaziantep'te Sinema, Seyir ve Seyirci (1923-1980). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. (47), s. 97-123.
- Maltby, R., Biltereyst, D. ve Meers P. (2011). Explorations in New Cinema History: Approaches and Case Studies, R., Maltby, D., Biltereyst ve P., Meers (Ed.), Wiley-Blackwell.
- Manning, S. (2020). Cinemas and Cinema-Going in the United Kingdom: Decades of Decline, 1945-65. University of London Press School of Advanced Study Institute of Historical Research

McKernan, L. (2007) Diverting Time: London's Cinemas and Their Audiences, 1906–1914, *The London Journal*, 32:2, p. 125-144, DOI: 10.1179/174963207X205707

Miskell, P. 2006. *A Social History of the Cinema in Wales 1918–1951: Pulpits, Coal Pits and Fleapits*. Cardiff: University of Wales Press.

Oskay, Ü. (1983). Geçiş Dönemi Tipi Olarak Zonguldak Kömür Havzası Maden İşçisi (Birinci Basım). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Altınöz, M. Ö. (2015). Yenişehir Sineması ve Endüstri Kenti Karabük'ün Sosyal Yaşantısının Şekillenişindeki Rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), s. 83-99. <https://doi.org/10.15869/itobiad.68641>

Özsoy, M. (2021). *Toplumsal Tarihe Sinema Penceresinden Bir Bakış: Bir Sözlü Tarih Çalışması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı.

Özsoy, M. (2023). *Pavlidis'ten Uğur'a Giresun'da Sinemanın Toplumsal Tarihi (1914-1990)*, (Birinci Basım). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Öztürk, S. (2005). *Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset*. (Birinci Basım). Elips Kitap.

Öztürk, S. (2013). Türkiye'de Sinema Mekânlarını Sözlü Tarih Üzerinden Anlamak. *Milli Folklor*, c.25. s. 19-31.

Richards, J. (1994). Cinemagoing in Worktown: regional film audiences in 1930s Britain. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 14(2), s. 147–166. <https://doi.org/10.1080/01439689400260131>

Scognamillo, G. (1991). *Cadde-i Kebir'de Sinema*. (Birinci Basım) Metis Yayınları.

Semiz, Y. ve Toplu, G. (2019). Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (45), 29-59. <https://doi.org/10.21563/sutad.636097>

Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi: Sözlü tarih*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tan, Ç. 2015. 20. Yüzyılın İlk Yarısında Zonguldak: Gündelik Yaşam ve Siyaset. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.

Taş, H. Y. (1995). *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Türkiye'de Özelleştirme Çalışmaları*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.

Terzi, Â. (2016). Kömürün Dili: Zonguldak Yer Adlarının Oluşumunda Kömür Üretiminin Etkisi *Türk Dili Dergisi*, 771, 100-106.

Güneş, T. (2017). Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Sürecinde Sinema Yapı-

larının Biçimsel ve Mekânsal Olarak İncelenmesi: Karabük Yenişehir Sineması Örneğinde Değerlendirmeler, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Mimarlık Anabilim Dalı.

Uçar İlbuğa, E. (2018). 1960-1970'li yıllarda Antalya'da sinema izleme deneyimleri. Ankara Üniversitesi İlef Dergisi, 5(1), s. 61-90.

Yavaşoğlu, F. ve Özgül, C. G. (2020). Endüstri Mirasının Korunması ve Dönüşümü: Malatya Şeker Fabrikası Yerleşkesi Örneği. İDEALKENT, 11(Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı), s. 972-996. <https://doi.org/10.31198/idealkent.680959>

Zonguldak İl Yıllığı, 1967, Ankara.

Kaynak Kişiler

Özdemir Aslan, 1966, Görüşme Tarihi: 23.02.2022/21.03.2024

Nesrin Belet, 1950, Görüşme Tarihi:22.02.2022

Ömer Korhan Us, 1955, Görüşme Tarihi: 22.02.2022/05.05.2024

Mevlüt Hamdi Kalyoncu, 1958, Görüşme Tarihi: 22.02.2022/ 23.02.2022/

Cihat Kalafat, 1950, Görüşme Tarihi: 17.03.2024/23.05.2024

Salim Çalık, 1971, Görüşme Tarihi: 23.02.2022/07.03.2024/25.03.2024

Sezgin İbik, 1972, Görüşme Tarihi:23.02.2022/02.07.2023/08.03.2024

Muzaffer Yavuz, 1949, Görüşme tarihi: 22.02.2022

Mehmet Yavuz, 1962, Görüşme Tarihi: 23.02.2022

Eyüp Bektaş, 1954, Görüşme Tarihi: 22.02.2022/05.05.2024

Ekrem Murat Zaman, Görüşme Tarihi: 06.09.2023- 07.09.2023/25.03.2024